

Ladislav OROSZ
Ján SVÁK
Boris BALOG

Základy teórie konštitucionalizmu

Bratislava 2011

Obsah

Úvod

I. Konštitucionalizmus

- I. 1. Základné pojmy (konštitucionalizmus, ústavodarná moc, ústava)
- I. 2. Ideové zdroje a základné východiská teórie konštitucionalizmu
- I. 3. Historická podmienenosť ústavného vývoja a historický vývoj ústav
- I. 4. Klasifikácia (typológia) ústav
- Exkurz č. 1: Socialistický typ ústav (základná charakteristika)
- I. 5. Funkcie ústavy

II. Forma ústavy a jej právna charakteristika

- II. 1. Ústavné normy (charakteristika, klasifikácia, hierarchia)
 - II. 1. 1. Základná charakteristika ústavných noriem
 - II. 1. 2. Klasifikácia ústavných noriem
 - II. 1. 3. Hierarchia ústavných noriem
- II. 2. Vnútoraná štruktúra a systematika ústav
- II. 3. Právna sila ústavy a jej vzťah k iným právnym predpisom (prameňom práva)
 - II. 3. 1. Postavenie ústavy v systéme vnútroštátnych prameňov práva
 - II. 3. 2. Ústava a ústavné zákony
 - II. 3. 3. Ústava a jej vzťahy k medzinárodnému a európskemu právu
- II. 4. Ústavodarný proces
 - II. 4. 1. Úvodné poznámky
 - II. 4. 2. Ústavná úprava ústavodarného procesu (štádiá ústavodarného procesu)
 - II. 4. 3. Materiálne obmedzenia ústavných zmien
- II. 5. Realizácia ústavy
- II. 6. Ochrana ústavy
 - II. 6. 1. Úvodné poznámky
 - II. 6. 2. Historické korene súdnej kontroly ústavnosti (vznik a vývoj)
 - II. 6. 3. Súdna kontrola ústavnosti a jej typológia
 - II. 6. 4. Súdna kontrola ústavnosti ako efektívny nástroj ochrany ústavy

III. Obsah ústavy

- III. 1. Preambuly a ústavné normy symbolizujúce štát (štátny, znak, hymna, pečať, erb, hlavné mesto)
- III. 2. Ústavné hodnoty a ústavné princípy (materiálne jadro ústav)
- III. 3. Ústavné normy upravujúce vzťah štátu a jednotlivca
 - III. 3. 1. Jednotlivec ako kreátor štátu
 - III. 3. 1. 1. Teórie vzniku štátu
 - III. 3. 1. 2. Občan a národ
 - III. 3. 1. 3. Občianske a politické práva
 - III. 3. 2. Jednotlivec ako „klient“ štátu
 - III. 3. 2. 1. Historický vývoj v oblasti ľudských práv
 - III. 3. 2. 2. Základné ľudskoprávne hodnoty
 - III. 3. 2. 3. Tendencie a smery v súčasnom vývoji ľudských práv
 - III. 3. 3. Ochrana jednotlivých ľudských práv
 - III. 3. 3. 1. Základné ľudské práva a slobody
 - III. 3. 3. 2. Hospodárske, sociálne a kultúrne práva
- III. 4. Ústavné normy upravujúce vzťah štátu navonok k medzinárodnému spoločenstvu, k medzinárodnému právu a iným normatívnym systémom (európske právo)
- III. 5. Ústavné normy ustanovujúce organizáciu a fungovanie verejnej moci
 - III. 5. 1. Ústavné normy upravujúce formovanie verejnej moci (zastupiteľská a priama demokracia, voľby, politické strany)
 - III. 5. 2. Ústavné normy upravujúce hranice štátu, organizáciu jeho územia a vzťah štátu k jeho územným časťam

III. 5. 3. Ústavné normy upravujúce právne postavenie a vzájomné vzťahy najvyšších ústavných orgánov a iných orgánov verejnej moci

III. 5. 4. Ústavné normy upravujúce právny poriadok štátu, jeho zložky a vzájomné vzťahy

IV. Ústavné modely vybraných štátov

IV. 1. Ústavný model Veľkej Británie

IV. 2. Americký ústavný model

IV. 3. Francúzsky konštitucionalizmus

IV. 4. Nemecký ústavný model

IV. 5. Ústavy štátov strednej a východnej Európy (základná charakteristika)

Exkurz č. 2: Maďarský ústavný vývoj po roku 1989 a nová Ústava Maďarska z roku 2011

IV. Ústavné modely vybraných štátov

IV. 1. Ústavný model Veľkej Británie

Veľká Británia sa tradične považuje za vzor parlamentnej formy vlády. V podmienkach Veľkej Británie ide o parlamentnú monarchiu, ale základné znaky a prvky tohto ústavného modelu našli svoje uplatnenie aj v podmienkach parlamentnej republiky. Britský model parlamentnej monarchie je budovaný na princípe zvrchovanosti parlamentu, ostatné monarchie v Európe sú budované na princípe suverenity ľudu.⁸³⁶ Táto skutočnosť má svoje historické opodstatnenie v tom, že suverenita panovníka vo Veľkej Británii nebola odstránená ľuďom revolučnou cestou, ale činnosťou a aktivitou parlamentu, ktorý suverenitu panovníka nahradil suverenitou vlastnou.

Z hľadiska formy vlády je ústavný model Veľkej Británie charakteristický postavením panovníka, parlamentu a vlády a špecificky vzťahom medzi parlamentom a vládou.

Na čele britskej monarchie je panovník. Pri miernom zjednodušení možno konštatovať, že podľa súčasnej britskej ústavy plní panovník viac menej reprezentačné úlohy a funkcie. V skutočnosti, na základe niektorých stále platných ústavných dokumentov má panovník rozsiahle a silné právomoci – môže rozpustiť parlament, či absolútne vetovať zákon. Faktické postavenie britského panovníka je ale doplnené ústavnou tradíciou nevyužívania priznaných právomocí (tzv. spiace prerogátiva). To umožňuje konštatovanie o jeho reprezentatívnom postavení. Britský panovník reprezentuje jednotu a suverenitu štátnej moci.

Právomocou panovníka je dnes hlavne po voľbách poveriť lídra víťaznej strany zostavením vlády a jeho vymenovanie za premiéra. Panovník tiež každoročne otvára zasadnutie parlamentu a pri tejto príležitosti uvádza priority legislatívnej iniciatívy vlády. Britský panovník je tiež hlavou anglikánskej cirkvi. Okrem toho vykonáva niektoré tradičné právomoci, ako udeľovanie vyznamenaní a rádov, uskutočňovanie štátnych návštev v zahraničí a prijímanie štátnych zahraničných hostí a povyšovanie do šľachtického stavu.

Základným ústavným orgánom a jadrom ústavného modelu Veľkej Británie je parlament. Britský parlament je dvojkomorový a aj na zložení a postavení oboch komôr parlamentu sa prejavil ústavno-historický vývoj Veľkej Británie.

⁸³⁶ POSLUCH, M., CIBULKA, E.: Štátne právo Slovenskej republiky. Heuréka, 2. vydanie, Šamorín, 2006, s. 84.

Základom parlamentu je dolná komora – poslanecká snemovňa - House of Commons – ktorá je zložená zo 650 poslancov volených väčšinovým volebným systémom v jednomandátových volebných obvodoch na základe relatívnej väčšiny. Pre poslaneckú snemovňu je charakteristické, že to nie je typický pracovný parlament, či typická pracovná komora parlamentu, ktorá by zasadala stále. Poslaneckú snemovňu môžeme skôr označiť ako parlament prejavov, aj keď po reformách parlamentu a jeho procedúr v druhej polovici 20. storočia možno hovoriť o určitom zmiešanom charaktere poslaneckej snemovne ako pracovno – diskusného parlamentu. Zasadnutie trvá jeden kalendárny rok s letným odročením od augusta do septembra. Otvára sa v novembri prejavom kráľovnej, v ktorom oboznamuje parlament s legislatívnymi zámermi vlády na nadchádzajúce obdobie a predstavuje mu najdôležitejšie návrhy zákonov, ktoré vláda pripravila. Zasadnutie parlamentu nie je presne ohraničené, no priemerne trvá 168 dní. Na konci tejto doby sa zasadanie parlamentu preruší a všetky záležitosti, ktorými sa zaoberal sa presunú do nasledujúceho obdobia. V dobe, keď je parlament činný, sa poslanci stretávajú na schôdzach v dňoch od pondelka do piatku. Na čele poslaneckej snemovne stojí speaker.

Rokovanie o návrhoch zákonov v parlamente je právne formalizované v rokovacom poriadku. Návrh zákona môže byť predložený poslaneckej snemovni alebo Snemovni Lordov. Rozlišujú sa rôzne druhy zákonov - verejné zákony (*Public Bills*), súkromné zákony (*Private Bills*), hybridné zákony (*Hybrid Bills*) a rozpočtové zákony (*Money Bills*). Proces ich prijímania závisí od toho, do ktorej kategórie návrhy zákonov patria.

Počiatočnú fázu prijímania návrhu zákona predstavuje prvé čítanie. Táto fáza je ponímaná ako čisto formálne predstavenie zákona v parlamente. Niekedy mu predchádza proces konzultácie, aby sa k nim mohla vyjadriť aj verejnosť, ktorý okrem toho zaisťuje získanie ohlasov od organizácií, ktorých by sa zákon mohol dotknúť.

Po prvom čítaní nasleduje druhé čítanie. Ide o štádium, v ktorom komora bude po prvýkrát študovať návrh zákona do hĺbky. Skôr však ako na detaily sa bude koncentrovať na skúmanie princípov, na ktorých je zákon postavený. Pokiaľ má niekto k návrhu výhrady a pozmeňujúce návrhy, môže sa k nim vyjadriť počas debaty a hlasovať o nich na jej konci. To sa často stáva hlavne v prípade opozície, keďže je to práve ona, kto kritizuje vládne zákony najčastejšie. Akokoľvek, je len veľmi neobvyklé, že by vláda, ktorá si vie udržať väčšinu v parlamente, prehrala pri hlasovaní.

Keď návrh zákona úspešne dokončí fázu druhého čítania, odovzdá sa vo väčšine prípadov stálemu výboru, ktorý sa zaoberá skúmaním návrhov verejných zákonov (*Public Bill Committee*). Je však možné, že dolná komora nariadi, aby návrh preskúmal jeden z týchto

výborov: *Committee of the whole House*, *Joint Committee of both Houses* alebo osobitný parlamentný výbor (*Select Committee*). V tejto fáze sa výbory venujú zákonu vo väčšom detaile a rozoberajú ho paragraf po paragrafe. Stály výbor má väčšinou okolo 16 – 20 členov. Tí reprezentujú všetky politické strany v takej miere, v akej sú zastúpené v samotnej poslaneckej snemovni. V poslednej dobe sa polemizuje nakoľko je stály výbor efektívny, pretože i keď má viac času a priestoru na skúmanie zákona, objavuje sa tu problém, že väčšina poslancov, ktorá v ňom vykonáva svoju činnosť, je príslušná určitej politickej strane, ktorej sa prirodzene aj snaží zostať verná. Teda vyplýva z toho, že je dosť ťažké presadiť zmeny v zákone. K tomu prispieva vo veľkej miere i pôsobenie tzv. *whips*, ktorí sú pripravení využiť svoj vplyv na jednotlivých poslancov v prípade, že sa vyskytnú pochybnosti o návrhu zákona. Tí taktiež rozhodujú o tom, ktorí poslanci budú slúžiť v stálom výbore. Ich rozhodnutie sa odvíja od toho, nakoľko sa daný poslanec pridáva politiky strany. Poslanci, ktorí sa vyznačujú nezávislým prístupom a konaním, väčšinou do výboru nie sú dosadzovaní. Ďalšia vec, ktorá predstavuje nedostatok v procese zlepšovania kvality návrhov zákonov je fakt, že stály výbor nie je tvorený špecialistami, ale iba radovými poslancami, ktorí väčšinou nemusia mať potrebné odborné vedomosti.

Keď už je návrh zákona posúdený niektorým z výborov, je poslaný späť do poslaneckej snemovne. Táto fáza sa nazýva tzv. *Report stage*. Pokiaľ bol zákon v predchádzajúcom štádiu pripomienkovaný, bude vytlačený na nový papier. I tu je možné voči zákonu uplatniť pozmeňujúce návrhy, no je na speakerovi poslaneckej snemovne, aby zaistil, že pripomienky z predchádzajúcich štádií sa nebudú opakovať, aby zbytočne nedochádzalo k zahlteniu debaty záležitosťami, ktoré už boli prebraté, či zamietnuté.

Tretie čítanie predstavuje poslednú možnosť pre poslancov, aby bol zákon preskúmaný po formálnej a gramatickej stránke. V tomto štádiu už nie je možné návrh meniť. Po tom, ako úspešne prejde návrh zákona Poslaneckou snemovňou, je predložený Snemovni lordov.

Proces schvaľovania zákona v Snemovni lordov je v podstate takmer rovnaký ako v poslaneckej snemovni. Odlišnosti spočívajú hlavne na úseku výborov, pretože návrh zákona je preberaný pred celou komorou. Jedným z najzávažnejších argumentov pre zachovanie Snemovne lordov je, že má nezastupiteľné miesto práve v procese prijímania zákonov. Mechanizmy, ktoré v poslaneckej snemovni znižujú efektívnosť legislatívneho procesu, nenájdu v Snemovni lordov svoje uplatnenie. Je to spôsobené práve tým, kvôli čomu býva Snemovňa lordov spochybňovaná a to je jej nevolený charakter. Pretože kariéra jej členov nezávisí od príslušnosti k politickej strane a od výsledku volieb, majú priestor myslieť a konať nezávisle.

Ani stranícky pracovníci (*whips*) a nimi vytváraný nátlak na nich nemajú veľký vplyv. Okrem toho, väčšina z jej členov má odborné vedomosti a mnoho cenných skúseností. Ďalším faktorom, ktorý im pomáha vykonávať svoju činnosť je, že majú na preskúmanie návrhov zákonov omnoho viac času ako poslanci a výbory poslaneckej snemovni, čo je nesmierne dôležité pre prijímanie kvalitne vypracovaných zákonov.

Po tom, čo návrh zákona schváli Snemovňa lordov, je presunutý, často krát i s pozmeňujúcimi návrhmi, do poslaneckej snemovni, kde poslanci návrh zákona buď schvália alebo sa rozhodnú, že návrh zákona so zmenami neschvália a vrátia ho späť do Snemovne lordov v pôvodnej podobe, aby ho potvrdila.

V porovnaní s americkým Kongresom tu vyniká d'aleko väčší význam plenárnych rozpráv, avšak reálna rozhodovacia právomoc britského parlamentu je nižšia – vzhľadom k tomu, že prakticky všetko je dopredu dané zástupcami politických strán v parlamente, ktorých stranícka disciplína je v porovnaní s americkými kongresmanmi, ktorí často hlasujú podľa vlastného uváženia, veľmi vysoká. V angloamerickej politickej terminológii sa preto výstižne označuje britský legislatívny proces ako „*rubber stamp*“ (čo znamená schvaľovanie – razítkovanie bez veľkého rozmýšľania), zatiaľ čo legislatívny proces v Kongrese sa nazýva „*obstacle race*“ (prekážkové preteky).⁸³⁷

Horná komora – House of Lords (Snemovňa lordov) je nevolená ale menovaná komora. Zloženie Snemovne lordov bolo reformované v roku 1999 zákonom *House of Lords Act*. Pôvodne mala táto komora viac ako tisíc členov. Vzhľadom na spôsoby menovania členov Snemovne lordov je jej počet kolísavý a predstavuje niečo viac ako 800 členov. Možno ich rozdeliť do nasledovných skupín –

- a) dediční lordi na základe zákona *House of Lords Act* – získali právo kandidovať do Poslaneckej snemovne, ich počet je prechodný a predstavuje približne 90 členov,
- b) doživotní lordi menovaní kráľom na základe zákona *Life Peerages Act* – ich členstvo nie je dedičné, sú menovaním monarchom za zásluhy o štát. ich počet je tiež prechodný a predstavuje približne 700 osôb,
- c) ďalšiu skupinu tvoria arcibiskupi a biskupi anglikánskej cirkvi – ich počet je 24,
- d) nakoniec 23 členov – doživotných Law Lords na základe zákona *Appellate Jurisdiction Act* z roku 1876.

Vo všeobecnosti možno po reformách parlamentu z rokov 1911 a 1949 konštatovať, že činnosť Snemovne lordov sa obmedzuje najmä na zákonodarnú iniciatívu, na relatívne

⁸³⁷ BLAHOŽ, J.: Nejvyšší státní orgány v unitárných státech: srovnávací pohled. Právník č. 10-11/1997, s. 895-896.

vetovanie zákonov schválených v poslaneckej snemovni (okrem finančných), a to po dobu jedného roka, na úpravu tých návrhov zákonov, ktoré jej boli predložené a nakoniec na diskusiu o politických otázkach.

Reformy Snemovne lordov pokračovali aj v rokoch 2005 a 2006. V roku 2005 došlo k zrušeniu súdnych funkcií Snemovne lordov a bol vytvorený nový nezávislý Najvyšší súd (Supreme Court) s pôsobnosťou od roku 2009. V roku 2006 došlo k úprave postavenia dovtedajšieho predsedu – speakra Snemovne lordov – lorda kancelára. V pozícii speakra Snemovne lordov bol nahradený novou funkciou – Lord Speaker.

Pojem vlády vo Veľkej Británii je možné chápať tak v širšom, ako aj užšom zmysle slova. V širšom zmysle slova možno pod vládou vo Veľkej Británii chápať nielen premiéra a ministrov, ale tiež rôznych štátnych a parlamentných sekretárov a podsekretárov. V užšom zmysle slova pod vládou Veľkej Británie chápeme tzv. kabinet, ktorý je zložený z premiéra, ministrov a niektorých ďalších členov vlády určených premiérom (približne 20). Kabinet sa skladá z tzv. *senior ministers*, ktorých do tejto funkcie vymenováva premiér z tých členov vlády, ktorí stoja v čele vládnych rezortov. Pre Veľkú Britániu je charakteristické, že premiéra vymenúva panovník na základe väčšiny v poslaneckej snemovni parlamentu bez toho, aby sa vyžadoval následný formálny súhlas parlamentu, resp. jeho dolnej komory. Previazanie vlády a parlamentu sa prejavuje v tom, že vláda má postavenie výboru parlamentu. Členstvo vo vláde je viazané na členstvo v parlamente, pri premiérovi je to konkrétne naviazané na členstvo v dolnej komore. Osobitné postavenie z tohto pohľadu má „Lord Chancellor“ – minister spravodlivosti, ktorý bol do roku 2006 predseda (speaker) Snemovne lordov a tiež predseda najvyššieho odvolacieho súdu v jednej osobe. Po roku 2006 bola vytvorená v rámci Snemovne lordov funkcia „Lord Speaker“ a v rámci súdnej moci funkcia „Lord Chief Justice“, ktorí prevzali kompetencie lorda kancelára.

Ústredné postavenie premiéra sa prejavuje v tom, že tento rozhoduje o zložení svojho kabinetu a o tom, kto bude jeho súčasťou a aký bude rozsiahly. Premiérom sa stáva predseda tej strany, ktorá zvíťazí vo voľbách do Poslaneckej snemovne. Pre Veľkú Britániu je preto charakteristické vytváranie jednofarebnej vlády a iba výnimočne vlády koalíciej. Vo vzťahu k parlamentu premiér zastupuje celú vládu a vystupuje v jej mene v parlamentných diskusiách a odpovedá na otázky a interpelácie členov opozície.

Premiér má prevahu nad kabinetom, čo sa prejavuje v tom, že rozhoduje o personálnom zložení kabinetných výborov, predsedá najdôležitejším výborom a rozhoduje o ich činnosti. Jeho pozíciu zásadne posilňuje fakt, že je to práve on, kto má výlučné právomoci nad vládou ako takou, keďže môže meniť podľa vlastného uváženia nielen jej

personálne zloženie, ale môže i pretvoriť celú inštitucionálnu štruktúru vlády podľa toho, aké určí ciele politiky. Premiér predkladá kráľovi návrhy na vymenovanie vyšších sudcov, ale tiež návrhy na menovanie arcibiskupov, biskupov a dekanov anglikánskej cirkvi či nových *peerov*.

Ďalšou skutočnosťou, ktorá prispieva k upevneniu jeho postavenia nad kabinetom je inštitút kolektívnej zodpovednosti. Spočíva v tom, že všetci členovia vlády bez ohľadu na ich vlastné názory a postoje musia plne akceptovať vládnu politiku a konať a hlasovať v súlade s ňou. Pokiaľ nastane situácia, keď určitý člen má názor nezlučiteľný so stratégiami vlády, nemá inú možnosť než prispôbiť sa a znášať následky kolektívnej zodpovednosti alebo rezignovať

Personálne prepojenie členstva v parlamente a vo vláde umožňuje bezprostrednú kontrolu výkonu funkcie členov vlády zo strany parlamentu. Jedna z najdôležitejších ústavných konvencií si vyžaduje, aby si vláda udržala väčšinu v parlamente, takisto ako aj jeho dôveru. Je v záujme vlády zabezpečiť si, aby získala jeho podporu pre svoju politiku, pretože pre vládu a premiéra je podpora väčšiny v parlamente absolútnou nevyhnutnosťou pre ich existenciu. V prípade, že parlament vysloví vláde nedôveru, vláda má povinnosť odovzdať do rúk panovníka svoju rezignáciu alebo mu prípadne navrhnúť, aby prikročil k rozpusteniu parlamentu a aby sa uskutočnili nové voľby do parlamentu. Táto skutočnosť má významný vplyv na to, ako parlament funguje, pretože predstavuje dôvod, aby i tí poslanci (*backbenchers*), ktorí sa nedostali do vlády a zostali v parlamente podporili vládnu stranu aj keď majú rozdielny názor na politiku vlády, lebo výsledok v prípade vyslovenia nedôvery vláde by mal za následok nové parlamentné voľby a možnú prehru.

Nakoniec je potrebné spomenúť aj postavenie a činnosť ombudsmana. Systém ústavných orgánov bol o funkciu ombudsmana doplnený v roku 1966. Napriek tomu, že pôvodná inšpirácia pre vytvorenie tejto funkcie bola v škandinávskych krajinách, pri konkrétnom postavení a činnosti britského ombudsmana sa prejavili špecifické prvky. V prvom rade ombudsman nie je volený parlamentom, ako je tomu zvykom v klasickom škandinávskom modeli, ale je menovaný kráľom. Špecificky sa všeobecná charakteristika britského modelu zvrchovanosti parlamentu prejavila v tom, že občania sa neobracajú na ombudsmana priamo, ale cez tzv. poslanecký filter – poslanec rozhodne, či takýto podnet ďalej postúpi ombudsmanovi alebo nie.

Ústavný model Veľkej Británie je charakteristický tzv. nepísanou ústavou (k nepísanej ústave pozri kapitolu I. 4.). Vo Veľkej Británii sa nepísaná ústava vyvíjala nie ako cieľavedomá zákonodarná snaha deklarovať určité zásady realizácie a organizácie štátu

a štátnej moci. Jej vývoj nesmeroval k tvorbe uceleného právneho dokumentu, deklarácie alebo sústavy dokumentov. Anglická ústava je z historického hľadiska výrazom kompetenčných dohôd najmä medzi panovníkom a parlamentom s cieľom zabezpečiť slobodu, limitovať štátnu moc, vykonávať kontrolu zákonnosti aktov najmä výkonnej moci a garantovať slobodu, bezpečnosť i majetok prostredníctvom súdneho konania.⁸³⁸

Anglická koncepcia nepísanej ústavy bola ale v krajinách, ktoré boli historicky ovplyvnené anglickým právom nahradená písanou ústavou – typickým príkladom je ústava USA, ale tiež napr. Kanada, Austrália, Juhoafrická republika, Írsko či India. K takémuto modelu smeruje aj Nový Zéland.

Nepísaná ústava Veľkej Británie je tvorená niekoľkými druhmi prameňov – (i) ústavnými dokumentmi prijatými v minulosti, ale s platnosťou aj v dnešnej dobe a zákonmi prijatými v 20. storočí. Ďalšími zložkami ústavy sú (ii) kráľovské a parlamentné prerogatíva – „customs“, (iii) ústavné zvyklosti – „conventions“ a nakoniec tiež (iv) niektoré súdne precedensy.

Na základe takto vymedzených prameňov a ich charaktere môžeme súčasne túto ústavu označiť ako flexibilnú (k tomu pozri kapitolu I. 4.) a tiež ako sociologický typ poňatia ústavy (k tomu pozri kapitolu I. 1.).

Prvým ústavným dokumentom v rámci nepísanej ústavy je *Magna Charta Libertatum* z roku 1215. Napriek tomu, že Magna Charta bola dokumentom, na základe ktorého si vysoká šľachta vydobyla (pre seba) privilégia a silné postavenie v štáte na úkor kráľa, možno ju označiť za základný kameň anglického ústavného vývoja.

Obsah Magny Charty bol pomerne rozmanitý a listina obsahovala spolu 63 kapitol. Vedľa požiadavky na jednotlivé miery a váhy v celej krajine a slobodného vstupu a pobytu cudzích kupcov do Anglicka v nej boli všeobecne potvrdené doterajšie práva miest s výnimkou samostatných výsad pre Londýn. Listina obsahovala zákaz blokovania vodnej cesty rybárskymi sieťami na Temži a pod. Požiadavka, aby kráľovský súd mal stále sídlo vo Westminsteri a nesprevádzal kráľa do všetkých miest jeho pobytu smerovala k oslabeniu vplyvu panovníka na výkon súdnictva.

Z ústavnoprávneho hľadiska bola významná požiadavka smerujúca k vyňatiu vrchnostenskej súdnej právomoci barónov z dosahu kráľovských súdov, ktorá do určitej miery nadväzovala na požiadavku, aby boli baróni súdení výlučne súdom zostaveným z osôb im spoločensky rovným (peerovia). Bola tu vyslovená zásada, že panovník nemá siahnuť na

⁸³⁸ PRUSÁK, J.: Teória práva. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, Bratislava, 1999, s. 111.

slobodu, život alebo majetok baróna bez rozsudku súdu. V tomto ustanovení bol neskôr nachádzaný začiatok vývoja vedúceho až k ústavným slobodám. Čl. 39 Magny Charty garantoval toto právo slobodným mužom, čo v pôvodnom chápaní boli len baróni. Tak ako sa postupne rozširovalo chápanie tohto pojmu aj na iné skupiny obyvateľov, rozširovali sa na nich aj práva priznané Magnou Chartou. Už v tomto ustanovení bolo zakotvené chápanie slobody ako hodnoty, ktorú si je možné vynútiť aj voči kráľovi.

Zvláštny význam malo ustanovenie Magny Charty požadujúce, aby scutage a iné poplatky ukladané panovníkom boli viazané na súhlas rady barónov; v tom bol v 19. storočí videný základ finančnej právomoci parlamentu. Čl. 12 Magny Charty teda sformuloval zásadu – „*no taxation without representation*“.

Nesporne významné bolo ustanovenie čl. 61, podľa ktorého výbor 25 barónov mal bdieť nad dodržiavaním Charty a v krajnom prípade, ak by došlo k jej porušeniu, mal vystúpiť proti panovníkovi aj cestou branného odporu; neskoršia interpretácia v tomto ustanovení hľadala východisko ústavných práv parlamentnej vlády.⁸³⁹

Ochrana občianskych práv v procesnej rovine vyplýva z dokumentu *Petition of Rights* z mája roku 1628. Z čl. 3 tohto dokumentu vyplýva právo na zákonný rozsudok, resp. ochrana práv občana v tom, že nikto nesmie byť potrestaný inak, než na základe právoplatného rozsudku – „*under due process of law*“ – čo položilo základ princípu „*due process of law*“.

Jedným z najvýznamnejších dokumentov tvoriacich britskú ústavu je *Habeas Corpus Act*. Tento dokument z roku 1679 je kľúčový pre osobnú slobodu a pre obranu proti jej neoprávnenému obmedzeniu. Postupu podľa *Habeas Corpus* sa môže domáhať každý, kto je uväznený, a to či už vo výkone trestu odňatia slobody alebo vo väzbe alebo kto bol zadržaný.⁸⁴⁰ Na základe žiadosti následne súd rozhodne, či je zadržanie, väzba alebo väznenie oprávnené alebo nie. V prípade, že podľa rozhodnutia súdu nie je zadržanie, väzba alebo väznenie oprávnené, musí byť žiadateľ prepustený na slobodu a po druhý raz už nesmie byť pre ten istý dôvod jeho osobná sloboda obmedzená. Ak by sa tak stalo, hrozila by príslušnému úradníkovi pokuta 500 libier v prospech poškodeného.

Význam *Habeas Corpus* spočíva aj v tom, že je súčasťou ústavných systémov všetkých krajín patriacich do anglo-americkéj právnej kultúry.

⁸³⁹ SCHELLE, K. A KOL.: Právní dějiny. II. vydání, EUROLEX Bohemia, Praha, 2005, s. 321.

⁸⁴⁰ Konkrétne to podľa dobovej úpravy znamenalo, že veliteľ väzenia mal povinnosť v lehote 36 hodín zo vzdialenosti 20 míľ, alebo 10 dní zo vzdialenosti od 21 do 100 míľ alebo 20 dní pri vzdialenosti nad 100 míľ predviesť osobu umiestnenú v jeho väzení pred sudcu a uviesť dôvody, prečo bola príslušná osoba uväznená. V prípade, ak by tak veliteľ väzenia neurobil, vystavil by sa pokute 100 libier v prospech poškodeného. Následne mal súd povinnosť do 48 hodín od predvedenia osoby vydať rozhodnutie o jej prepustení na slobodu, o jej prepustení na kauciu alebo o jej ponechaní vo väzení.

Ďalšie dokumenty, ktoré tvoria britskú ústavu a mali vplyv na formulovanie formy vlády Veľkej Británie sú Listina práv (*Bill of Rights*) z roku 1689 a Zákon o nástupníctve trónu (*Act of Settlement*) z roku 1701. Obidva predpisy vymedzili kompetenciu medzi panovníkom a parlamentom v prospech parlamentu a vyjadrili podriadenosť panovníka a vôbec koruny zákonu. Tak vlastne vznikol princíp, že zdrojom suverenity a suverénom nie je výlučne panovník, prípadne výlučne len parlament, keďže suverenitu reprezentuje tak panovník ako aj parlament, respektíve kráľ v parlamente.⁸⁴¹

Význam *Bill of Rights* bol v tom, že zakotvil niektoré významné občianske a politické práva – napríklad v čl. 5 petičné právo, v čl. 8 slobodné voľby, v čl. 9 slobodu slova v parlamente, v čl. 10 zákaz krutých trestov.⁸⁴² Všeobecne môžeme preto vo vzťahu k tomuto dokumentu konštatovať, že posilnil postavenie parlamentu na úkor kráľa – okrem vyššie uvedených práv a slobôd je to tiež zákaz zriaďovania mimoriadnych súdov kráľom, zákaz vydržiavania stálej armády kráľom, ale tiež zaručenie imunity poslancov parlamentu. *Bill of Rights* znamenal, že Koruna sa vzdala nároku na absolútnu moc odvodenú od Boha a nepodriadenú parlamentu. Kráľ sa zmenil z pána ústavy na ústavný orgán. Za svoj úrad vďačil parlamentu, na ktorého zvolávaní a konaní sa nepodieľal.⁸⁴³

Z hľadiska sudcovskej nezávislosti bol významný čl. 7 *Act of Settlement*. Tento zákon ešte viac obmedzil kráľovskú moc v prospech parlamentu, a to tým, že dal parlamentu právomoc rozhodovať o tom, kto zasadne na trón. V tomto zákone je vyjadrená myšlienka, že aj keď na počiatku bola všetka moc sústredená v rukách panovníka, tento môže naďalej vládnuť len preto, že mu to parlament dovolil a tak dlho, ako si to parlament bude priať. Súčasne tento zákon stanovil princíp zodpovednosti ministrov, nezlučiteľnosť niektorých úradov s poslancekým mandátom a tiež zmienenú sudcovskú nezávislosť. Vo vzťahu k osobe panovníka a nástupníctvu na trón zaviedol tzv. kastílsky model, podľa ktorého na trón nastupuje najstarší syn alebo najstaršia dcéra.

⁸⁴¹ PRUSÁK, J.: Teória práva. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, Bratislava, 1999, s. 134.

⁸⁴² „1. údajné právo koruny pozastavovať účinnosť či výkon zákonov z kráľovskej moci bez súhlasu parlamentu je nezákonné...”

4. zbieranie peňazí na úžitok koruny pod zámienkou kráľovskej moci bez povolenia parlamentu na dlhšiu dobu či iným spôsobom než je alebo bude povolené, je nezákonné

5. poddaní majú právo podávať kráľovi petície a všetky zatýkania a prenasledovania pre také petície je nezákonné...

8. voľby členov parlamentu majú byť slobodné

9. sloboda prejavu, debát a konaní v parlamente nemá byť braná v pochybnosť na žiadnom súde alebo mieste vnútri parlamentu...” – citované podľa HATTENHAUER, H.: Evropské dejiny práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1998, s. 401.

⁸⁴³ HATTENHAUER, H.: Evropské dejiny práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1998, s. 401.

Z ústavných dokumentov 20. storočia, ktoré majú charakter zákonov je možné spomenúť najmä *Parliament Act* z roku 1911. Účelom tohto zákona bolo najmä zreformovať postavenie Hornej komory parlamentu. Podľa zákona z roku 1911 finančné zákony nepotrebujú súhlas Snemovne lordov a právo určiť, či ide o osnovu finančného zákona patrí speakrovi Dolnej snemovne. Osnova zákona, ktorý sa netýkal finančných záležitostí a ktorý bol v poslaneckej snemovni na troch schôdzach prijatý a zakaždým bol Snemovňou lordov zamietnutý, sa postupovala na schválenie kráľovi aj napriek odporu Snemovne lordov. Bola tu časová podmienka: medzi druhým čítaním na prvej schôdzi a posledným čítaním na tretej schôdzi museli uplynúť najmenej dva roky, prakticky to bolo pre Snemovňu lordov suspenzívne veto. Zákon tiež skrátil funkčné obdobie parlamentu zo 7 na 5 rokov.⁸⁴⁴

Uvedený zákon a procedúra v ňom stanovená bola upravená v decembri 1949 novelou *Parliament Act*. Možnosť predloženia zákona kráľovi nastala už vtedy, ak medzi druhým čítaním na prvej schôdzi a posledným čítaním na tretej schôdzi uplynul jeden rok. Tiež došlo k skráteniu procedúry na prelomenie veta Hornej komory – na prijatie zákona postačuje jeho schválenie na dvoch po sebe nasledujúcich schôdzach Dolnej komory a nie troch, ako to bolo pôvodne.

V 20. storočí boli prijaté aj niektoré zákony regulujúce postavenie Hornej komory – z hľadiska ústavného systému je významný zákon *Peerage Act* z roku 1963. Tento zákon umožňoval dedičom šľachtického titulu, ktorý ich oprávňoval na doživotné zasadnutie v Hornej komore vzdať sa tohto dedičného šľachtického titulu. Členstvo v Hornej komore na základe dedičného šľachtického titulu nie je totiž zlučiteľné s poslaneckým mandátom v Dolnej komore a tým aj jeho držiteľ a vylučuje z možnosti účasti vo vláde ako jej premiéra.

European Communities Act z roku 1972 zabezpečil integrovanie Veľkej Británie do Európskych spoločenstiev z pohľadu vnútroštátnej vynutiteľnosti komunitárneho práva.

Zo skupiny moderných súčastí britskej ústavy je potrebné spomenúť *Human Rights Act* z roku 1998. Tento nadobudol účinnosť v roku 2000. Pre britskú ústavu je charakteristické okrem vyššie uvedeného aj to, že neobsahuje žiaden výslovný kodifikovaný katalóg základných ľudských práv. Toto bolo čiastočne prekonané práve *Human Rights Act* z roku 1998. Týmto zákonom bol do britského práva prevzatý Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Tým sa umožnilo, aby vysoké britské sudy mohli na základe podaných opravných prostriedkov rozhodovať o súlade aktov verejnej moci so základnými právami a slobodami zaručenými Dohovorom. *Human Rights Act* z roku 1998

⁸⁴⁴ SCHELLE, K. A KOL.: Právní dějiny. II. vydání, EUROLEX Bohemia, Praha, 2005, s. 345.

prispel k rozvoju konkrétnej kontroly ústavnosti v britskom súdnictve, pretože námietka nesúladu aktu verejnej moci so zaručenými základnými právami a slobodami sa stala súčasťou odvolacej procedúry.⁸⁴⁵ Prijatie tohto zákona bolo súčasťou kodifikačných snáh labouristických vlád. Podľa niektorých autorov súčasne tento zákon predstavuje posun od tradičnej britskej suverenity parlamentu k suverenite ľudu.⁸⁴⁶ Prijatie tohto zákona je tiež vyjadrením aplikácie dualistickej koncepcie riešenia vzťahu medzinárodného práva verejného a národného práva, ktoré je charakteristické pre systém *common law*.

Ďalšou zložkou ústavy sú prerogatíva kráľovskej Koruny a parlamentu (*Real Customs, Customs of Parliament*). Na základe týchto prerogatív pripadá kráľovnej mimoriadne silné postavenie, vrátane právomoci voľného výberu a odvolávania vlády, rozpúšťania parlamentu a absolútneho práva veta voči zákonom.

Veľmi významnú časť ústavy však tvoria tiež ústavné zvyklosti (*Conventions of Constitution*), ktoré nie sú právom vo formálnom zmysle a nie sú teda ani právne vynútiteľné, predstavujú však politické zvyklosti a ústavné zvyklosti natoľko zaväzujúce, že si ich porušenie nie je možné vôbec predstaviť. Niektoré z nich sú založené na jednostranných politických proklamáciách napr. kráľa, či kráľovnej. Práve prostredníctvom týchto zvyklostí sú napr. kráľovské prerogatíva realizovateľné len v presne obmedzenom rámci a tak, ako si to praje vláda, resp. jej premiér. V roku 1702 potvrdila kráľovná Anna, že nebude uplatňovať rozpúšťacie právo voči poslaneckej snemovni podľa svojej vôle a v roku 1707 v anglickej ústavnej histórii naposledy odmietla Koruna dať súhlas k parlamentnému zákonu. Medzi prerogatíva, ktoré sú regulované ústavnými zvyklosťami patrí právo panovníka na odvolanie vlády. Formálne znamená to, že panovník môže odvolať vládu kedykoľvek a z akéhokoľvek dôvodu alebo ak uzná za vhodné i bez dôvodu. Ústavná zvyklosť je však taká, že panovník toto svoje právo nevyužil od roku 1834. No fakt, že ho nevyužíva ešte nemá za následok zánik právomoci.

Súčasťou ústavy sú však tiež určité súdne rozhodnutia, ktoré majú základný význam vo vzťahu k politickému a štátnemu zriadeniu, ako aj právnemu systému Veľkej Británie. Tento význam je založený zvláštnou povahou anglického súdneho práva vychádzajúceho z právnej záväznosti súdnych precedensov. Medzi ne patrí napr.: súdny nález vo veci *Ashby v. White* z roku 1703 potvrdzujúci zásadu *ubi ius ibi remedium*, *Ridge v. Baldwin* z roku

⁸⁴⁵ KLÍMA K. a kol.: Encyklopedie ústavního práva. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 717.

⁸⁴⁶ HEYWOOD, A.: Politologie. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 368.

1963 vyjadrujúci v odôvodnení zásadu nech je vypočítaná aj druhá strana, *Attorney General v. Wietts United Dairies* z roku 1922 – žiadne dane bez súhlasu parlamentu a rad ďalších.⁸⁴⁷

Špecifický charakter britskej ústavy, ale tiež forma vlády postavená na princípe suverenity parlamentu sa prejavuje aj v otázke kontroly ústavnosti. Napriek existencii nepísanej ústavy, nie je možné v podmienkach Veľkej Británie vylúčiť kontrolu ústavnosti, aj keď tu ústavné súdnictvo v inštitucionalizovanej podobe neexistuje. Hovoríme preto o materiálnej kontrole ústavnosti.

Princíp „*parliamentary sovereignty*“ odporuje súdnej kontrole noriem a ponecháva v prípadoch, kedy sa ponúkajú rôzne možnosti interpretácie právnej normy posledné slovo zákonodarcovi. Skúmanie ústavnosti zákonov znamená v tejto tradícii len preskúmanie ústavnosti procesu vzniku zákona, pretože obsahovo môže britský parlament svojím zákonom všetko „okrem premeny muža na ženu a ženy na muža“. Na základe tejto doktríny sa bráni britský parlament akceptovať akúkoľvek autoritu (vrátane súdnej), ktorá by mohla obmedziť jeho zákonodarnú slobodu.

Suverenita parlamentu nie je však ani vo Veľkej Británii bez hraníc, aj keď tieto medze sú viac politickej a materiálno-právnej povahy, než formálno-právnej povahy. Súdny nakladajú s ústavnopoliticky významnými právnymi prípadmi tak, že sporný zákon v duchu klasického rozhodnutia sudcu Cokea z roku 1610, ktorým interpretoval princíp „*Rule of Law*“, vykladajú v súlade s inými zákonmi a so zreteľom na prax *common law*.⁸⁴⁸

Na základe revízie *Parliamentary Act* z roku 1949 bol definitívne ustálený aj volebný systém do dolnej komory. Voľby poslancov dolnej komory sa uskutočňujú na základe väčšinového volebného systému v jednomandátových volebných obvodoch na základe princípu relatívnej väčšiny. Volebný systém Veľkej Británie sa nazýva „*first past post*“. Väčšinový volebný systém je úzko spojený aj so systémom politických strán. Väčšinový volebný systém podporuje systém dvoch silných politických strán, ale nevylučuje ani iné ďalšie strany a je tradične spojený s jednofarebnou vládou, tiež ale nevylučuje vytvorenie koalície vlády. Väčšinový volebný systém zabezpečuje vyššiu stabilitu ako v prípade účasti viacerých politických strán vo vláde. Súčasne sa tým odbúrava tradičné chápanie del'by moci medzi parlament a vládu, pretože k skutočnému del'be moci dochádza po línii – vláda (reprezentovaná väčšinou v Poslaneckej snemovni a kabinetom) – opozícia.

⁸⁴⁷ KLOKOČKA, V.: Ústavní systémy evropských států. 2. aktualizované a doplněné vydání, Linde Praha, 2006, s. 46 – 47.

⁸⁴⁸ KLOKOČKA, V.: Ústavní systémy evropských států. 2. aktualizované a doplněné vydání, Linde Praha, 2006, s. 374.

Veľkú Britániu pokladáme za krajinu, ktorá je pôvodcom dvojkomorového parlamentu. Dvojkomorový anglický parlament vznikol v závere prvej tretiny 14. storočia rozdelením dovtedy jednotného telesa, vyvíjajúceho sa z pôvodného zhromaždenia najbližších spolupracovníkov kráľa *curie regis*, zloženej jednak z *consilia*, teda z najbližších kráľových radcov a administrátorov, jednak z *consilia magna*, teda skutočného zhromaždenia *peerov* ríše, na dve snemovne: *House of Lords* a *House of Commons*.⁸⁴⁹ Napriek tomu, že význam, úloha a postavenie druhej komory parlamentu sa vývojom v krajinách s takýmto usporiadaním parlamentu menil, základ takéhoto usporiadania parlamentu nachádzame v historickom vývoji ústavného systému Veľkej Británie.

Význam a prínos ústavného modelu Veľkej Británie pre konštitucionalizmus je v tom, že britská forma vlády položila základy parlamentarizmu. Aj keď môžeme hovoriť o postupnej premene tohto ústavného modelu na model kabinetnej formy vlády. Medzi prvky parlamentarizmu môžeme zaradiť ústavnú zodpovednosť vlády parlamentu, inštitút dôvery, či pravidlo majority. Ústavný systém Veľkej Británie zo začiatku 19. storočia mal vplyv na rozvoj parlamentarizmu v ďalších krajinách – napr. v Belgicku, Holandsku, Škandinávii a postupne potom v Rakúsku, Nemecku a Taliansku.⁸⁵⁰ Napriek tomu, že parlamentná forma vlády prešla na európskom kontinente vývojom, ktorý priniesol niekoľko zmien a odchýlok od klasického britského (westminsterského) parlamentarizmu, jeho základ zostáva v

- základnej roviny zodpovednostného vzťahu vlády voči parlamentu, kreačnej závislosti vlády na parlamente a možnosti ústavného výkonu funkcie vlády len na základe dôvery parlamentu a možnosti parlamentu kedykoľvek ukončiť výkon ústavnej funkcie vlády alebo jej člena vyslovením nedôvery a
- zdržanlivom a slabom postavení hlavy štátu, a to či už na základe slabého ústavného postavenia alebo na základe britskej ústavnej tradície spiacich prerogatívov.

IV. 2. Americký ústavný model

⁸⁴⁹ KYSALA, J.: Bikameralismus a demokracie. Právník, ročník CXLI, č. 2, 2002, s. 128.

⁸⁵⁰ KLÍMA KAREL A KOL.: Encyklopedie ústavního práva. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 224.

Ústavný model USA je tradične uvádzaný ako vzor prezidentskej formy vlády. USA sú štátom s republikánskou formou vlády, kde sa pri vzájomnom usporiadaní vzťahov najvyšších ústavných orgánov dôsledne uplatnila horizontálna deľba moci. V takejto forme vlády sú všetky moci v rámci jej horizontálneho delenia rovnocenné a žiadna z nich nenadobúda dominantné postavenie a ústavný systém súčasne obsahuje mechanizmy na brzdenie a vyvažovanie jednotlivých ústavných orgánov navzájom.

Ústavný model USA je charakterizovaný postavením a vzájomnými vzťahmi medzi exekutívou/prezidentom a legislatívou/Kongresom. Súdna moc reprezentovaná Najvyšším súdom USA má nezávislé a nestranné postavenie.

Exekutíva

Exekutíva je v ústavnom modeli USA reprezentovaná prezidentom. Pre kreovanie prezidenta USA platí princíp tzv. dualizmu legitimacy. Dualizmus legitimacy sa vo vzťahu k prezidentovi a jeho legitimitě prejavuje v tom, že tento je kreovaný/volený nezávisle od Kongresu a výsledkov volieb do Kongresu. Toto predstavuje významný rozdiel oproti parlamentnej forme vlády, kde vrcholný orgán exekutívy/výkonnej moci – vláda, je svojou existenciou spojená s voľbami parlamentu, od ktorých sa odvíja jej vznik a pre výkon svojich ústavných funkcií potrebuje dôveru parlamentu.

Za prezidenta môže podľa čl. 2 ústavy USA kandidovať ktorýkoľvek občan USA, ktorý dosiahol vek aspoň 35 rokov a musí žiť v USA aspoň 14 rokov. Voľbu amerického prezidenta označujeme zjednodušene ako priamu v tom zmysle, že nie je volený ani Kongresom a ani žiadnym iným osobitným volebným orgánom, resp. volebným zhromaždením (ako napr. nemecký prezident). Pri detailnom pohľade na voľbu amerického prezidenta vidno, že ide o voľbu cez Zbor voliteľov (*Electoral College*), ktorí zastupujú jednotlivé štáty podľa kľúča, že z každého štátu je taký počet voliteľov, koľko má štát zástupcov v Kongrese – teda minimálne troch – jeden zo Snemovne reprezentantov a dvaja senátori. Pravidlá pre určovanie voliteľov v okrese, ktorý je sídlom vlády USA určuje XXIII. dodatok k Ústave USA z roku 1961. Voliteľom nesmie byť poslanec Snemovne reprezentantov, senátor a ani osoba, ktorá zastáva nejaký úrad v správe USA. Volič volí voliteľa demokratického kandidáta alebo republikánskeho kandidáta (prípadne tretieho, ak kandiduje) a zvolený voliteľ má imperatívny mandát v tom zmysle, že zvolený demokratický voliteľ volí demokratického kandidáta na prezidenta a na viceprezidenta a naopak. Volitelia sa stretnú v pondelok po druhej strede v decembri v hlavných mestách štátov, ktoré reprezentujú a odovzdajú hlasy pre jednotlivých kandidátov. Následne platí, že ten kandidát,

ktorý získal v príslušnom štáte väčšinu voliteľov, získava hlasy všetkých voliteľov z tohto štátu.⁸⁵¹ Na zvolenie za prezidenta je potrebné dosiahnuť 270 voliteľov. Tá istá osoba môže úrad prezidenta zastávať najviac dve po sebe nasledujúce volebné obdobia. Tento prvok amerického ústavného systému bol zavedený až v 20. storočí XXII. dodatkom k Ústave USA z roku 1951. Súčasne s prezidentom je volený aj viceprezident, ktorý musí spĺňať tie isté kritériá ako prezident. Ak by nastala rovnosť hlasov medzi kandidátmi na prezidenta, prezidenta by zvolila Snemovňa reprezentantov z troch najúspešnejších kandidátov a pri tejto voľbe by každý štát mal jeden hlas. Prezident je do svojej ústavnej funkcie inaugurovaný 20. januára po novembrových voľbách. Tento termín bol stanovený XX. dodatkom k Ústave USA z roku 1933 a inauguračná ceremónia sa odohráva na schodoch Kapitolu, sídla Kongresu, kde prezident skladá prísahu do rúk predsedu Najvyššieho súdu USA.⁸⁵²

Postavenie prezidenta ako (jediného) reprezentanta exekutívy sa prejavuje v jeho právomociach, ktoré mu ústava USA priznáva. Prezident je hlavou USA a reprezentuje suverenitu USA navonok aj dovnútra federácie. Prezident je vrchným veliteľom ozbrojených síl a je výlučným nositeľom rozhodovacích právomocí o potenciále jadrových zbraní USA. Prezident na základe vlastného rozhodnutia menuje a odvoláva členov svojho kabinetu, pričom ale na ich vymenovanie potrebuje formálne súhlas Senátu. Prezident si vytvára zbor poradcov, ktorých si sám vyberá. Prezident ale nemá podľa ústavy oprávnenie vytvárať, resp. zriaďovať federálne orgány, pretože tieto je možné zriaďovať len na základe zákona Kongresu. Časť týchto federálnych orgánov, a to tie, ktoré majú kontrolnú a regulačnú funkciu nie sú prezidentovi podriadené.

Prezident má právo milosti a amnestie v prípadoch previnenia proti USA, s výnimkou vlastizrady. Ako vlastizrada môže byť kvalifikované len vyvolanie vojny proti USA alebo spolčenie s ich nepriateľom, poskytovanie mu pomoci a podpory. Nikto nemôže byť obvinený z vlastizrady, pokiaľ tento akt nebude potvrdený dvoma svedkami alebo ak nedôjde k priznaniu dotýčajúcej osoby pri verejnom zasadnutí súdu. Kongres má právo stanoviť trest za vlastizradu. Zbavenie občianskych práv alebo konfiškácia majetku môžu byť však uskutočnené len za života obžalovaného.

Prezident nie je za výkon svojej funkcie a ani za výkon funkcií ním riadenej exekutívy ústavne zodpovedný Kongresu. Kongres nemôže jemu a ani inému predstaviteľovi exekutívy vysloviť nedôveru. Vzťah prezidenta a Kongresu je ale doplnený inštitútom impeachmentu –

⁸⁵¹ Preto sú pre prezidentských kandidátov rozhodujúce členské štáty s vysokými počtami voliteľov – najmä Kalifornia – 45 a New York – 41.

⁸⁵² „Slávnostne prisahám, že budem čestne vykonávať funkciu prezidenta Spojených štátov amerických a podľa svojich síl budem zachovávať, strážiť a brániť Ústavu Spojených štátov.“

tento inštitút vo všeobecnosti znamená možnosť súdenia federálneho úradníka a vzťahuje sa aj na prezidenta. Prezidenta možno súdiť len za vlastizradu, porušenie ústavy alebo za iný ťažký zločin. V prípade uplatnenia tohto inštitútu vystupuje ako žalobca Snemovňa reprezentantov a o žalobe rozhoduje Senát, ktorému v tomto prípade predsedá predseda Najvyššieho súdu.

Vzťah prezidenta a Kongresu sa modifikoval aj na základe uplatnenie teórie skrytých právomocí a tiež na základe interpretácie ústavy USA Najvyšším súdom USA ako tzv. *living constitution*. Na základe uplatnenie teórie skrytých právomocí (v texte nižšie) sa stal prezident ústrednou postavou zákonodarnej iniciatívy, a to aj napriek tomu, že mu túto právomoc ústava formálne nepriznáva. Okrem toho sa v oblasti uzatvárania medzinárodných zmlúv uplatnením teórie living constitution vyvinula prax, že prezident dokáže „obísť“ Senát v otázke potreby 2/3 väčšiny prítomných senátorov na odsúhlasenie medzinárodnej zmluvy tým spôsobom, že neuzatvára medzinárodnú zmluvu (treaty), ale uzatvára ich vo forme dohôd (agreement), na ktoré sa podľa ústavy súhlas Senátu nevyžaduje.

Postavenie viceprezidenta je skôr formálne. Je predsedom Senátu, ale hlasovacie právo má len pri rovnosti hlasov. Jeho postavenie sa môže zmeniť na reálne vtedy, ak by prezident zomrel, odstúpil z funkcie, alebo ak by z iného dôvodu nemohol alebo prestal vykonávať úrad prezidenta. Ústavný dodatok prijatý v roku 1967 rozoberá presne podmienky zastupovania prezidenta. Presne vymedzuje okolnosti, za ktorých je viceprezident splnomocnený prevziať úrad prezidenta, ak sa prezident stane nespôsobilý vykonávať funkciu. Takisto ustanovuje podmienky, za akých sa prezident môže opäť ujať funkcie.

Vláda, tak, ako ju poznáme z kontinentálnej Európy, v USA neexistuje. Stretávame sa tu so zborom poradcov prezidenta, ktorého členovia, „ministri“, nie sú za výkon svojej funkcie zodpovední parlamentu, ale zodpovedajú prezidentovi. Nepotrebnú ani dôveru parlamentu pre výkon svojej funkcie. Prezident ich menuje so súhlasom Senátu, za výkon svojej funkcie sú zodpovední len prezidentovi a tento má právo ich kedykoľvek odvolať.

Ostatní predstavitelia exekutívy odvodzujú svoje právomoci od právomocí a postavenia prezidenta a majú vo vzťahu k prezidentovi poradnú funkciu, či postavenie, pretože ústavne patrí rozhodovanie vo všetkých otázkach právomocí exekutívy prezidentovi.

Legislatíva

Zákonodarná moc v USA je reprezentovaná dvojkomorovým Kongresom. Dvojkomorový parlament USA možno pokladať za vzorový parlament pre federáciu, pretože

sa skladá z dolnej komory – Snemovne reprezentantov – ktorá zabezpečuje rovnosť hlasov všetkých občanov USA a hornej komory – Senátu – ktorý vyjadruje rovnosť všetkých členských štátov federácie.

Na základe XX. dodatku k Ústave USA (2. oddielu) sa Kongres schádza najmenej raz do roka, a pokiaľ sa zákonom nestanoví iný dátum, jeho zasadnutie sa začína napoludnie 3. januára.

Pre zákonodarný proces platí niekoľko dôležitých formálnych a procesných pravidiel. Návrh zákona musí byť schválený v oboch komorách parlamentu a musí byť podpísaný prezidentom, a to počas dvojročného volebného obdobia Snemovne reprezentantov. Legislatívna činnosť Kongresu sa začína na základe uplatnenie legislatívnej iniciatívy. Formálne sa predloží návrh na prijatie jedného zo štyroch materiálov, ktorými sa môžu komory Kongresu zaoberať, a to legislatívne návrhy, spoločné rezolúcie, zhodné rezolúcie a bežné rezolúcie. Legislatívny návrh iniciovaný v Snemovni reprezentantov sa označuje písmenami „H. R.“, po ktorých nasleduje číslo, ktorým sa návrh označuje počas celého legislatívneho procesu. Návrh iniciovaný Senátom sa označuje písmenom „S“ s uvedením čísla prideleného návrhu zákona.

Právo zákonodarnej iniciatívy ústava formálne priznáva len členovi Snemovne reprezentantov alebo senátorovi. Prezident toto právo formálne nemá a predkladá návrhy zákonov buď cez niektorého poslanca alebo aj v rámci svojich správ o stave únie na základe teórie tzv. skrytých právomocí.

Po predložení návrhu zákona rozhodne predseda komory, ktorej je návrh zákona predložený, ktorému výboru alebo aj viacerým výborom prideli návrh zákona na prerokovanie. Výbory spravidla posunú pridelený návrh zákona na detailné prerokovanie do svojich podvýborov. Vzhľadom na časovú potrebu prerokovania a schválenia návrhu zákona počas volebného obdobia Snemovne reprezentantov je významnou súčasťou politického boja v parlamente aj skutočnosť, kedy predseda výboru naplánuje prerokovanie návrhu zákona vo výbore a následne predseda komory na jej plenárnom zasadnutí. Úmyselné zdržiavanie tohto prerokovania môže fakticky zmariť schválenie predloženého návrhu zákona. Zo senátu je známa procedúra tzv. filibusteringu, teda časovo a vecne neobmedzenej diskusie (rozpravy), kedy sa jednotliví senátori svojimi rozsiahlymi prejavmi, obsahovo spravidla od veci, snažia naťahovať čas až tak dlho, že sa stane schválenie zákona prakticky nemožné.

Po schválení návrhu zákona v Snemovni reprezentantov je návrh zákona doručený do Senátu, ktorý ho prerokuje. Po schválení v Senáte sa návrh zákona vracia do Snemovne reprezentantov a ďalšie konanie závisí od charakteru zmien, ktoré k návrhu zákona schválil

Senát. Ak ide o zmeny, ktoré sú malé a nie sú kontroverzné, môže predseda stáleho výboru, ktorý sa návrhom zákona pôvodne v Snemovni reprezentantov zaoberal, alebo výborom poverený člen tohto výboru, požiadať Snemovňu reprezentantov o vyslovenie súhlasu s takýmito zmenami. V prípade odsúhlasenia textu so zmenami, ktoré schválil Senát sa dokument zaprotokoluje a odošle prezidentovi USA. Ak ale Snemovňa reprezentantov so zmenami, ktoré k návrhu zákona schválil Senát nesúhlasí, musí sa nimi ďalej podrobnejšie zaoberať. Za účelom vyriešenia rozdielného názoru oboch komôr môže Snemovňa reprezentantov navrhnúť, aby sa v spolupráci so Senátom utvoril osobitný dohodovací výbor, ktorého úlohou bude odstrániť existujúce rozpory. Členovia tohto výboru majú následne pri hľadaní riešenia a pri následnom odporúčaní pre komoru, ktorí ich do dohodovacieho výboru nominovala, nasledovné možnosti – a) Senát sa vzdá zmien, ktoré k návrhu zákona prijal, b) Snemovňa reprezentantov sa vzdá svojho nesúhlasu k zmenám, ktoré k návrhu zákona prijal Senát, c) Snemovňa reprezentantov vysloví súhlas so zmenami, ktoré k návrhu zákona prijal Senát, d) Snemovňa reprezentantov sa vzdá svojich návrhov, ktoré sa vzťahujú na zmeny, ktoré k návrhu zákona prijal Senát.

Po schválení zákona v oboch komorách Kongresu a jeho podpisu predsedami komôr je zákon doručený prezidentovi USA na podpis. Prezident má právo do 10 dní (nedele nepočítajúc) zákon podpísať, resp. uplatniť svoje veto a zákon aj so svojimi pripomienkami vrátiť tej komore parlamentu, z ktorej vzišiel. Ak by sa prezident k zákonu nevyjadril do 10 dní vôbec, platí, ako keby ho podpísal. Pokiaľ prezident nesúhlasí so schváleným zákonom, vráti ho v 10 dňovej lehote (nedele nepočítajúc) aj s pripomienkami do tej komory, ktorá prijatie zákona iniciovala. Prezident USA je pri uplatnení práva veta viazaný tým, že môže vetovať len zákon ako celok a nemá možnosť uplatniť tzv. *item veto*, teda veto len niektorej časti alebo ustanovenia zákona (nazývané tiež tzv. položkové veto, resp. čiastkové veto). V roku 1996 prezident Clinton inicioval doplnenie ústavného systému aj o takéto čiastkové veto, ako nástroj boja proti praxi využívania tzv. divokých jazdcov (k tomu pozri kapitolu III. 5. 4.) v legislatívnej činnosti Kongresu. Napriek tomu, že zákon bol v Kongrese schválený, Najvyšší súd USA ho ako protiústavný v rozhodnutí *Clinton v. City of New York* zrušil.

Na prelomenie veta prezidenta sa vyžaduje dosiahnutie 2/3 väčšiny prítomných členov v oboch komorách Kongresu. Špecifická situácia, kedy sa relatívne prezidentovo veto mení na absolútne, je prípad tzv. vreckového veta (*pocket veto*), teda situácia, keď počas 10 dní, kedy má prezident právo sa rozhodnúť, ako sa k zákonu postaví, dôjde k ukončeniu volebného obdobia Snemovne reprezentantov a prezident tento zákon nepodpíše počas tej 10 dňovej lehoty skôr než dôjde k ukončeniu volebného obdobia Snemovne reprezentantov.

Pre organizáciu práce v Kongrese je charakteristické, že postupom času sa rozhodujúca parlamentná práca presunula do výborov a najmä do podvýborov. Vo výboroch sa venuje najväčšia pozornosť jednotlivým ustanoveniam návrhu zákona a tiež je to priestor pre predloženia vyjadrení a stanovísk zo strany verejnosti. V podvýboroch sa návrh zákona pripravuje a najdetailnejšie prediskutuje, rozhodujúce je jeho posúdenie a schválenie v príslušnom výbore a konečné prerokovanie a schvaľovanie v pléne príslušnej komory je vysoko formálne. Pre legislatívny proces v Kongrese je preto charakteristická vysoká miera decentralizácie. V Snemovni reprezentantov pracuje 22 stálych výborov a v Senáte pracuje 16 stálych výborov. Okrem toho existuje niekoľko osobitných výborov a niekoľko stálych spoločných výborov oboch snemovní. K najvýznamnejším výborom patrí riadiaci výbor, alebo nazývaný tiež kormidelnícky výbor (The House Rules Committee), rozpočtový výbor (Ways and Means Committee) Snemovne reprezentantov, bankový a menový výbor Senátu (Senate Banking and Currency Committee) a v oboch komorách výbor zahraničný (Foreign Relations Committee), právny (Judiciary Committee), sociálny (Social Committee), vojenský (Military Committee) a námorný (Naval Committee).

Okrem legislatívnych právomocí disponuje Kongres aj špecifickými kontrolnými právomocami. Kongres zasahuje do výkonu exekutívy kontrolným mechanizmom, ktorý sa nazýva „vypočutia“ (hearings). Ide o konanie vo výbore alebo v podvýbore, kde členovia tohto výboru alebo podvýboru vypočúvajú predstaviteľov exekutívy v oblasti ich kompetencií a predstavitelia exekutívy majú povinnosť sa na takéto vypočúvanie dostaviť a odpovedať na položené otázky. Tento prostriedok kontroly voči exekutíve je pomerne efektívny najmä preto, že každé vypočutie pripravujú odborníci z aparátov výborov alebo podvýborov. Tento inštitút možno obsahovo prirovnať ku interpelačnému právu parlamentov voči výkonnej moci v parlamentnej forme vlády.

Americký ústavný model je charakteristický tým, že neexistuje ústavné právo prezidenta, resp. exekutívy rozpustiť parlament alebo (len) niektorú jeho komoru.

Snemovňa reprezentantov má 435 poslancov, ktorí sú volení na dvojročné volebné obdobie väčšinovým volebným systémom. Aktívne volebné právo do Snemovne reprezentantov má každý občan USA, ktorý má viac ako 18 rokov. Pasívne volebné právo do Snemovne reprezentantov má každý, ktorá má viac ako 25 rokov, je najmenej sedem rokov občanom USA a v deň volieb musí mať trvalý pobyt v štáte, za ktorý kandiduje. Počet poslancov Snemovne reprezentantov bol stanovený v roku 1929 zákonom o novom rozdelení miest v Kongrese. Podľa tohto zákona nemôže počet miest v Snemovni reprezentantov prekročiť 435 a na základe sčítania ľudu uskutočňovaného každých desať rokov sa tento počet

prerozdeľuje medzi členské štáty. Poslanci Snemovne reprezentantov, na rozdiel od senátorov, nie sú chápaní ako zástupcovia jednotlivých členských štátov, ale sú zástupcami všetkých amerických občanov.

Ústava v prvej vete čl. I oddielu 7 ustanovuje výlučnú iniciatívu Snemovne reprezentantov pri návrhoch zákonov na zvýšenie štátnych príjmov. Senát v tomto prípade nemôže iniciovať prijatie takéhoto zákona, môže ale navrhovať pozmeňujúce a doplňujúce návrhy podobne, ako pri iných zákonoch.

Na čele Snemovne reprezentantov je speaker. Speakra nominuje politická strana, ktorá ovláda Snemovňu reprezentantov na celé volebné obdobie. Úloha speakra pri riadení a organizovaní schôdzí Snemovne reprezentantov je významná v tom, že tento predsedá jej schôdzam, udeľuje alebo neudeľuje slovo poslancom, vyberá medzi podanými návrhmi, a najmä určuje poradie prerokovávaných vecí a pod.

Pôsobnosť Snemovne reprezentantov sa prejavuje najmä vo vnútornej politike, kým pôsobnosť Senátu sa prejavuje najmä v zahraničnej politike a v personálnej politike na federálnej úrovni. Do právomoci Snemovne reprezentantov patrí najmä zákonodarstvo v oblasti federálnych financií, čo je významným nástrojom kontroly nad činnosťou federálnej exekutívy. Postup Kongresu pri schvaľovaní zákona o štátnom rozpočte upravuje zákon o rozpočte a zadržiavaní finančných prostriedkov z roku 1974. Každoročný rozpočtový proces v Kongrese pozostáva zo schválenia niekoľkých rezolúcií, v ktorých sa tento vyjadruje k návrhu rozpočtu na nasledujúci rok. Cieľom týchto rezolúcií je koordinácia rozhodnutí o štátnych príjmoch a štátnych výdavkoch, ktoré pri prerokúvaní opatrení patriacich do ich kompetencie prijímajú jednotlivé stále výbory snemovní. Kongres musí ukončiť svoju prácu na súhlasnej rezolúcii o štátnom rozpočte každoročne do 15. apríla. V jej obsahu sa ustanovujú hranice štátneho rozpočtu tak v príjmovej ako aj vo výdavkovej časti a tiež aj hranica prípustného zadĺženia. Kongres je však oprávnený v neskoršej rozpočtovej rezolúcii tieto údaje modifikovať.

Senát má 100 členov, ktorí sú volení na šesťročné volebné obdobie s tým, že každé dva roky sa volí jedna tretina senátorov. Senát reprezentuje rovnosť členských štátov federácie a každý členský štát federácie je bez ohľadu na jeho veľkosť alebo počet obyvateľov zastúpený dvomi senátormi. Z dvoch senátorov, ktorí zastupujú v rovnakom čase príslušný členský štát je ten senátor, ktorý bol zvolený skôr označovaný ako senátor „senior“ a druhý ako senátor „junior“. Podľa pôvodnej úpravy v Ústave USA boli senátori volení nepriamo zastupiteľskými zbormi jednotlivých členských štátov, čím bol prvok ich previazania na príslušný členský štát ešte výraznejší. Od XXVII dodatku k Ústave USA z roku 1913 sú

senátori volení priamo. Aktívne volebné právo do Senátu má občan USA, ktorý má viac ako 18 rokov. Pasívne volebné právo do Senátu má občan USA, ktorý má viac ako 30 rokov, je najmenej deväť rokov občanom USA a v deň volieb musí mať trvalý pobyt v štáte, za ktorý kandiduje.

Na čele Senátu je virilisticky z titulu svojej funkcie viceprezident Spojených štátov. Súčasne ale nemá hlasovacie právo okrem prípadu rovnosti hlasov v Senáte. Senát si volí aj dočasného predsedu pre prípad, že by viceprezident nebol prítomný, alebo by vykonával úrad prezidenta.

Do pôsobnosti Senátu patrí najmä udeľovanie súhlasu s medzinárodnými zmluvami, ktoré uzatvára prezident. Prezident je povinný po uzavretí medzinárodnej zmluvy predložiť takúto zmluvu na schválenie Senátu, kde sa vyžaduje na schválenie dosiahnutie dvoj tretinovej väčšiny.

Okrem toho Senát schvaľuje nominácie prezidenta na obsadenie federálnych úradov, sudcov Najvyššieho súdu, veľvyslancov. Senát je tiež orgán, v ktorom sa rozhoduje o obžalobe na federálneho úradníka, vrátane prezidenta USA, v procese impeachment-u.

Kontrola ústavnosti

Kontrola ústavnosti v USA je zverená tak Najvyššiemu súdu USA, ako aj všetkým ostatným federálnym súdom, a to od roku 1803, od rozhodnutia v dnes už slávnej kauze *Marbury v. Madison*. Model kontroly ústavnosti vytvorený v USA označujeme ako model všeobecný, resp. vykonávaný sústavou všeobecného súdnictva, ktorý je z toho titulu aj dekoncentrovaný, či difúzny. Od roku 1938, od rozhodnutia *United States v. Carolene Products Co.* sa doplnil systém kontroly ústavnosti o nový prvok, a to prezumpciu ústavnosti.

Kľúčové postavenie v tomto systéme kontroly ústavnosti má Najvyšší súd USA. Podstatný rozdiel medzi postavením amerického a kontinentálneho najvyššieho súdu z hľadiska ich vstupu do právneho poriadku a jeho formovania činnosťou najvyššieho súdu je v tom, že kým kontinentálny najvyšší súd musí rozhodnúť o každej veci, ktorá mu v súlade s procesnými predpismi štátu napadne, americký najvyšší súd si môže vybrať, ktorou vecou sa bude zaoberať a vyberie si len taký počet vecí a také veci, kde môže vytvoriť precedens významný pre riešenie rovnakých vecí nižšími súdmi v budúcnosti.

Najvyšší súd má pôvodnú jurisdikciu iba v dvoch prípadoch, a to v sporoch týkajúcich sa cudzích hodnostárov a v sporoch, kde jednou stranou je štát.

Najvyšší súd USA je od roku 1869 zložený z ôsmich sudcov (justices) a predsedu (Chief Justice). Sudcov Najvyššieho súdu USA menuje so súhlasom Senátu prezident bez časového obmedzenia.

Najvyšší súd USA sformuloval celý rad významných interpretačných doktrín, ktoré sa týkali najmä možností obmedzenia základných práv a slobôd zaručených ústavou zo strany verejnej moci. V rozhodnutí *Schencks versus United States* z roku 1919 je formulovaná tzv. clear and present danger doctrine, v roku 1925 v rozhodnutí *Giltow versus New York* je naformulovaná tzv. bad tendency doctrine a nakoniec v roku 1944 v rozhodnutí *Thomas versus Collins* bola sformulovaná tzv. preffered-position doctrine. Najvyšší súd USA, ale v podstate celá súdna moc vstúpila do sféry ústavného práva a do sféry ústavy, pretože živú ústavu tvoria ústavné predpisy len pokiaľ sú súdmi aplikované v súlade s obsahom ústavy. Tým sa stala ústava USA otvorenejšia a v jej charaktere sa začali prejavovať prvky pružnosti/flexibility známe z britskej ústavy.

Pre americké právo je charakteristické to, že aj keď ho tradične zaraďujeme do tzv. angloamerickej právnej kultúry, je v tomto práve podiel práva vytvoreného parlamentom na úrovni členských štátov alebo na úrovni federácie vyšší ako v prípade anglického práva. Pre záväznosť precedensov tiež platí, že je nižšia ako v Anglicku. Zásada *stare decisis* v USA neplatí vo svojej striktnnej podobe, ktorú má v Anglicku. Najvyššie súdy ňou nie sú viazané vôbec a môžu svoje vlastné judikované stanoviská meniť podľa svojho uváženia. Ani iní sudcovia sa necítia natoľko viazaní precedensmi a ani nimi nie sú natoľko viazaní ako sudcovia anglickí.⁸⁵³

Del'ba moci a checks and balances

Základom ústavného systému USA je princíp del'by moci.

Pre prezidentskú formu vlády tak, ako funguje v USA je charakteristické doplnenie ústavného modelu horizontálnych vzťahov medzi najvyššími ústavnými orgánmi o systém vzájomných brzd a protiváh. Doplnenie systému horizontálnej del'by moci o systém vzájomných brzd a protiváh smeruje k tomu, aby žiadna z mocí nemohla získať dominantné postavenie. Konkrétne sa tento systém prejavuje nasledovne

- zákonodarná moc reprezentovaná Kongresom brzdí a vyvažuje výkonnú moc tým, že schvaľuje zákony, na základe ktorých výkonná moc koná a vykonáva svoje právomoci, najmä Kongres schvaľuje rozpočet pre prezidenta, bez schválenia ktorého

⁸⁵³ KNAPP, V.: Teorie práva. 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, s. 101.

nie je prezident a jeho exekutíva schopná plniť svoj program; vo vzťahu k výkonnej moci má Kongres právo prelomiť veto prezidenta, a to 2/3 väčšinou v oboch komorách Kongresu; vo vzťahu k výkonnej moci sú to aj významné vyšetrovacie právomoci Kongresu; voči súdnej moci sa brzdenie a vyvažovanie zo strany zákonodarnej moci prejavuje v tom, že Kongres má právo zriaďovať nižšie federálne súdy, podať obžalobu proti federálnym sudcom a odvolať ich z funkcie, súhlas Senátu je potrebný na vymenovanie sudcov federálnych súdov prezidentom, na vymenovanie vysokých štátnych funkcionárov, na uzatváranie medzinárodných zmlúv a na vedenie vojny; v Senáte prebieha tiež proces impeachmentu, nakoniec je potrebné doplniť, že aj z dvojkomorovej štruktúry amerického parlamentu vyplýva brzdný systém medzi komorami navzájom,

- výkonná moc reprezentovaná prezidentom brzdí a vyvažuje zákonodarnú moc právom veta, ktorým disponuje prezident; voči súdnej moci je to vymenúvanie federálnych sudcov (so súhlasom Senátu), za prvok brzdenia a vyvažovania súdnej moci zo strany výkonnej moci možno považovať aj právo prezidenta udeľovať amnestiu a milosť,
- súdna moc reprezentovaná Najvyšším súdom a nižšími federálnymi súdmi brzdí a vyvažuje zákonodarnú moc najmä výkonom kontroly ústavnosti, pri ktorej interpretuje zákony a v rámci prerokúvania konkrétnych vecí rozhoduje o ústavnosti alebo neústavnosti zákonov a vo vzťahu k výkonnej moci v kontrole legálnosti rozhodnutí výkonnej moci a ich vyhlásení za nezákonné, prípadne za neústavné.

Americká federácia

USA sú zloženým štátom – federáciou. Sú tvorené 50 členskými štátmi a jedným federálnym vládny obvodom – Kolumbijský okres s hlavným mestom Washington, D. C., ktorý je spravovaný ministrom vnútra.

Z ústavného hľadiska je kľúčová del'ba právomocí medzi federáciou a jej členskými štátmi. Ústava USA vychádza v tomto smere v dualistickej koncepcie a výslovne upravuje a vypočítava právomoci federácie a všetky ostatné právomoci ponecháva členským štátom federácie.

Členské štáty federácie vykonávajú svoju pôsobnosť na základe vlastných ústav a prostredníctvom vlastných orgánov. Zákonodarným orgánom je parlament, ktorý je až na jeden prípad, dvojkomorový s oboma komorami volenými priamo. Exekutívna moc je v rukách guvernéra, ktorý je volený v priamych voľbách na volebné obdobie od jedného do štyroch rokov. Jeho zástupcom je priamo volený viceguvernér.

Zvlášť významnú úlohu pri rozdelení kompetencií medzi federáciu a jej členské štáty prináleží ústavnému súdnictvu. Prvýkrát v histórii to bol Najvyšší súd USA, ktorý interpretáciou ústavy významne zasiahol do rozdelenia pôsobnosti. Na začiatku 19. storočia, v období, keď súdu predsedal sudca John Marshall, boli prijaté rozhodnutia v prípadoch *McCulloch v. Maryland*⁸⁵⁴ (1819) a *Gibbons v. Ogden* (1824), ktorými bola posilnená kompetencia federálneho štátu. Neskôr, v období občianskej vojny (1862 – 1864), zmenil súd čiastočne svoje stanovisko a modifikoval svoju orientáciu v prospech kompetencie členských štátov únie.⁸⁵⁵

Inštitút konkurujúceho zákonodarstva, ktorý je známy najmä z nemeckého usporiadania vzťahov medzi federáciou a jej členskými štátmi, sa v podmienkach USA nepresadil. Najvyšší súd USA má od rozhodnutia *Gibbons v. Ogden* (1824) právo zrušiť ako protiústavný zákon členského štátu aj v prípade, keď Kongres federálnu právomoc nevykonáva.

Federálny charakter štátu sa prejavuje aj v oblasti práva. V oblasti zákonného práva je vzťah federálnej legislatívy a legislatívy štátov riešený X. dodatkom k Ústave USA z roku 1791, v ktorom sa hovorí, že právomoci, ktoré ústava nezveruje Spojeným štátom a ktorých výkon nezakazuje štátom, sú vyhradené každému štátu. Z tohto pravidla teda teoreticky vyplýva, aj keď prax inklinuje k rozširovaniu federálnych právomocí, že primárne je zákonodarstvo jednotlivých štátov, kým právomoc federácie je daná vtedy, ak to stanoví ústavný predpis.⁸⁵⁶

Politické strany

USA sú charakteristické systémom dvoch politických strán. Tento systém ústavne nevylučuje vznik a fungovanie inej, resp. ďalšej politickej strany, ale jej šanca na získanie reálneho podielu na výkone moci je v podstate minimálna. Pre obe relevantné americké strany je charakteristická nižšia miera ich straníckej organizovanosti a neprejavuje sa vytváranie rozsiahlych regionálnych straníckych štruktúr, v ktorých by boli organizovaní členia politickej strany. Voľby do oboch komôr Kongresu sa uskutočňujú na základe väčšinového volebného systému v jednomandátových volebných obvodoch s jedným kolom hlasovania. Na získanie mandátu postačuje dosiahnutie jednoduchej väčšiny hlasov.

⁸⁵⁴ Z tohto rozhodnutia pochádza tiež citát predsedu Najvyššieho súdu USA Marshalla – „Ústava má pretrvať veky a zároveň ju treba prispôbovať rôznym krízam v dejinách krajiny.“.

⁸⁵⁵ HOLLÄNDER, P.: Základy všeobecnej štátovedy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 335.

⁸⁵⁶ KNAPP, V.: Teorie práva. 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, s. 100.

Ústava USA

Ústavným základom systému a formy vlády USA je federálna ústava z roku 1787 prijatá ústavodarným konventom vo Filadelfii.⁸⁵⁷ Ústava USA sa skladá z preambuly a siedmych článkov, ktoré sa vnútorne členia na oddiely.

Ústava USA je písaná, rigidná ústava, ktorá obsahuje pevný katalóg základných práv a slobôd. Na rozdiel od kontinentálnych ústav sa mení a dopĺňa formou tzv. dodatkov, pre ktoré je charakteristické, že sa nimi nemení pôvodný text ústavy, resp. že sa „nevpisujú“ do pôvodného textu ústavy, ale dopĺňajú sa zaň. Ústava USA bola takto "dodatková" zatiaľ 27 krát. Vo vzťahu k procesu dodatkovania platí, že návrh dodatku môže byť navrhnutý buď dvoma tretinami Snemovne reprezentantov a Senátu alebo celonárodným konventom zvolaným Kongresom na žiadosť kvalifikovaného počtu zákonodarných zborov členských štátov. Na prijatie dodatku sa vyžaduje buď jeho schválenie v zákonodarných zboroch troch štvrtín členských štátov alebo schválenie ústavodarnými konventmi v troch štvrtinách členských štátov. Z čl. V ústavy platí obmedzenie, že žiaden členský štát nesmie byť dodatkom k ústave bez svojho súhlasu zbavený práva na rovné zastúpenie v Senáte.

Od roku 1803, kedy si Najvyšší súd USA získal právomoc súdnej ochrany ústavnosti boli do inak písanej a tuhej ústavy vnesené prvky, ktoré sú skôr charakteristické pre nepísanú a flexibilnú (britskú) ústavu. Súdny výklad sa stal prostriedkom vývoja americkej ústavy, umožnil jej pružnú interpretáciu a postupnú infiltráciu do amerického ústavného zriadenia ideí a inštitútov, ktoré mu boli pôvodne neznáme, bez toho, aby ústavný vývoj USA dospel k vyhláseniu nového ústavného textu. Úloha Najvyššieho súdu v tomto smere je nesporná, pretože – ako hovorí už klasické prehlásenie niekdajšieho člena Najvyššieho súdu – ústava je tým, čo Najvyšší súd za ústavu prehlási.⁸⁵⁸

Text ústavy USA, aj s dodatkami, je výrazne stručný. To, že táto ústava vytvára reálny a dostatočný ústavný základ fungovania USA je o. i. aj výsledkom jej interpretácie. S ústavou je spojená aj teória tzv. *implied powers*. Teória tzv. skrytých právomocí, t. j. oprávnení, ktoré Ústava USA síce určitým ústavným subjektom výslovne nezveruje, ale ktoré sú z ústavy odôvodniteľné. Sformuloval ju Najvyšší súd USA v priebehu 19. storočia a postupne ju rozvíjal spolu s extenzívnym výkladom ústavy. Na základe praktického uplatnenia tejto teórie došlo hlavne k rozšíreniu právomocí prezidenta predovšetkým v oblasti zákonodarstva. Prezident sa postupne stal ústrednou postavou zákonodarnej iniciatívy a dôležitým článkom

⁸⁵⁷ Ústava USA nadobudla účinnosť dňa 21. júna 1788 po jej ratifikácii deviatym (z vtedajších 13) členským štátom USA.

⁸⁵⁸ KLOKOČKA, V.: Ústavní systémy evropských států. 2. aktualizované a doplněné vydání, Linde, Praha, 2006, s. 159.

zákonodarnej procedúry, a to i napriek tomu, že podľa ústavy právo zákonodarnej iniciatívy nemá. V ústave sa hovorí, že prezident "z času na čas" podáva Kongresu správy o stave únie a predkladá mu na úvahu opatrenia, ktoré pokladá za nevyhnutné a užitočné. Z uvedeného ustanovenia sa uplatnením teórie implied powers vytvorila ústavná prax, na základe ktorej prezidentom predkladané posolstvá dnes obsahujú priame legislatívne opatrenia, ktorých súčasťou je takmer vždy aj návrh textu budúcej právnej úpravy. Zmienená teória sa podstatným spôsobom rozšírila aj na nariadovaciu právomoc prezidenta v zmysle rozvíjania praxe delegovaného zákonodarstva.⁸⁵⁹

Kongres v roku 1789 prijal desať dodatkov k ústave, ktoré vstúpili do platnosti v roku 1791. Týmito dodatkami bola zaručená sloboda slova, tlače, zhromažďovania a vyznania (odluka cirkvi od štátu), členským štátom bola povolená domobrana na obranu ich práv, bolo zakázané násilné ubytovanie vojska v súkromných domoch, zaručená sloboda osobnosti a nedotknuteľnosť súkromného majetku, zatknutie bolo možné iba na základe súdneho príkazu a boli zavedené poroty na súdoch. Nakoniec bolo stanovené, že nesmú byť zrušené ani tie práva ľudí, ktoré nie sú výslovne zahrnuté v ústave, ale ľud ich už užíva a boli vyhlásené za nedotknuteľné tie právomoci členských štátov, ktoré neboli ústavou prenesené na federálnu úroveň. Prvých desať dodatkov k ústave sa označuje ako tzv. I. cyklus opráv ústavy.

V roku 1865 bol prijatý XIII. dodatok k ústave o oslobodení otrokov. V roku 1868 bol prijatý XIV. dodatok, ktorý zakazoval prijímať vodcov porazenej Konfederácie do štátnej služby. V roku 1970 bol prijatý XV. dodatok, ktorým sa zakazovalo obmedzenie volebného práva z dôvodu rasy, farby pleti a otrockej minulosti. Prijatie týchto dodatkov predstavovalo v ústavnej rovine vysporiadanie sa s občianskou vojnou a označuje sa ako tzv. II. cyklus opráv ústavy.

Zhrnutie formy vlády USA

Prezidentskú formu vlády môžeme charakterizovať nasledovnými základnými všeobecnými znakmi

- horizontálne usporiadanie najvyšších ústavných orgánov sa dôsledne riadi princípom del'by moci, čo sa osobitne prejavuje v dôslednom oddelení zákonodarnej a výkonnej moci, celý systém del'by moci je doplnený o mechanizmus b'zd a protiváh,

⁸⁵⁹ CHOVANEC, J., PALÚŠ, I.: Lexikón ústavného práva. Procom, Bratislava, 2004, s. 47.

- platí princíp dualizmu legitimacy – znamená to, že zákonodarná moc a aj výkonná moc reprezentovaná prezidentom získavajú svoj mandát priamo od občanov (voličov), a to nezávisle od seba (volebné obdobia sú nezávislé a časovo sa neprekrývajú), neexistuje medzi nimi vzťah, resp. princíp ústavnej spolupráce, ale princíp konkurencie,
- platí tiež princíp dualizmu inštitucionálneho – je založený na vzájomnej inštitucionálnej autonómii a relatívnej nezávislosti zákonodarnej moci a výkonnej moci,
- nakoniec platí tiež princíp dualizmu funkčného – zákonodarná moc a výkonná moc je relatívne oddelená aj v úprave ústavných a politických procesov, pomocou ktorých tieto zložky moci plnia svoje ústavné funkcie,
- platí princíp monizmu exekútyvy – jediným reprezentantom výkonnej moci je prezident, ktorý je hlavou štátu a stojí na čele výkonnej moci, funkcia predsedu vlády neexistuje a prezident riadi a organizuje činnosť kabinetu, ktorý vystupuje ako zbor jeho poradcov (*ad absurdum* je prezident aj predsedom vlády a jediným ministrom, resp. ministrom všetkých ministerstiev),
- výkonná moc reprezentovaná prezidentom nie je za výkon svojej funkcie ústavne zodpovedná parlamentu, tento nemôže prezidentovi za výkon výkonnej moci vysloviť nedôveru, naopak, prezident nemôže rozpustiť parlament,
- platí dôsledná nezlučiteľnosť legislatívnych a exekutívnych funkcií – poslanec Kongresu nemôže zastávať miesto v exekutive a predstaviteľ exekútyvy nemôže vykonávať poslanecký mandát,
- súdna moc má nezávislé a nestranné postavenie a v klasickom americkom modeli predstavuje tiež model všeobecného ústavného súdnicva.

Americký model všeobecnej difúznej súdnej kontroly ústavnosti výrazne ovplyvňoval formovanie analogickej koncepcie súdnej kontroly ústavnosti predovšetkým v štátoch, ktoré patrili do Britského spoločenstva národov (napr. Kanada, Austrália, Nový Zéland, Írsko, tiež India, Pakistan, Srí Lanka a ostatné nezávislé krajiny juhovýchodnej Ázie a Afriky). Tento model sa však uplatňuje aj vo viacerých štátoch, ktoré historicky nepatria do oblasti tradičnej angloamerickej právnej kultúry, a to buď v dôsledku transplantácie severoamerického ústavného vzoru (väčšina latinskoamerických štátov a z ázijských štátov najmä Japonsko), alebo na základe špecifických ústavnoprávnych koncepcií a právneho vývoja v niektorých

európskych krajinách, osobitne škandinávskych (Švédsko, Nórsko, Dánsko a Fínsko), ako aj vo Švajčiarsku.⁸⁶⁰

IV. 3. Francúzsky konštitucionalizmus

Pierre Messmer na margo gaullizmu 4. decembra 1972 v Le Point napísal, že predstavuje (a v generálovi de Gaullovi aj stelesňuje) dedičstvo monarchie a revolúcie. Dňa 21. januára 1793, keď gilotína padla na hlavu kráľa Ľudovíta XVI by si to málokto z Konventu, ktorý nariadil popravu vedel predstaviť.⁸⁶¹ Rovnako tak si málokto vie predstaviť, že v V. republike došlo k zladeniu suverenity ľudu a suverenity národa. Hovoriť preto o súčasnom modeli francúzskeho konštitucionalizmu bez poznania francúzskej novodobej histórie je veľmi ťažké a preto na úvod krátky exkurz do nej.

Ohliadnutie na novodobú francúzsku históriu je vhodné viesť tromi líniami, a to

- filozofickou,
- inštitucionálno-politickou a
- ústavno-dokumentačnou.

Vznik francúzskeho (a nielen jeho) konštitucionalizmu je spojený najmä so štyrmi francúzskymi filozofmi, ktorými sú Jean Bodin, Jean-Jaques Rousseau, Emmanuel Sieyès, Charles Luis de Montesquieu. Bodin sa zásadným spôsobom vyjadril o suverenite, Rousseau o suverenite ľudu, Sieyès o rozdelení moci ľudu na ústavodarnú a ustanovenú a Montesquieu o del'be v moci ustanovenej na zákonodarnú, výkonnú a súdnu.

Jean Bodin (1529/1530 – 1596) chápal suverenitu v jej absolútnej a nedeliteľnej podobe, ktorá je originálna a zároveň aj najvyššia. Teoreticky tak odôvodňoval slávny výrok Ľudovíta XIV, ktorý zvolaním „L'etat c'est moi“ vyjadroval prepojenie medzi štátom a panovníkom. V diele Šesť kníh o štáte (1576) rozvinul teóriu neobmedzenej a neoddeliteľnej suverenity štátu, ktorá sa spodobuje vo výkone štátnej moci. Táto štátna moc musí podľa neho vychádzať z jedinej vôle, ktorú sprostredkovane od Boha vykonáva

⁸⁶⁰ OROSZ, L., MAZÁK, J.: Obce a samosprávne kraje v konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. Mayor Group, Košice, 2004, s. 13.

⁸⁶¹ Toto tvrdenie nemusí byť pravdivé, pretože členmi vtedajšieho revolučného Konventu boli nielen Robespierre, ale aj vojvoda orleánsky či veliteľ bourbónskych kadetov, ktorý bol volaný ako Philippe-Égalité.

panovník. Kritérium jej kvality je múdrosť a preto si ponecháva odstup od demokracie, v ktorej môžu rozhodovať aj hlupáci a rôzni prospechári.

Jean Jaques Rousseau (1712 – 1788) na rozdiel od Bodina nestotožňuje štát s osobou panovníka, ale naopak štát podľa neho patrí všetkým jeho občanom, pričom sa stierajú hranice medzi vládncami a ovládanými, pretože svoju moc občania využívajú pre všeobecné blaho všetkých. V kľúčovom diele *Spoločenská zmluva* zavádza pojem „volonté générale“ (všeobecná vôľa), ktorá je tvorená vôľou nedeliteľnej vôle ľudu a tvoria ju všetci občania a zároveň každý z nich. Nie je abstraktná, ale predstavuje ju súhrn všetkých vôlí, ktoré sa prejavujú a uplatňujú priamo bez sprostredkovania. Preto je pre Rousseaua najoptimálnejším prejavom suverenity ľudu priama demokracia. Vzhľadom na nedeliteľnosť vôle ľudu nemôže byť rozdelený výkon moci z nej vyplývajúci a moc zákonodarná, výkonná a súdna musí byť v jednom subjekte.

Emmanuel Joseph Sieyès (1748 – 1836) si osvojil myšlienku Rousseaua o suverenite ľudu, avšak na rozdiel od neho nepovažoval priamy výkon moci (priamu demokraciu) za najvhodnejší. V diele *Tretí stav* odpozorovaním sociálne deferencovanej štruktúry spoločnosti prichádza s myšlienkou abstraktného vymedzenia ľudu (nie ako súčtu jednotlivcov) v pojme národ. Nie jednotlivý človek, ale národ má suverenitu a najvhodnejším výkonom tejto suverenity nie je priama demokracia, ale demokracia nepriama (zastupiteľská). Národ je nositeľom originálnej suverenity a zároveň jej vykonávateľom. Rozlišuje medzi ústavodarnou suverenitou (*pouvoir constituant*) a ustanovenou suverenitou (*pouvoir constitué*). Ústavodarná suverenita je zvrchovaným právom zriadiť štát a určiť základné pravidlá jeho fungovania. Ustanovená suverenita je právom vykonávať moc na základe pravidiel fungovania ustanovených ústavodarnou suverenitou. Vzhľadom na to, že výkon moci je permanentný proces, nemôže byť vykonávaný nepretržite a v celosti každým občanom a preto ju zveruje svojim reprezentantom (zástupcom).

Charles Luis de Montesquieu (1689 – 1755) sa zasa v protiklade s Rousseauom postavil proti koncentrácii moci v jedných rukách, pretože by mohlo dôjsť k jej zneužitiu. Po vzore antických mysliteľov moc rozdelil do rôznych inštitúcií z hľadiska zabezpečenia plnenia hlavných úloh štátu. Medzi ne zaradil prijímanie zákonov, ich vykonávanie, určovanie daní a rozhodovanie sporov. Následne rozdelil moc na zákonodarnú, výkonnú a súdnu, ktorých vykonávaním by mali byť poverené oddelené orgány. Zameral sa najmä na vzťahy medzi

zákonodarnou a výkonnou mocou (sudcov považoval za „ústa“ zákonov a teda osobitný, aj keď nezávislý druh výkonnej moci). Ich základom mali byť vzťahy medzi ľudom voleným parlamentom, ktorý by prijímal zákony a panovníkom. Panovník by mal zákony vykonávať, ale zároveň by mal mať aj právo vetovať ich po prijatí parlamentom.

Inštitucionálno-politickú líniu možno začať v roku 1789, kde došlo k prerušeniu tradičnej monarchie L’Ancien Régime. Zároveň sa začalo striedanie monarchií a republík, ktorých hodnotenie je do určitej miery podmienené príslušnosťou autora k rojalistom alebo republikánom, pričom sa na jednej strane poukazuje na ultrarevolučnú prvú republiku a na druhej strane „starorežimovú“ druhú fázu druhého cisárstva či dokonca diktatúru z rokov 1940 – 1944.

Revolučný rok 1789 priniesol zmenu z absolutickej monarchie, kde v duchu Bodinovej teórie suverenity vládol neobmedzene panovník na konštitučnú monarchiu, kde panovník už nebol suverénom. Suverenitu prevzal ľud, ktorý má *pouvoir constituant*. Panovník má *pouvoir constitué* a musí sa riadiť ústavou. Revolučne naladení radikáli však s takýmto riešením nemohli byť spokojní a prostredníctvom dvojstupňovo zvoleného Konventu 21. septembra 1793 vyhlasujú republiku, ktorú najlepšie charakterizujú slová vodcu revolučného teroru Robespiera, že „*revolučná vláda je despotizmom slobody proti tyranii.*“⁸⁶² Po nevydarenom pokuse (vďaka teroru) o uvedenie do života ústavy z roku 1793 bola o dva roky prijatá nová ústava, ktorá zaviedla najväčšie oddelenie legislatívnej a exekutívnej moci vo Francúzsku. Legislatívnu moc reprezentoval dvojkomorový parlament (*le Corps législatif*) a výkonnú moc päťčlenný Direktoriát volený parlamentom. Direktoriát menoval a odvolával siedmych ministrov. Ani členovia Direktoriátu a ani ministri neboli zodpovední parlamentu. Na druhej strane výkonná moc nedisponovala právom veta.

Štátny prevrat zorganizovaný duchovným (ale aj praktickým) otcom revolúcie z roku 1789 E. Sieyésom znamenal koniec prvej republiky a priviedol k moci generála Bonaparta 9. novembra 1799, ktorý reštauroval absolútnu monarchiu. Podľa Clauda Leclercqa⁸⁶³ sa však táto monarchia líšila od l’Ancien Régime v troch bodoch, a to existenciou písanej ústavy, konštituovaním parlamentu a využívaním plebiscitu. Napoleon Bonaparte využíval

⁸⁶² „Le gouvernement de la Révolution est le despotisme de la liberté contre la tyrannie“. In: Les orateurs de la Révolution française. Larousse, 1940, s. 75.

⁸⁶³ LECLERCQ. C.: Droit constitutionnel et institutions politiques. Dixième édition. LITEC, 1999, s. 355.

práve plebiscit na to, aby získaval legitimitu pre svoje vládnutie priamo od ľudu. Po smrti Napoleona Bonaparta v roku 1814 dochádza v praxi po prvý krát k reálnej kooperácii legislatívy a exekutívy. Ministri sú zodpovední tak voči kráľovi ako aj voči parlamentu, čím vzniká parlamentná monarchia, pričom parlament sa skladá z dvoch komôr, a to volenej a aristokratickej. Po neúspešnej revolúcii v roku 1830 nastupuje k moci knieža d'Artois neskorší Karol X, ktorý využil svoju právomoc (v rámci extenzívneho výkladu) vydávať výnimočné nariadenia (*ordonnances*) v záujme bezpečnosti štátu na zavedenie cenzúry, rozpustenie volenej komory parlamentu a zavedenie majetkového cenzu do nových volieb. Po abdikácii Karola X nastupuje na trón vojvoda Orleánsky (syn Philippa-Egalité), ktorý znížil majetkový cenzus o polovicu, čím podstatne rozšíril volebné právo a vznikol podľa Maurica Duvergera orleánsky parlamentarizmus alebo podľa Jacquesa Cadarta parlamentný dualizmus.

V rokoch 1846 a 1847 vypukla ekonomická kríza, ktorá vyvrcholila v roku 1848 revolúciou a vyhlásením II. republiky. Táto republika však bola viac prezidentskou ako parlamentnou. Prezident nemohol rozpustiť parlament a parlament odvolať prezidenta. Ministrov vyberal a menoval prezident, ale títo boli zodpovední aj parlamentu. Prezidentom sa stal princ Luis Napoleon (synovec Napoleóna I), ktorého zvolilo 74 % voličov. Uvedomujúc si svoju legitimitu nastolil diktatúru exekutívy, ktorá vyvrcholila 2. decembra 1851 (deň víťazstva v roku 1804 jeho strýka Napoleóna I.) vyhlásením monarchie a bývalý prezident nie náhodou vytvoril absolútnu monarchiu, ktorá sa však po roku 1860 začala liberalizovať a dostala aj názov „*l'Empire libéral*“.

V roku 1871 prebehla posledná krvavá revolúcia 19. storočia a liberálne prostredie vytvorilo predpoklady na parlamentné debaty v Národnom zhromaždení, v ktorom mali síce prevahu rojalisti, ale boli rozdelení na orleánistov a legitimistov podľa toho či nového kráľa videli vo vojvodovi z Paríža alebo vo vojvodovi z Chambordu. Využili to republikáni, ktorým sa podarilo presvedčiť väčšinu parlamentu (o jeden hlas), aby prijali v roku 1875 ústavný dodatok (nazvaný podľa jeho autora Henriho Wallona), ktorým sa zriadila III. republika.

III. republika je označovaná ako príklad parlamentárneho monizmu, ktorý spájal parlamentnú formu vlády s republikánskou formou štátu. Vzhľadom na to, že išlo o určitý kompromis medzi rojalistami a republikánmi postavenie prezidenta bolo nezávislé (bol volený síce parlamentom, ale nebol mu zodpovedný) a plnil úlohy „*pouvoir neutre*“ medzi

parlamentom a vládou, ktorú síce menoval, ale táto bola zodpovedná parlamentu. Parlament (Národné zhromaždenie) sa skladal z poslaneckej komory a senátu, ktoré si boli rovné pri prijímaní zákonov, čím sa legislatívny proces v praxi veľmi sťažil. Napriek tomu bolo prijatých viacero zákonov, ktoré boli namierené proti veľmi silnej byrokracii,⁸⁶⁴ ktorá je typická od čias l'Ancièn Régime a mala mimoriadne významnú pozíciu vo Francúzsku bez ohľadu na to, či išlo o monarchiu alebo o republiku.

Zodpovednosť vlády parlamentu spojená so systémom viacerých politických strán však priniesla so sebou aj politickú nestabilitu, čo najlepšie vystihuje skutočnosť, že v období rokov 1871 až 1940 sa vystriedalo 104 vlád a teda priemerná životnosť jednej vlády bola osem mesiacov.

Okupácia Francúzska v roku 1940 znamenala faktickú reštauráciu l'Ancièn Régime aj keď formálne sa Francúzsko nestalo absolútnou monarchiou. 10. júla 1940 obidve komory parlamentu vo Vichy absolútnou väčšinou (569 hlasov proti 80 pri 17 absenciách) delegovali pouvoir constituent na maršála Pétaina,⁸⁶⁵ ktorý nastolil autokratický režim.⁸⁶⁶ Neexistoval v ňom parlament, voľby a ani využívanie plebiscitu. Celú moc mal v rukách vodca, ktorý využíval korporatívny systém organizovania spoločnosti.

Koniec vojny znamenal koniec autoritatívneho a nedemokratického štátu a zároveň vznik IV. Republiky, ktorá v zásade prevzala formu štátu III. republiky, ktorú generál de Gaulle nazval „politickým režimom“. Pokračovala totiž tradícia politickej nestability a v priebehu 12 rokov sa vystriedalo 20 vlád, čo predstavuje priemernú dĺžku trvania jednej vlády šesť a pol mesiaca. To bol jeden z dôvodov, prečo bola prijatá v roku 1958 ústava, ktorá bez toho, aby sa zmenila forma vlády priniesla súčasnú V. republiku. Veľkú úlohu pri jej prijímaní zohral generál de Gaulle, ktorý bol v čase hlbokkej politickej krízy zvolený do funkcie francúzskeho prezidenta s mimoriadnymi oprávneniami. Po vzore Bonaparta legitimizoval svoju funkciu ako aj novú ústavu referendum, čím sa zásadne odlíšil od iného najvyššieho vojenského veliteľa Pétaina. Oslabil pozíciu parlamentu v prospech exekutívy

⁸⁶⁴ Napríklad zákon z 29. júla 1881 o slobode tlače, zákon z 1. júla 1901 o slobode združovania.

⁸⁶⁵ Bližšie AMOROUX, H.: Pour en finir avec Vichy. In: Les oubliés de la mémoire 1940, Robert Laffont, 1997, s. 410.

⁸⁶⁶ Pozri PRÉLOT: Institutions politiques et droit constitutionnel, Dalloz, Paris, 5 éd., 1972, s. 505.

a najreálnejšie jeho pozíciu a postavenie vystihol Jean-Jacques Chevallier, ktorý ho nazval na záverečnej strane svojho diela posledným kráľom Francúzska.⁸⁶⁷

Tretia línia pohľadu na vývoj francúzskeho konštitucionalizmu dokumentuje **ústavnoprávny rozmer** na základe ústavných textov, ktorých početnosť tiež predstavuje francúzsku osobitosť. Od roku 1789 bolo prijatých 15 ústav, ktoré prešli viacerými modifikáciami a okrem nich bolo prijatých niekoľko ďalších ústav a ústavných provizórií, ktoré buď nenadobudli nikdy platnosť alebo sa v praxi neaplikovali.

Nemožno začať inak ako Deklaráciou práv človeka a občana, ktorú prijalo Ústavodarné národné zhromaždenie 26. augusta 1789. Táto deklarácia nebola plnou ústavou, pretože neobsahovala ústavné inštitúcie a mechanizmus výkonu verejnej moci a mala viac politický ako právny charakter. Vychádzala síce z prirodzenoprávnej koncepcie ľudských práv, ale zároveň umožňovala ich zákonné obmedzenie, čo vyhovovalo všetkým neskorším štátnym režimom od autokratických až po liberálne. To spôsobilo, že napriek svojmu formálnemu vkomponovaniu do politického systému jeho ústavnoprávny význam až do roku 1971 nebol jednoznačný. Vo svojom **slávnom článku** 16 však naznačila, čo by mala obsahovať plná ústava negatívnym vymedzením. Bez záruk ľudských práv a deľby moci nemožno hovoriť o ústave.⁸⁶⁸

Prvou francúzskou ústavou, ktorá spĺňala tieto kritériá bola ústava z 3. septembra 1791 prijatá Ústavodarným národným zhromaždením. Autorom jej predlohy bol Emmanuel Sieyès. Vychádzala z jeho myšlienok o suverenite národa a rozdelení moci ľudu na ústavodarnú a ustanovenú, ktorú vykonávajú jeho zástupcovia. Kráľ odvodzoval svoju legitimitu od parlamentu a menoval ministrov, ktorí mu boli zodpovední a nemohli byť členmi parlamentu. Bola ústavou rigidnou a jej zmenu mohlo navrhnúť osobitné legislatívne národné zhromaždenie najskôr po desiatich rokoch.

Druhou ústavou pomenovanou po radikálnom členovi Konventu bola Ústava montagnarde z 24. júna 1793. Konvent už v prvý deň vzniku republiky rozhodol, že budúca ústava musí byť aprobovaná referendum. Stalo sa tak v mesiacoch júl a august 1793.

⁸⁶⁷ CHEVALLIER, J.-J.: Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours, Dalloz, Paris, 5 éd., 1977.

⁸⁶⁸ „Tout société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assuré, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution“.

Výsledok bol síce jasný 18 019 za a len 17 610 proti, avšak aj v dôsledku toho, že sa hlasovalo verejne a slovne pri absencii 4 300 000 oprávnených. Napriek tomu sa zaviedol jeden z pilierov francúzskeho konštitucionalizmu, a to ratifikačné referendum. V tom je aj najväčší význam tejto ústavy, ktorá sa v praxi nikdy neaplikovala.

O dva roky ju nahradila Ústava 5 fructidora III roku (22 august 1795), ktorá ako už bolo uvedené najvýraznejšie zo všetkých francúzskych ústav zaviedla princíp separácie mocí.

Ústavu 22 frimaire VIII roku (13. december 1799) koncipoval opäť Sieyès tentoraz pod kontrolou generála Bonaparta. Podobne ako Ústava montagnarde bola ratifikovaná drvivou väčšinou (3 011 007 proti 1 562) pri neúčasti troch až štyroch miliónov oprávnených voličov. Zaviedla režim plebiscitnej diktatúry. Moc sa však zverila do rúk troch konzulov s faktickým vládnutím Prvého konzula, ktorým bol Bonaparte. Po smrti Napoleóna I. bola prijatá Ústava 28 floreál XII roku (18. mája 1804) nazývaná aj Ústavou cisárstva (Constitution de l'Empire). Už v prvom článku uvádzala, že vláda republiky je prenesená na cisára, ktorý nesie titul cisár Francúzska. Táto ústava fakticky odovzdala celú moc cisárovi, ktorý menoval Senát. Zaviedla však jednu novinku, ktorú neskôr využil aj de Gaulle, a to plebiscit potvrdzujúci vo funkcii hlavu štátu.

Po Napoleónovej smrti oktrojoval novú ústavu Ľudovít XVIII, ktorý ju však nenazval ústavou (z obavy, že toto označenie príliš evokuje revolúciu), ale Chartou zo 4. júna 1814. Táto Charta v rokoch 1814 až 1830 nekonštituovala parlamentnú monarchiu, ale limitovanú monarchiu, kde vláda nepôsobila v zmysle kolektívneho orgánu, ale výkonnú moc prezentoval výlučne sám kráľ. Túto Chartu nahradila Charta zo 14. augusta 1830, ktorá zaviedla parlamentný dualizmus. V praxi to znamenalo, že ministri sa uchádzali o dôveru nielen kráľovi, ale aj parlamentu.

Výsledkom revolúcie v roku 1848 bolo prijatie Ústavy zo 4. novembra 1848, ktorá vychádzala zo striktnej deľby moci. Parlament tvorila jedna komora (druhá komora bola stále považovaná za rezídium monarchie) zvolená vo väčšinovom volebnom systéme a zasadala permanentne. Prezident bol volený v priamych všeobecných voľbách na štyri roky, čím bol vlastne prvýkrát v úplnej podobe dosiahnutý princíp suverenity ľudu ako *pouvoir constituant*.

Po štátnom prevrate 2. decembra 1852 bola prijatá Ústava zo 14. januára 1852, ktorá zaviedla novú diktatúru podobnú diktatúre Napoleóna Bonaparteho po roku 1804. Ďalšia Ústava z 21. mája 1870 zliberalizovala monarchiu a stala sa predzvesťou ústavných zmien v roku 1875 a opätovnej premeny monarchie na republiku. Na rozdiel od predchádzajúcich ústav nemala táto ústava monolegálny charakter, ale polylegálny. Skladala sa z troch samostatných ústavných zákonov, z ktorých najvýznamnejší bol ústavný zákon z 25. februára 1875, ktorý upravoval organizáciu verejnej moci. V tradícii prijímania čiastkových ústavných zákonov sa pokračovalo v III. republike aj ďalej a najvýznamnejším z nich bol ústavný zákon z roku 1884, ktorý zakázal podávať návrhy na zmenu republikánskeho zriadenia a ako tzv. večný ústavný inštitút ho prevzala aj Ústava V. republiky. Ústavné zákony III. republiky vytvorili „klasický republikánsky parlamentarizmus“,⁸⁶⁹ v ktorom mal prezident slabé postavenie, bol oddelený od vlády a v duchu monarchistických tradícií nebol za svoju činnosť zodpovedný.

Posledný parlament III. republiky zvolaný do Vichy dňa 10. júla 1940 prijal ústavný zákon, ktorý (podobne ako v iných fašistických štátoch) obsahoval len jeden článok, v ktorom Národné zhromaždenie prenieslo celú moc na vládu republiky pod vedením maršála Pétaina a zmocnilo ho na prijatie jednej alebo viacerých ústav Francúzskeho štátu. Zároveň tieto mali byť ratifikované Národom a aplikované kreovanými zhromaždeniami.⁸⁷⁰ V skutočnosti však Pétain zaviedol ústavné provizórium pomocou dvanástich ústavných aktov (*Actes constitutionnelles*) a pripravoval sa text novej ústavy, ktorú Pétain podpísal 30. januára 1940. Navrhoval v ňom formu vlády, ktorá nebola ani parlamentná ani prezidentská a najzaujímavejšou jej časťou bolo zriadenie Najvyššieho súdu (*Cour suprême*), ktorý bol koncipovaný ako ústavný súd s možnosťou abstraktnej a kontrolnej kontroly ústavnosti. Táto ústava však nenadobudla platnosť vzhľadom na absenciu predpokladaného ratifikačného referenda.

Po oslobodení Francúzska bolo dočasné ústavné zriadenie ukončené prijatím Ústavy z 19. apríla 1946, ktorá však nebola uvedená do života tesným ratifikačným referendum (10 027 300 proti a 9 110 000 za), čo sa stalo prvýkrát v histórii Francúzska. Druhé negatívne

⁸⁶⁹ Pozri KLOKOČKA, V.: Ústavní zřízení evropských států (srovnávací studie). Linde, Praha, 1996, s. 188-194.

⁸⁷⁰ „L'Assemblée nationale donne tout pouvoir au gouvernement de la République, sous l'autorité et la signature du maréchal Pétain, à l'effet de promulguer par un ou plusieurs actes nouvelle Constitution de l'État française. Cette Constitution devra garantir les droits du Travail, de la Famille et de la Patrie. Elle sera ratifiée par la Nation et appliquée par les assemblées qu'elle aura créées.“

referendum bolo 27. apríla 1969. Kladným ratifikačným referendum prešla Ústava z 27. októbra 1946, ktorá vytvorila veľmi podobný ústavný poriadok, aký mala III. republika. Prezident bol volený parlamentom a jeho akty boli kontrasignované vládou a ministrom. Vláda bola zodpovedná iba parlamentu. Suverenita národa bola vnímaná ako suverenita parlamentu.⁸⁷¹ Roger Priouret IV. republiku nazval „republikou poslancov“, čím sa vytvoril určitý systém oligarchickej vlády, kde suverenita ľudu bola transformovaná na politické strany.⁸⁷²

Po „prechode púšte“ sa opäť vrátil na politickú scénu generál de Gaulle a prijatím Ústavy zo 4. októbra 1958 sa začalo obdobie V. republiky.

Na rozdiel od III. a IV. republiky, ktoré predstavovali „klasický republikánsky parlamentarizmus“ s dominantnou úlohou politických strán, ktoré ovládli parlament a cez poslancov fakticky držali „pod hrdlom“ vlády, ktoré sa menili takmer každý polrok sa situácia obrátila v prospech moci exekutívnej so silným vplyvom prezidenta a upustením od princípu zvrchovanosti zákona.

Opustenie princípu zvrchovanosti zákona je pre V. republiku javom trvalým. Postavenie prezidenta voči vláde sa historicky vyvíja v závislosti od osobnosti prezidenta, resp. predsedu vlády a od ich politickej situácie.⁸⁷³ Vzhľadom na tieto okolnosti možno formu vlády V. republiky popisovať diferencovane v obdobiach od roku 1958 do roku 1986, od roku 1986 do roku 1995 a po roku 1995, pričom tieto zmeny sa nie vždy premietli do ústavnej úpravy, ale boli založené na ústavnej tradícii. Najlepšie to dokumentuje samotná legitimita vlády.

Pre prvé obdobie, najmä v čase keď boli prezidentami generál de Gaulle a Pompidou, ktorí boli gaullistami a pravicovo orientované strany mali väčšinou prevahu aj v parlamente sa legitimita predsedu vlády odvíjala od prezidenta. Prezident ho do tejto funkcie menoval a predseda vlády ponúkol svoju demisiu po novej voľbe prezidenta. To znamená, že legitimita predsedu vlády sa odvíjala od dôvery prezidenta, pričom ústava takýto inštitút nepoznala. V druhej fáze po voľbe za prezidenta ľavicového politika François Mitteranda sa situácia zmenila a francúzsky prezident pristúpil k aplikácii klasického parlamentarizmu, v ktorom sa

⁸⁷¹ Pozri PASCALLON, P.: Réflexion sur les institutions de la IVe République et de la Ve République. In: La Croix, 14. marca 1979.

⁸⁷² Pozri CAPITANT, R.: Démocratie et participation politique. Paríž 1972, s. 107.

⁸⁷³ Bližšie GUETTIER, CH.: Le président sous la Ve République, PUF, Que sais-je?, 1995.

legitimita vlády odvíjala od výsledkov parlamentných volieb a zostavením vlády prezident poveruje buď predsedu, resp. zástupcu víťaznej politickej strany alebo reprezentanta koalície politických strán, ktoré preukážu možnosť získania dôvery v parlamente.

Vzťahy medzi prezidentom a vládou sú však v zásade upravené v ústave a sú založené na princípe „inštitucionálnej koexistencie“, ktorú možno inými slovami prepovedať tak, že môže priamo do činnosti vládnej politiky zasahovať, **resp.** v čase pôsobenia silných prezidentov ju nielen spoluurčovať, ale aj priamo riadiť. Už de Gaulle v prvej fáze V. republiky zaviedol princíp reálnej delby kompetencií, ktorá má oporu v článku 5 ústavy. Podľa neho prezident garantuje dodržiavanie ústavy, riadne fungovanie verejnej moci, národnú nezávislosť a územnú celistvosť. Ide o tak všeobecné pojmy, ktorých reálny obsah môže byť vykladaný extenzívne, ale aj reštriktívne. Opäť podľa reálneho postavenia prezidenta. Dôležitým bodom v článku 5 ústavy je však to, že tieto kompetencie vykonáva „*par son arbitrage*“. Prezidenti pred rokom 1981 a po roku 1995 toto slovo vykladali ako synonymum slova „rozhoduje“. V rámci takéhoto výkladu využívali prezidenti viaceré možnosti. V. Klokočka uvádza, že „v jednom prípade prezident použil výnimočné moci v zmysle článku 16 ústavy, trikrát konzultoval s voličmi cestou referenda, raz prinútil priamym politickým tlakom ministerského predsedu k demisii.“⁸⁷⁴

François **Mitterand** však toto slovo spájal s arbitrážnym (*pouvoir neutre*) postavením prezidenta v prípade rozporov o kľúčových otázkach francúzskej politiky medzi parlamentom a vládou, kedy by prichádzali do úvahy skôr iné prostriedky, a to demisia vlády, resp. rozpustenie parlamentu.

Druhým ústavným inštitútom, ktorý môže prezident pre zosilnenie svojho postavenia voči vláde použiť je kontrasignácia. Kontrasignácia sa napríklad nevyžaduje pri vyhlásení referenda, ktoré v prípade úspešnosti posilňuje pozíciu prezidenta. V opačnom prípade, ako tomu bolo 27. apríla 1969 (referendum o kreácii regiónov a renovácii Senátu) znamenalo demisiu generála de Gaulla.

⁸⁷⁴ Pozri KLOKOČKA, V.: Ústavní ... dielo cit. v poz. **23**, s. 216

Kontrasignáciu nevyžaduje ani rozhodnutie o rozpustení parlamentu, ktoré za určitých okolností môže byť aj politickým tlakom prezidenta na vládu a podobne to môže byť aj pri menovaní a odvolávaní predsedu vlády.⁸⁷⁵

Tretím inštitútom, ktorým môže prezident priamo ovplyvňovať činnosť vlády je „dvojaké“ zasadanie vlády, a to v plnej zostave a za účasti vybraných ministrov v podobe tzv. Rady ministrov, ktorej zasadnutiam predsedá prezident.

Prevaha moci exekutívy nad mocou legislatívnu sa prejavuje aj formálne a to tým, že ústava najprv upravuje inštitút prezidenta, potom vládu (teda orgány exekutívy) a až po nich parlament. Faktická ústavná prevaha exekutívy sa prejavuje tak vo vzťahu prezidenta k parlamentu ako aj vlády voči parlamentu.

Silné postavenie prezidenta k parlamentu sa prejavuje v možnosti

- prezidenta prijať v zmysle článku 16 ústavy mimoriadne opatrenia v prípadoch tam vymenovaných, ktoré sú opäť tak všeobecne formulované (napríklad v prípade porušenia riadneho fungovania verejnej moci), že pri ich extenzívnom výklade môže fakticky prezident prijímať opatrenia, ktoré by si v „normálnej“ dobe vyžadovali ústavnú alebo zákonnú úpravu,
- uplatnenia práva veta, ktoré má relatívnu povahu a parlament ho môže v novom hlasovaní prelomiť,
- vyhlásenia referenda, a to aj ratifikačného referenda o zákone (alternatívne oprávnenie k právu veta),
- prijať alebo neprijať demisiu vlády a pri využití druhej možnosti poslaneckú snemovňu rozpustiť.

Postavenie prezidenta zosilňuje aj skutočnosť, že v zmysle francúzskych rojalistických tradícií nie je prezident parlamentu zodpovedný, pretože jeho legitimita sa odvíja priamo od ľudu. Jedinou možnosťou je uplatnenie trestnej zodpovednosti prezidenta, ktoré je však v praxi podľa Clauda Leclercqa hypotetické.⁸⁷⁶ Táto môže byť uplatnená v zmysle článku 68 ústavy len vtedy, keby prezident porušil svoje povinnosti veľkej zrady („*haute trahison*“).

⁸⁷⁵ Bližšie FERRETTI, R.: La dissolution sous la Ve. In: Petites affiches. 2. júl 1997.

⁸⁷⁶ Doslova píše „l' hypothèse d'ecole“. Pozri LECLERCQ, C.: Droit ... dielo cit. v poz. 864, s. 552.

Silné postavenie vlády voči parlamentu sa prejavuje predovšetkým ústavným zakotvením princípu delegovanej legislatívy, čo inými slovami znamená opustenie princípu zvrchovanosti zákona, na ktorom bola založená III. i IV. republika. V ústave ide o článok 34, kde sú taxatívne vymenované oblasti, ktoré môže parlament zákonom upraviť⁸⁷⁷ a článok 37 stanovuje princíp, že všetky ostatné oblasti upravuje nariadeniami (*règlement*) vláda. Ústava V. republiky opustila tradičnú francúzsku predstavu právneho štátu, ktorým sa môže upraviť všetko a zákon má po ústave najvyššiu právnu silu. Opustenie princípu zvrchovanosti zákona ako piliera zastupiteľskej demokracie pripomína vzájomné ovplyvňovanie sa francúzskej ústavnej úpravy s koncepciou právomocí orgánov v **rodiacom sa zväzku** európskych spoločností, kde výkonná moc prevzala legislatívnu činnosť a poslancov zasadila do „debatujúceho“ parlamentu.

Druhým pre parlamentnú formu vlády výnimočne upraveným, je inštitút vyslovenia nedôvery vláde parlamentom, keď ústava zaviedla osobitnú formu prezumpcie dôvery parlamentu vláde. Prejavuje sa to v osobitnom postupe pri spojení rozhodovania o návrhu vlády v parlamente s vyslovením dôvery vláde. Aj keby parlament predmetný návrh neprijal, neznamená to ešte automatické podanie demisie vlády do rúk prezidenta republiky. Národné zhromaždenie musí potom ešte osobitne hlasovať o návrhu na vyslovenie nedôvery, ktoré musí podať najmenej desatina poslancov a za tento návrh musí hlasovať absolútna väčšina všetkých poslancov. V prípade, že sa táto väčšina nedosiahne, tak proces vyhlasovania nedôvery vláde už na tom zasadaní poslaneckej snemovne nie je možný.

⁸⁷⁷ Ide o tieto oblasti:

- občianských práv a základných záruk poskytovaných občanom k výkonu verejných slobôd, povinností, ktoré národná obrana ukladá občanom vo vzťahu k ich osobám a ich majetku,
 - štátneho občianstva, postavenia a spôsobilosti osôb, úpravy manželstva, dedičstva a darovania,
 - vymedzenia zločinov a prečinov, ako aj trestov za ne, trestného konania, amnestie, tvorby nových súdnych poriadkov a statusu sudcov,
 - ustanovenia daní, dávok a spôsobov rozdelenia daní, úpravy vydávania peňazí.
- Zákon rovnako ustanoví pravidlá, ktoré sa týkajú:
- úpravy parlamentných volieb a miestnych volieb,
 - vytvárania kategórií verejných zariadení,
 - základných záruk, poskytovaných civilným a vojenským zamestnancom štátu,
 - znárodnenia podnikov a presunov vlastníctva podnikov z verejného sektora do súkromného sektora.
- Zákon ustanoví základné zásady:
- všeobecnej organizácie národnej obrany
 - slobodnej správy miestnych celkov, ich kompetencií a príjmov,
 - školstva,
 - úpravy vlastníctva, vecných práv a záväzkov občianskych a obchodných, pracovného práva, práva odborárskeho a sociálneho zabezpečenia.“

Napokon treba uviesť osobitné postavenie vlády v legislatívnom procese v rámci parlamentu, kde sa jej posilnené postavenie prejavuje

- v uprednostňovaní prerokovania vládnych návrhov zákonov pred poslaneckými,
- právom kedykoľvek (v ktoromkoľvek štádiu legislatívneho procesu) požiadať o hlasovanie o návrhu alebo jeho časti bez rozdielu na tom, či ide o vládny návrh alebo poslanecký návrh zákona,
- v prípade zákona o štátnom rozpočte, ak poslanecká snemovňa o ňom v prvom čítaní nerozhodne do 45 dní, potom ho vláda môže predložiť senátu, ktorý o ňom musí rozhodnúť do 15 dní a ak o ňom parlament ako celok nerozhodne do 70 dní, môže ho vláda vyhlásiť svojim nariadením,
- vystupovaním v úlohe sprostredkovateľa medzi poslaneckou snemovňou a senátom, pričom môže v prípade ďalšej nezhody vylúčiť senát z legislatívneho procesu, čím vlastne voči nemu uplatní absolútne veto.

V zmysle učenia Charles Luis de Montesquieuhu je výkon verejnej moci rozdelený medzi zákonodarnú moc, výkonnú moc a súdnu moc. Skutočnosť, že doteraz nebola pozornosť venovaná súdnej moci má korene v jeho diele *Duch zákonov*, v ktorom postavil sudcov do úlohy „úst zákona“ (*la bouche de la lois*). Súdnicstvo sa chápalo ako druh výkonnej moci, ktorého úlohou bolo aplikovať zákony. Osobitné postavenie byrokracie vo francúzskej histórii (nielen novodobej) sa prejavilo aj v tom, že už v ústave z roku 1799 bola zriadená Štátna rada (*Conseil d'Etat*) s právomocou konzultatívnou a právomocou rozhodovacou. Konzultatívnu právomoc možno prirovnať k preventívnej kontrole ústavnosti, ktorá je časovo presunutá ešte na obdobie príprav novej právnej úpravy a po roku 1971 sa stalo v niekoľkých prípadoch, že jeho konzultácie sa dostali do rozporu s precedensami Ústavného súdu a Štátna rada pri výkone svojej druhej právomoci pri rozhodovaní v konkrétnych prípadoch postupovala podľa svojho právneho názoru odlišného od Ústavného súdu.⁸⁷⁸

Tradičná francúzska štátoveda spája ústavné právo s politickými inštitúciami a súdnicstvo okrem Štátnej rady a Ústavného súdu nepovažuje za súčasť politických inštitúcií

⁸⁷⁸ Príkladom môže byť nariadenie zo 17. januára 1973, ktoré vykonávalo Cestný zákon a zavádzalo nad jeho rámec možnosť trestu odňatia slobody za porušenie pravidiel premávky v priamom rozpore s rozhodnutím Ústavného súdu z 28. novembra 1973.

a tento dlhodobý prístup francúzskeho konštitucionalizmu pre jeho pochopenie je vhodné rešpektovať. Naopak najväčšia frankofónna provincia Québec, ktorá prevzala systém francúzskeho písaného práva (*droit écrit*) ho vkomponovala do prostredia Kanady s väčšinou anglofónnych provincií. Následkom toho je aj to, že právna doktrína v tejto provincii vychádza pri výklade ústavného práva z rozhodnutí súdov (súdnych precedensov).⁸⁷⁹

Zásadnou doslova „revolučnou“ novinkou, s ktorou prišla Ústava V. republiky nebolo zavedenie priamej voľby prezidenta ľuďom (túto koncepciu priniesla už ústava II. republiky), ale vytvorenie Ústavného súdu, pretože dovtedy nebolo možné vo francúzskej histórii kontrolovať ústavnosť zákonov. Aj Štátna rada mohla posudzovať ústavnosť zákonov len pred tým, ako sa návrh nového zákona dostal do parlamentu a po nadobudnutí jeho účinnosti ho mohla Štátna rada len vykladať v duchu ústavy pri jeho aplikácii na konkrétny prípad. Možnosť niekoho (iného štátneho orgánu) kontrolovať poslancov, či prijatím zákona neporušili ústavu bola v priamom rozpore s myšlienkami J.-J. Rousseaua, na ktorých bola postavená francúzska revolúcia a dlhé obdobie po nej. Volonte generale bolo najvyšším suverénom, pretože predstavovala národ a vyjadrovala vôľu ľudu, ktorú prezentovali poslanci prijímaním zákonov. Navyše vo Francúzsku vládla obava z „negatívnej“ skúsenosti v USA, kde od prípadu *Marbury c. Madison* sa preskúmaním ústavnosti zákonov zvýšila úloha súdnej moci, v čom videli prvky nedemokratičnosti a o USA posmešne hovorili, že tam vládnu sudcovia (*gouvernement des juges*).

Konzervatívny senát v I. a v II. monarchii síce pri prerokovávaní zákonov ich teoreticky porovnával s ústavou, ale v praxi takéto porovnávanie nemalo význam. Ústava IV. republiky išla o krok ďalej zriadením ústavného výboru parlamentu, ktorý mal poslanecké návrhy zákonov preskúmať z pohľadu ich ústavnosti.

Ústava V. republiky už medzi ústavné orgány priamo zaradila Ústavnú radu ako nezávislý orgán zložený z deviatich členov (troch menuje prezident, troch predseda Národného zhromaždenia a troch predseda Senátu) na obdobie deviatich rokov a doživotne

⁸⁷⁹ V tomto duchu sú písané aj učebnice ústavného práva, ktoré vo svojich názvoch nespájajú ústavné právo s politickými inštitúciami. Pozri napríklad BRUN, H., TREMBLAY, G.: Droit constitutionnel. 2e édition. Les éditions Yvon Blais inc., Cowansville (Québec), 1990.

môžu byť jej členmi aj bývalí prezidenti. Túto možnosť využil iba Giscard d'Estaing,⁸⁸⁰ ktorý sa stal jej desiatym členom. Pod vplyvom viedenskej a brnenskej školy (Kelsen, Weyr) sa pri jej zriaďovaní predpokladalo, že kontrolu ústavnosti zákonov bude robiť z pohľadu právneho normativizmu a keďže v texte ústavy bola zakomponovaná len štruktúra a právomoci ústavných orgánov, neboli veľké obavy zo zasahovania Ústavnej rady do legislatívneho procesu. Pre istotu sa však zaviedla ďalšia poistka a to, že kontrolu ústavnosti môže Ústavná rada vykonávať len pred nadobudnutím platnosti zákona, čím sa Ústavná rada stala prakticky súčasťou legislatívneho procesu.

Druhá „právnická revolúcia“ nastala 16. júla 1971, keď sa z „úradníckej“ Ústavnej rady stala ochrancom ľudských práv a slobôd. Ľudské práva a slobody boli a sú vo Francúzsku reprezentované Deklaráciou práv človeka a občana z roku 1789. Samotná deklarácia vychádzala po vzore Ústavy USA z koncepcie prirodzenoprávných práv človeka, ktoré nie je potrebné obsahovo detailne definovať a ich ochrana i obsah majú byť vymedzené negatívne, to znamená vymedzením hraníc možných zásahov verejnej moci do ich podstaty. Článok 4 Deklarácie práv človeka a občana potom upresnil, že tieto hranice zásahov do prirodzenoprávných práv človeka môže štát upraviť iba zákonom. O pohyblivosti týchto hraníc sa potom mohli občania presvedčiť v rôznych štátnych režimoch, pričom aj tie najliberálnejšie ako bola III. a IV. republika ich vnímali ako naodňateľné právo poslancov vymedzovať tieto hranice, či už v oblasti základných práv a slobôd alebo neskôr aj v oblasti hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, ktoré deklarácia občianskych práv a slobôd neupravovala. Tieto práva sa napríklad objavili v Preambule Ústavy IV. republiky.

Ústava V. republiky vo svojej Preambule prevzala obidva dokumenty, a to aj Deklarácie človeka a občana aj Preambulu Ústavy IV. republiky. Ústavnoprávny význam Preambuly (podobne aj v našej ústave) bol však nejasný a bral sa skôr ako interpretačná pomôcka bez právnej záväznosti a nie ako priamo aplikovateľný ústavný text.⁸⁸¹

Rozjasnenie prišlo až 16. júla 1971, keď Ústavná rada prijala rozhodnutie, ktoré je vo francúzskej konštitucionalistickej doktríne považované za francúzsky prípad *Marbury c.*

⁸⁸⁰ Bližšie k tomu SATCHIVI, F.: Spécificité du statut d'un ancien président de la République, membre de droit et à vie du Conseil Constitutionnel, le cas d M. Valéry Giscard d'Estaing. In: petites affiches, 28. február 1986, s. 15 a nasl.

⁸⁸¹ Pozri Vingtt ans d'application de la Constitution de 1958: le domaine de la loi et du règlement. Preses universitaires d'Aix-Marseille. 1978.

Madison. Ústavný súd sa v ňom zaoberal podnetom predsedu Senátu, ktorý napadol novelu zákona o združeníach z 1. júla 1901 z dôvodu jej rozporu „so základnými princípmi rešpektovanými zákonmi Republiky“. Táto novela v reakcii na nepokoje a demonštrácie z roku 1968 podstatne sťažovala zakladanie združení, ktorých každoročne pribudne vo Francúzsku okolo 20 000. Teda išlo o zákon, ktorý sa dotýkal odhadom 100 miliónov obyvateľov Francúzska. Ústavná rada vyhlásila tento zákon za protiústavný z dôvodu, že prekračuje hranice možných obmedzení práva na združovanie, ktoré bolo garantované medzi inými v Preambule Ústavy IV. republiky. Ústavná rada sa v rozhodnutí odvolala na Ústavu a najmä jej preambulu. V neskoršom obdobnom rozhodnutí z 23. júla 1975 sa už neodvoláva na preambulu, ale len na ústavu, čo znamená, že preambulu Ústavy V. republiky považuje za právne záväzný ústavný text.⁸⁸²

Predmetné rozhodnutie vyvolalo neobyčajnú reakciu, ktorá vyvrcholila zmenou ústavy 29. októbra 1974, ktorú presadil Valéry Giscard d'Estaing. Obsahom tejto zmeny bolo rozšírenie subjektov, ktoré môžu podať ústavný podnet na preskúmanie ústavnosti zákona pred jeho promulgáciou, pričom najmä umožnenie využitia tohto inštitútu skupine 60 poslancov a skupine 60 senátorov otvorilo aj pre opozíciu nové možnosti politiky. Francúzsky parlament „zjuridizoval“ politiku (podobne tomu bolo a ešte stále je aj na Slovensku po vytvorení reálne fungujúceho ústavného súdu). Ústavná rada v ďalšej činnosti preskúmava ústavnosť jednak z pohľadu tradičných liberálnych práv a jednak práv ekonomických a sociálnych.⁸⁸³

Napokon ale nie v poslednom rade treba uviesť, že podľa francúzskej konštitucionalistiky sú súčasťou „politických inštitúcií“ aj politické strany, ktoré najmä počas III. a IV. republiky vytvorili systém partokracie. V snahe zabrániť tomuto stavu, ktorý vyvolával permanentnú vládnu krízu Ústava V. republiky ako prvá francúzska ústava zakotvila priamo do ústavy miesto a postavenie politických strán ako súčasť francúzskeho politického systému. V článku 4 okrem deklarovania práva na slobodnú činnosť politických strán zakotvila aj ústavnú povinnosť rešpektovať „princípy národnej suverenity a demokracie“.

⁸⁸² Pozri FAVOREAU, L., PHILIP, L.: *Le Conseil constitutionnel*. 2e ed. PUF, Paris, 1980.

⁸⁸³ Pozri POUILLAIN, B.: *La pratique française de la justice constitutionnelle*, Économica, Paris, 1990, RIVERO, J.: *Le Conseil constitutionnel et les libertes*. Économica, Paris, 2e ed., 1987.

Napriek tomu, že vo Francúzsku pôsobí najmä na lokálnej úrovni viacero politických strán, tak na celoštátnej sa v zásade vyprofilovali na jednej strane ultrapravicová strana (Národný front) a ultraľavicová strana (Komunistická strana), ktoré napriek permanentnej účasti v parlamente neparticipujú na „politických hrách“ a na druhej strane tie, ktoré sa reálne striedajú pri moci. Ide o tri strany (podobne ako v Nemecku), a to

- strana liberálna a liberálno-sociálna *L'Union pour la démocratie française (UDF)*,
- konzervatívna *Rassemblement pour la République (RPR)*,
- socialistická *Le Parti socialiste (PS)*.

IV. 4. Nemecký ústavný model

Aj keď bol spoločensko-politický vývoj v priebehu 19. storočia na území dnešného Nemecka spojený s viacerými konštitučnými aktivitami tak na úrovni jednotlivých nemeckých štátov (kráľovstiev, veľkvojvodstiev a kniežatstiev), ako aj na celonemeckej úrovni [Ríšska ústava z roku 1849 (tzv. frankfurtská ústava) a Ústava Nemeckej ríše z roku 1871]⁸⁸⁴, možno súhlasiť s V. Klokočkom, že vznik a vývoj ústavného štátu bol na nemeckej pôde dovŕšený až prijatím **Weimarskej ústavy** v roku 1919,⁸⁸⁵ ktorej aspoň rámcová analýza (nezaslúžene) v slovenských ústavno-komparatistických učebnicových dielach zatiaľ absentuje.

Weimarská ústava (základná charakteristika)

Wiemarská ústava vznikala v zložitej vnútro politickej situácii na pôde Ústavodarného národného zhromaždenia,⁸⁸⁶ ktoré vzišlo z celonemeckých volieb uskutočnených v januári 1919 [jeho prvé zasadnutie sa uskutočnilo vo Weimare (odtiaľ pomenovanie Weimarska republika a Weimarská ústava, pozn.)]; bola schválená 31. júla 1919 (niekoľko týždňov potom ako zástupcovia Nemecka podpísali Versaillskú mierovú zmluvu) a do platnosti vstúpila 14. augusta 1919. Ústava sa skladala z dvoch častí („Výstavba a úlohy Ríše“ a

⁸⁸⁴ Podrobnejšie faktografické informácie o ústavno-politickom vývoji v Nemecku v priebehu 19. storočia z dostupnej literatúry pozri napr. VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. a kol.: *Právní dějiny 2. Státy západní Evropy a USA*. Brno MU 1999, s. 79 a nasl.

⁸⁸⁵ KLOKOČKA, V.: dielo cit. v pozn. č. 23, s. 60.

⁸⁸⁶ Za jej najvýznamnejších autorov sa spravidla označujú prof. štátneho práva Hugo. Preuss a známy sociológ Max Weber.

„Základné práva a povinnosti Nemcov“) a prechodných a záverečných ustanovení (celkom 181 článkov).

Z hľadiska formy štátu bola Nemecká ríša (tak znel oficiálny názov štátu) **spolkovou republikou** vychádzajúcou z princípu trojdelenia štátnej moci. Zákonodarná moc bola zverená **Ríšskemu snemu**, ktorý bol volený vo všeobecných voľbách na princípe pomerného zastúpenia. Významnú úlohu v zákonodarnej sfére plnila aj **Ríšska rada**, ako orgán reprezentujúci spolkové krajiny (tieto do nej vysielali svojich zástupcov podľa pomeru počtu obyvateľov). Ríšska rada mala právo zákonodarnej iniciatívy a právo suspenzívneho veta voči zákonom schváleným Ríšskym snemom, ktorý mohol jej veto prelomiť hlasmi najmenej 3/5 svojich členov.

Výkonná moc bola zverená **ríšskemu prezidentovi a ríšskej vláde** na čele s **ríšskym kancelárom**. **Ríšska vláda** bola závislá tak na dôvere parlamentu, ako aj dôvere prezidenta. Súdnu moc tvorila sústava súdov nezávislá na zákonodarnej a výkonnej moci. Na čele súdnej sústavy bol **Ríšsky súd**, ktorý okrem iného rozhodoval spory medzi ríšou a spolkovými krajinami a spolkovými krajinami navzájom. Oprávnenie súdov kontrolovať ústavnosť zákonov, resp. aktov exekutívy sa nestalo súčasťou ústavného textu, aj keď jeden z jej najvýznamnejších tvorcov H. Preuss bol veľkým zástancom tejto myšlienky. Napriek tomu si Ríšsky súd prostredníctvom svojej judikatúry vyhradil aj právo preskúmať ústavnosť ríšskych zákonov.⁸⁸⁷

Do polohy najsilnejšieho ústavného orgánu bol koncipovaný občanmi na sedem rokov priamo volený **ríšsky prezident**, ktorému bolo „*ponechané postavenie s nádychom cisárskej moci*“ v mnohom „*porovnateľné s konštrukciou hlavy štátu v dnešnej ústave Piatej republiky vo Francúzsku*“⁸⁸⁸; okrem iného bol vrchným veliteľom brannej moci, mal právo zakročiť proti spolkovým krajinám s použitím ozbrojenej moci, zvolával Ríšsky snem a v podstate neobmedzene ho mohol rozpúšťať, vymenúval ríšskeho kancelára a poveroval ho zostavením ríšskej vlády, ktorú mohol v zásade kedykoľvek rozpustiť.

⁸⁸⁷ Významné predpolie k tomu vytvorilo už rozhodnutie z 8. decembra 1923 (RGZ 107, 379), v ktorom Ríšsky súd vyslovil, že sudcovia sú v zásade splnomocnení skúmať tak formálnu, ako aj materiálnu ústavnosť všeobecne záväzných normatívnych aktov. Následne v rozhodnutí zo 4. novembra 1925 (RGZ 111, 320) Ríšsky súd vyslovil názor, že ustanovenia zákona môžu byť aplikované len vtedy, ak neporušujú podľa názoru súdu články ústavy; ak tomu tak je, nie sú tieto ustanovenia zákona záväzné pre súdy, ktoré nemajú povinnosť ich aplikovať. Týmto rozhodnutím bola v Nemecku v 20. storočí v podstate obdobným spôsobom ako v USA v 19. storočí (Marbury v. Madison) zavedená súdna kontrola ústavnosti; v odôvodnení označeného rozhodnutia Ríšskeho súdu sa argumentovalo tým, že ústava nikde výslovne nezakazuje súdu položiť si otázku ústavnosti zákona, ktorý má byť aplikovaný (o tom BLAHOŽ, J.: *Soudní kontrola ústavnosti. Srovnávací pohled*. Praha ASPI 2001, s. 52–53).

⁸⁸⁸ KLOKOČKA, V.: dielo cit. v pozn. č. 23, s. 63.

Ústavná konštrukcia vychádzala z toho, že v pokojnom období bude vládnuť Ríšsky snem spolu s na ňom politicky závislej vláde a v čase núdze ríšsky prezident. Prezident mohol na základe článku 48 Weimarskej ústavy v prípade vážneho ohrozenia verejnej bezpečnosti a verejného poriadku sám vyhlásiť výnimočný stav a vydávať nariadenia s mocou zákona, ktorými mohol dočasne čiastočne, ale i úplne suspendovať základné práva a slobody (tieto nariadeniu podliehali dodatočnému schváleniu Ríšskym snemom, ktorý ale prezident mohol rozpustiť ...). Spôsob použitia mimoriadnych prezidentských právomocí mal upraviť osobitný zákon, ktorý ale nikdy nebol vydaný.⁸⁸⁹ Spomenúť treba tiež široký priestor, ktorý Weimarská ústava vytvorila pre priamu demokraciu; prostredníctvom dvojstupňového ľudového hlasovania mohli byť z iniciatívy prezidenta presadené aj zákony (po predchádzajúcom rozpustení Ríšskeho snemu).

Weimarská ústava obsahovala v porovnaní s inými ústavami z tohto obdobia **veľmi rozsiahly katalóg základných práv a slobôd**. Ústavná úprava vychádzala z rovnosti pred zákonom, ochrany rodiny a rodinného života, pričom popri tradičných osobných a politických právach (práva prvej generácie) obsahovala na svoju dobu aj pomerne rozsiahly výpočet hospodárskych a sociálnych práv – právo na ochranu pracovnej sily, právo združovať sa v odboroch a právo pracujúcich vytvárať zamestnanecké rady na ochranu svojich záujmov. Súčasťou ústavnej úpravy bola aj možnosť zásahov do vlastníckych pomerov prostredníctvom zoštátnenia určitých odvetví priemyslu zákonom (v praxi sa čiastočne realizovala „socializácia“ uhoľného priemyslu).

V dobovom porovnaní predstavovala Weimarská ústava nepochybne pozoruhodné ústavné dielo, vychádzala z právneho pozitivizmu a v Nemecku v tom čase prevládajúcej koncepcie formálneho právneho štátu. Najzávažnejšími nedostatkami Weimarskej ústavy bola nepochybne nevyváženosť architektúry vzťahov medzi najvyššími ústavnými orgánmi a nedostatočné ústavné poistky proti zneužitiu verejnej moci, čo bolo jedným z hlavných dôvodov toho, že sa v podstate na jej právnych základoch sformoval v Nemecku extrémistický fašistický režim, ktorý vďaka svojmu expanzívne zameraniu zásadným spôsobom zasiahol do európskej histórie 20. storočia.

Okolnosti nástupu fašizmu v Nemecku sú všeobecne známe, preto postačí ich stručná rekapitulácia. Po parlamentných voľbách v roku 1932 sa v Nemecku dominantnou stala na vodcovskom princípe organizovaná NSDAP, ktorej vodca Adolf Hitler bol dňa 30. januára 1933 vymenovaný ríšskym prezidentom Hindenburgom za ríšskeho kancelára. Vo februári

⁸⁸⁹ Pozri k tomu MORAVCOVÁ, D.: *Výmarská republika*. Praha Karolinum 2006, s. 47.

1933 nacisti presadili u prezidenta vydanie núdzového nariadenia, ktorým boli suspendované základné politické práva a onedlho na jeho základe aj zakázané resp. rozpustené ostatné politické strany. V marci 1933 Ríšsky snem ovládaný NSDAP (za podpory politickej strany Centrum) schválil *zákon na odstránenie núdze národa a štátu* (tzv. splnomocňovací zákon), ktorý zveril Hitlerom vedenej ríšskej vláde právomoc uznávať sa na zákonoch, vrátane zmien ústavy. Tým sa sústredila v podstate neobmedzená a nekontrolovaná moc do rúk ríšskeho kancelára, čo bolo završené *zákonom o hlave štátu* z 1. septembra 1934 (schváleného niekoľko hodín pred smrťou ríšskeho prezidenta Hindenburga), podľa ktorého v prípade smrti prezidenta prechádzajú jeho právomoci na ríšskeho kancelára.

Základný zákon SRN z roku 1949 (historické okolnosti vzniku)

Negatívne skúsenosti z Weimarskej republiky a kataklizmy II. svetovej vojny rozpútanej nemeckým fašizmom a ich dôsledky, ktoré zásadným spôsobom postihli (aj) nemecký národ, mali kľúčový vplyv na podobu **Základného zákona Spolkovej republiky Nemecko** (ďalej aj „ZZ“ alebo „Základný zákon“). Základný zákon tvorí legislatívny základ nemeckého ústavného modelu sformovaného na konci 40-tych rokov minulého storočia. Je paradoxné, že platný ústavný model, ktorý sa dodnes považuje za jedno z vrcholných diel modernej konštitucionalistiky a slúžil, resp. slúži ako ústavný vzor pre celý rad „nových“ demokracií, vznikol v čase, keď sa Nemecko nachádzalo pod kontrolou okupačných mocností, t. j. v čase, keď nebolo suverénnym štátom. Treba tiež poznamenať, že Základný zákon bol v čase svojej prípravy a schvaľovania chápaný ako ústavné provizórium, čo potvrdzovalo znenie článku 146, podľa ktorého *„Tento Základný zákon stratí platnosť dňom, keď vstúpi v platnosť ústava, na ktorej sa uznesie slobodným rozhodnutím nemecký ľud“* (v súčasnosti platí tento článok Základného zákona v mierne modifikovanej podobe).

Legislatívna podoba Základného zákona sa formovala v priebehu rokov 1948 – 1949 na území troch západných okupačných zón, v zásade na základe iniciatívy a pod priamym vplyvom okupačných mocností, t. j. USA, Veľkej Británie a Francúzska. V tejto súvislosti dodnes prebieha diskusia o tom, ktoré z jeho ustanovení a do akej miery boli do Základného zákona zakomponované z podnetu okupačných mocností; ich predstavy boli totiž odlišné a sústreďovali sa na presadenie prvkov, ktoré sa osvedčili v ich domácich ústavných systémoch. Návrh pripravila úzka skupina odborníkov a bol dopracovaný na pôde Parlamentnej rady (orgán zložený zo 65 členov delegovaných krajinými snemami nemeckých krajín patriacich do západných okupačných zón; jej predsedom bol neskorší nemecký kancelár Konrad Adenauer). Parlamentná rada schválila Základný zákon 8. mája

1949, pričom následne bol v týždni od 16. do 22. mája 1949 schválený krajinskými snemami nemeckých krajín (negatívne stanovisko prišlo len zo Slobodného štátu Bavorsko) a tiež vojenskými guvernérmi západných okupačných mocností. Základný zákon bol slávnostne vyhlásený Parlamentnou radou 23. mája 1949.⁸⁹⁰

Myšlienka dočasnosti a provizórnosti Základného zákona bola motivovaná najmä snahou predísť v tom období sa už reálne črtajúcemu rozdeleniu Nemecka na dva samostatné štáty (reálne k nemu došlo vytvorením Nemeckej demokratickej republiky na území sovietskej okupačnej zóny v októbri 1949). Tomu zodpovedalo aj znenie článku 23 ZZ (dnes platí v úplne inej podobe; vymedzuje vzťahy SRN k Európskej únii), v ktorom bolo uvedené „*Tento Základný zákon platí na území spolkových krajín ... (následne boli vymenované všetky spolkové krajiny NSR, pozn.) ... V ostatných častiach vstúpi do platnosti dňom ich pristúpenia.*“

Na základe citovaného článku sa pôsobnosť Základného zákona rozšírila po „zjednotení“ Nemecka aj na územie bývalej NDR; z medzinárodnoprávneho hľadiska išlo síce o (znovu) zjednotenie Nemecka, keďže jeho medzinárodnoprávnym základom bola Zmluva o zjednotení Nemecka uzavretá medzi NSR a NDR 18. septembra 1990. Z hľadiska ústavného práva ale v skutočnosti išlo o „pristúpenie“ piatich spolkových krajín bývalej NDR k štátnemu útvaru, ktorý sa po „zjednotení“ označuje názvom Spolková republika Nemecko (SRN).⁸⁹¹

Základný zákon SRN (základná charakteristika)

Základný zákon v zásade obsahovo nadväzuje na Weimarskú ústavu, ale v reakcii na negatívne skúsenosti z jej aplikácie, ktoré umožnili nástup fašizmu, sú v ňom zabudované poistky proti potenciálnemu ohrozeniu demokratického poriadku. Na označenie týchto poistiek sa v Nemecku používa tradične pojem „*streitbare Demokratii*“ (brániaca sa, resp. obranná demokracia); ide o niektoré nosné piliere ústavného systému SRN, ku ktorým sa spravidla zaraďujú mimoriadne slabé postavenie spolkového prezidenta, posilnenie stability

⁸⁹⁰ K príprave a schvaľovaniu Základného zákona z pôvodnej nemeckej literatúry pozri napr. FELDKAMP, M. F.: *Der Parlamentarische Rat 1948 – 1949. Die Entstehung des Grundgesetzes*. Göttingen Vandenhoeck & Ruprecht 2008.

⁸⁹¹ Skutočnosť, že z ústavného hľadiska došlo k „zjednoteniu“ Nemecka aplikáciou článku 23 ZZ a nie (už citovaného) článku 146 ZZ bola v období bezprostredne po zjednotení predmetom diskusií a iniciatív smerujúcich k naplneniu litery článku 146 Základného zákona, t. j. snáh o prijatie novej ústavy. Stúpenci tejto myšlienky argumentovali jednak demokratickým deficitom Základného zákona, ktorý spočíva v spôsobe jeho schvaľovania, ako aj potrebou dať občanom bývalej NDR právo rozhodnúť sa o tom, či so „svojou“ ústavou súhlasia (k tomu pozri ŠIMÍČEK, V.: *Ústavní systém SRN*. In: KROUPA, J. a kol.: *Soudobé ústavní systémy*. Brno MU 2001, s. 87–89.

vlády (najmä prostredníctvom inštitútu konštruktívneho vyslovenia nedôvery), obmedzené možnosti rozpustenia Spolkového snemu, zákaz protiústavných združení a politických strán, skeptický postoj k inštitútom priamej demokracie, hodnotová orientácia Základného zákona a v neposlednom rade tzv. klauzula večnosti zakazujúca zmenu materiálneho jadra Základného zákona (článok 79 ods. 3 ZZ).

Hodnotová orientácia Základného zákona je koncentrovane vyjadrená v jeho článkoch 1 až 20, ktoré spolu so spolkovým usporiadaním tvoria nedotknuteľný základ ústavného modelu SRN („*Zmena tohto Základného zákona, ktorá sa dotýka členenia Spolku na krajiny, zásadného spolupôsobenia krajín pri zákonodarstve alebo zásad stanovených v článkoch 1 až 20 je neprípustná*“ – článok 79 ods. 3 ZZ).

Vychádzajúc z úvodných ustanovení Základného zákona možno SRN charakterizovať ako demokratický, právny, sociálny a spolkový štát.

Charakteristika SRN ako demokratického štátu je vyjadrená výslovne v ustanovení článku 20 ods. 1 Základného zákona „*Spolková republika Nemecko je demokratický a sociálny spolkový štát*“, na ktoré bezprostredne nadväzuje explicitné vyjadrenie princípu suverenity ľudu v článku 20 ods. 2 ZZ; „*Všetká štátna moc vychádza z ľudu. Ľud ju vykonáva vo voľbách a hlasovaniach a prostredníctvom zvláštnych orgánov zákonodarstva, výkonnej moci a súdnictva.*“ Aj keď z citovaného textu vyplýva, že Základný zákon vychádza tak zo zastupiteľskej, ako aj priamej demokracie, pre ústavno-politickú prax SRN je charakteristická výrazná preferencia zastupiteľskej demokracie a vyzdvihnutie významu volieb založených na všeobecnom, rovnom a priamom volebnom práve s tajným hlasovaním.

S priamou demokraciou sa v Nemecku na spolkovej úrovni možno stretnúť len veľmi ojedinele. V Základnom zákone sa nenachádzajú ustanovenia, ktoré by ustanovovali konkrétne inštitúty priamej demokracie; priamy výkon moci ľuďom predpokladá len už spomínaný článok 146 ZZ (jeho interpretácia vychádza z toho, že o budúcej ústave sa „*uznesie nemecký ľud zo slobodného rozhodnutia*“, t. j. v ľudovom hlasovaní) a tiež článok 29 ods. 2 ZZ, ktorý ustanovuje, že prípadné nové členenie spolkového územia musí byť schválené „*priamym rozhodnutím ľudu.*“ Podstatne iná je situácia na úrovni spolkových krajín, ktorých ústavy pre uplatňovanie priamej demokracie vytvárajú d'aleko väčší priestor.

Princíp právneho štátu (*Rechtstaat*) je koncentrovane vyjadrený v článku 20 ods. 3 ZZ, podľa ktorého „*Zákonodarstvo je viazané ústavným poriadkom, výkonná moc a súdnictvo zákonom a právom*“, ktorý treba interpretovať v spojení s ďalšími ustanoveniami Základného zákona.

Koncepcia Základného zákona je založená na prekonaní konceptu formálneho právneho štátu, ktorý bol charakteristický pre Weimarskú ústavu a prihlásením sa ku koncepcii materiálneho právneho štátu (*der materiale Rechtsstaat*), v ktorom nejde o dodržiavanie „akéhokoľvek práva“, ktoré formálnoprávne vzniklo podľa ustanovenej procedúry, ale len takých právnych noriem, ktoré zodpovedajú základným ústavným hodnotám. Koncept materiálneho právneho štátu sa prejavuje najmä vo východiskových princípoch ústavnej úpravy základných práv a slobôd (tieto sú spolu s ďalšími základnými ústavnými hodnotami lokalizované do článku 1 až 19 ZZ, a teda v zmysle už citovaného článku 79 ods. 3 ZZ považované za nedotknuteľné). V tejto súvislosti treba v porovnaní s Weimarskou ústavou (a vôbec ústavami prijímanými na európskom kontinente v prvej polovici 20. storočia) zdôrazniť, že Základný zákon je založený na

a) princípe bezprostrednej záväznosti základných práv zaručených Základným zákonom, ktorý je explicitne vyjadrený v jeho článku 1 ods. 3. „*Dalej uvedené základné práva zaväzujú zákonodarstvo, výkonnú moc a súdnictvo ako bezprostredne platné právo*“, a

b) princípe nadpozitívneho práva, ktorý predovšetkým znamená, že v rámci existujúceho štátu nemožno ani zmenou ústavy zrušiť práva a hodnoty, ktoré sú prostredníctvom článku 1 až 20 ZZ označené za nadradené štátu a politike (porovnaj text už citovaného článku 79 ods. 3 ZZ),

c) prirodzeno-právnej koncepcii základných práv, čo možno vyvodiť zo skutočnosti, že katalóg základných práv a vôbec celý Základný zákon je založený a vychádza z ľudskej dôstojnosti (k tomu pozri aj podkapitolu III. 2.) ako nedotknuteľnej ústavnej hodnoty („*Dôstojnosť človeka je nedotknuteľná. Rešpektovať a chrániť ju je povinnosťou všetkej štátnej moci*“ – článok 1 ods. 2 ZZ) v spojení s výslovným deklarováním princípu neporušiteľnosti a nescudziteľnosti základných práv („*Nemecký ľud preto uznáva neporušiteľné a nescudziteľné ľudské práva za základ každej ľudskej spoločnosti, mieru a spravodlivosti vo svete*“ – článok 1 ods. 2 ZZ).

Za integrálnu súčasť princípu (materiálneho) právneho štátu treba považovať aj princíp del'by moci ako základný organizačný princíp právneho štátu, ktorý možno vyvodiť v prvom rade z už citovaného článku 20 ods. 3 ZZ, ako aj jeho ďalších ustanovení; del'ba moci sa prejavuje tak na horizontálnej úrovni (klasická del'ba moci na moc zákonodarnú, výkonnú a súdnu), ako aj na vertikálnej úrovni (del'ba moci, resp. vzťahy medzi Spolkom a spolkovými krajinami, ako aj ďalšími územnými jednotkami).

Sociálny štát ako protiklad liberálneho chápania štátu, je výslovne deklarovaný v už citovanom článku 20 ods. 3 ZZ, na ktorý nadväzujú niektoré jeho ďalšie ustanovenia.

Základný zákon sa v sociálnej oblasti na rozdiel napríklad od Ústavy Talianskej republiky z roku 1947 nevyznačuje širokým katalógom sociálnych a hospodárskych práv, aj keď niektoré z nich sú v ňom obsiahnuté (pozri napr. ustanovenia článku 6 ods. 1 a 4 ZZ - ochrana rodiny, manželstva a matky štátom, článku 9 ods. 3 ZZ – právo vytvárať združenia na ochranu pracovných a hospodárskych záujmov, alebo článku 12 ods. 1 ZZ – právo slobodne si zvoliť povolanie), ale chápe sociálny štát ako ústavný princíp premietajúci sa do aktivít štátu smerujúcich do sociálnej sféry.

Spolkový ústavný súd vo svojej judikatúre zvyčajne zdôrazňuje organické spojenie sociálneho štátu s koncepciou materiálneho právneho štátu, t. j. formuje ucelený pojem sociálneho právneho štátu, ktorý charakterizuje vstup štátu do sféry sociálnej spravodlivosti a zabezpečovania sociálneho mieru v spoločnosti. Sociálny právny štát sa chápe ako nadústavný princíp, ktorý zaväzuje všetky orgány verejnej moci. Sociálny právny štát znamená tak spojenie prvkov právneho štátu s koncepciou a prvkami sociálneho trhového hospodárstva vo sfére štátnej činnosti. Obsahom tejto koncepcie je aktívna hospodárska a sociálna politika štátu predovšetkým v troch smeroch: a) politika na ochranu a podporu hospodárskej súťaže, b) politika na podporu konjunktúry, hospodárskeho rastu a štrukturálnych zmien, a c) politika prerozdelenia príjmov a sociálna politika, spočívajúca v budovaní a zabezpečovaní sociálnej siete.⁸⁹²

V neposlednom rade tvorí integrálnu súčasť konštitutívnych princípov nemeckého ústavného modelu aj **princíp spolkového štátu** vyplývajúci už z preambuly (táto obsahuje výpočet spolkových krajín) a deklarovaný v už citovanom článku 20 ods. 1 ZZ. Princíp spolkového štátu je vo svojej základnej charakteristike (členenie Spolku na spolkové krajiny a princíp zásadného spolupôsobenia spolkových štátov na spolkové zákonodarstvo) nedotknuteľný, t. j. podlieha najvyššej ústavnej ochrane prostredníctvom klauzuly večnosti (článok 79 ods. 3 ZZ). Spolkové usporiadanie reflektuje tradície nemeckých ústavných dejín, ktoré boli charakteristické vždy na jednej strane väčšou, či menšou rozdrobenosťou na malé štátne útvary, ale tiež určitou formou ich spojenia (únia, konfederácia, federácia), t. j. nemecký federalizmus je výrazom štátneho spojenia nemeckých krajín sformovaný na historickom princípe (podrobnejšie o spolkovom usporiadaní pozri nižšie).

Spolkové ústavné orgány a ich vzájomné vzťahy (forma vlády)

⁸⁹² Pozri KLOKOČKA, V.: dielo cit. v pozn. č. 23, s. 94.

Sústavu najvyšších spolkových štátnych orgánov podľa Základného zákona tvoria Spolkový snem, spolkový prezident, spolková vláda v čele so spolkovým kancelárom a Spolkový ústavný súd.

Spolkový snem (*Bundestag*) je jediným spolkovým ústavným orgánom, ktorý disponuje bezprostrednou legitimitou, čo nepochybne zvyšuje jeho význam a autoritu v štruktúre ústavných orgánov. Poslanci sú volení vo všeobecných, priamych, slobodných, rovných a tajných voľbách na štvorročné volebné obdobie na základe špecifického volebného systému, ktorý sa spravidla označuje ako personalizovaný systém pomerného zastúpenia.⁸⁹³

Kľúčovou právomocou Spolkového snemu je právomoc uznávať sa na spolkových zákonoch, teda **zákonodarná právomoc**; jej vecný rozsah je limitovaný rozdelením zákonodarnej kompetencie medzi Spolok a spolkové krajiny (pozri nižšie). Právom zákonodarnej iniciatívy disponuje spolková vláda, poslanci a Spolková rada. **Spolkový snem uskutočňuje zákonodarnú právomoc spolu so Spolkovou radou**, ktorá má z tohto hľadiska postavenie „quazi“ druhej komory. Základný zákon v tejto súvislosti rozlišuje medzi zákonmi, ku ktorým je potrebný súhlas Spolkovej rady (vo vzťahu k týmto zákonom má Spolková rada právo absolútneho veta, t. j. tieto môžu vzniknúť len s jej súhlasom) a zákonmi, ku ktorým má Spolková rada len právo relatívneho veta, t. j. môže voči nim podať námietky, ktoré môže Spolkový snem prelomiť v opakovanom hlasovaní absolútnou väčšinou hlasov (ak sa Spolková rada uzniesla na námietkach väčšinou najmenej 2/3 svojich členov, musia byť prelomené najmenej 2/3 väčšinou členov Spolkového snemu zúčastnených na hlasovaní – prítomných). Uvedené formy spolupôsobenia Spolkovej rady na zákonodarnej činnosti Spolkového snemu sú chránené prostredníctvom klauzuly večnosti.

⁸⁹³ V rámci tohto volebného systému má každý volič dva hlasy, z ktorých prvý odovzdáva pre jednotlivého kandidáta, ktorý sa uchádza o zvolenie v jednom z 299 jednomandátových volebných obvodov (v týchto volebných obvodoch získava mandát kandidát, ktorý dostal najvyšší počet hlasov) a druhý hlas odovzdáva prísne viazanej kandidátnej listine politických strán v jednom zo 16 volebných obvodov, ktoré kopírujú územie jednotlivých spolkových krajín (preto sa nie zriedka označuje tento volebný systém aj ako kombinovaný); aj pri druhých hlasoch je „v hre“ 299 mandátov. Rozhodujúce pre pridelovanie mandátov sú tzv. druhé, resp. pomerné hlasy (hlasy odovzdané pre krajiniské kandidátne listiny), pretože podľa ich pomeru k celkovému počtu druhých hlasov sa vypočíta počet mandátov, ktoré získajú jednotlivé kandidátne listiny (politické strany) vo vzťahu k alokácii všetkých 598 mandátov (299 + 299); na výpočet sa používa Hara-Niemayerová formula v kombinácii s metódou najvyššieho zostatku. Pre možnosť uchádzať sa o prerozdelenie „pomerných mandátov“ je nevyhnutné, aby politická strana získala aspoň 5% z celkového počtu „pomerných“ hlasov, alebo aby aspoň jej 3 kandidáti zvíťazili vo voľbách v rámci jednomandátových volebných obvodov. Zároveň treba poznamenať, že mandát získaný v jednomandátovom obvode prislúcha víťaznému kandidátovi bez ohľadu na to, či jeho strana prekročila volebný prah. Rovnako tak môže získať mandát v jednomandátovom volebnom obvode aj nezávislý kandidát. Podľa mechanizmu tohto volebného systému môže vzniknúť stav, keď počet mandátov, na ktoré má politická strana nárok podľa prepočtu „pomerných“ hlasov je nižší, ako počet mandátov, ktoré získala táto politická strana v jednomandátových obvodoch; ide o tzv. presahujúce mandáty (*Überhangsmandate*). V dôsledku toho môže nastať situácia, že počet poslancov Spolkového snemu nominálne určený číslom „598“ bude vyšší o tzv. presahujúce mandáty (podrobnejšie o tom pozri napr. CHYTÍLEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D.: *Volební systémy*. Praha. Portál 2009, s. 214 – 219.

Spolkový snem disponuje aj právomocou meniť a dopĺňať Základný zákon („Základný zákon môže byť zmenený len zákonom, ktorý výslovne mení alebo doplňuje text Základného zákona ...“ – článok 79 ods. 1 ZZ); k schváleniu takéhoto zákona je potrebný súhlas 2/3 členov Spolkového snemu a 2/3 hlasov Spolkovej rady (článok 79 ods. 2 ZZ), pričom sa nemôže týkať vecí, ktoré tvoria obsah klauzuly večnosti (článok 79 ods. 3 ZZ).

Okrem zákonodarnej právomoci disponuje Spolkový snem aj **kreačnou právomocou**; popri tvorbe vlastných orgánov (voľba predsedu a jeho zástupcov, voľba členov predsedníctva, zriaďovanie a voľba členov výborov a vyšetrovacích výborov, atď.) Spolkový snem volí najmä spolkového kancelára, polovicu členov Spolkového ústavného súdu a splnomocnenca pre dohľad nad dodržiavaním základných práv v armáde.

Spolkový snem plní aj **kontrolnú funkciu**, a to predovšetkým vo vzťahu k spolkovej vláde formou otázok, interpelácií a činnosťou vyšetrovacích výborov a nepriamo tiež prostredníctvom inštitútu konštruktívneho vyslovenia nedôvery spolkovému kancelárovi (pozri nižšie). Do pôsobnosti Spolkového snemu patrí tiež schvaľovanie štátneho rozpočtu a štátneho záverečného účtu.

Spolková rada je orgánom Spolku, prostredníctvom ktorého spolkové krajiny spolupôsobia v zákonodarstve a správe Spolku (formami popísanými na iných miestach) a tiež v záležitostiach Európskej únie (ide najmä o právo podieľať sa na tvorbe stanovísk Spolku k právnym aktom Európskej únie, pričom Spolková rada má aktívne postavenie zvlášť vtedy, ak ide o veci týkajúce sa pôsobnosti spolkových krajín – pozri článok 23 ZZ). Významnú úlohu plní Spolková rada aj v čase núdzového stavu zákonodarstva, keď je Spolkový snem „vyradený“ zo zákonodarnej činnosti (pozri nižšie).

Spolková rada sa skladá z členov krajinských vlád; títo sú do Spolkovej rady delegovaní svojou krajinskou vládou a môžu byť z nej príslušnou krajinskou vládou aj odvolaní. Členovia Spolkovej rady sú pri výkone svojej funkcie viazaní príkazmi „svojej“ krajinskej vlády, pričom hlasy odovzdávané členmi za príslušnú spolkovú krajinu môžu byť odovzdané len jednotne, t. j. členovia Spolkovej rady pôsobia *de facto* i *de iure* na princípe imperatívneho mandátu. Každá spolková krajina má v Spolkovej krajine najmenej troch členov (hlasov), spolková krajina s viac než 2 miliónmi obyvateľov má štyroch členov, spolková krajina s viac než 6 miliónmi obyvateľov má piatich členov a spolková krajina s viac než 7 miliónmi obyvateľov má v Spolkovej rade šesť členov.

Spolkový prezident má podľa Základného zákona slabé postavenie, ktoré je obmedzené v podstate na plnenie reprezentatívnej funkcie (zastupovanie štátu navonok, ratifikácia medzinárodných zmlúv, vymenúvanie a odvolávanie niektorých štátnych

funkcionárov, ale spravidla na návrh iných ústavných orgánov, udeľovanie milosti atd.). Každý akt prezidenta vyžaduje kontrasignáciu spolkového kancelára alebo príslušného spolkového ministra. Výnimku z tohto pravidla predstavuje vymenúvanie a odvolávanie spolkového kancelára a možnosť rozpustiť Spolkový snem v prípadoch uvedených v článku 63 ZZ (ak spolkový kancelár nie je zvolený ani v treťom kole volieb, resp. nezíska požadovanú väčšinu hlasov) a článku 68 ZZ (ak nie je spolkovému kancelárovi na jeho žiadosť Spolkovým snemom vyslovená dôvera); ide zároveň v zásade o jediné oprávnenia, pri výkone ktorých môže prezident zohrať aktívnu úlohu pri fungovaní ústavného systému (o nich podrobnejšie nižšie).

Spolkového prezidenta volí Spolkové zhromaždenie; ide o zvláštny ústavný orgán, ktorého jedinou úlohou je práve voľba prezidenta. Skladá sa z jednej polovice z členov Spolkového snemu a z druhej polovice z delegátov zvolených snemami spolkových krajín podľa pomerného princípu. V prvých dvoch kolách volieb je k zvoleniu potrebná absolútna väčšina hlasov členov Spolkového zhromaždenia, v treťom a každom ďalšom kole volieb postačuje k zvoleniu relatívna väčšina hlasov. Voliteľný za spolkového prezidenta je „každý Nemeц, ktorý má volebné právo do Spolkového snemu a dovŕšil štyridsať rokov veku.“

Spolkový snem a Spolková rada môžu 2/3 väčšinou svojich členov podať na prezidenta obžalobu pre úmyselné porušenie Základného zákona alebo iného spolkového zákona; o obžalobe prezidenta rozhoduje Spolkový ústavný súd, ktorý ho môže zbaviť úradu (článok 61 ZZ).

Spolková vláda je vrcholným kolegiálnym orgánom spolkovej exekutívy, skladá sa zo spolkového kancelára a spolkových ministrov. Proces kreovania spolkovej vlády začína voľbou spolkového kancelára Spolkovým snemom (návrh predkladá spolkový prezident); k zvoleniu je potrebný súhlas absolútnej väčšiny všetkých poslancov. Ak v prvom kole kancelár nie je zvolený koná sa do 14 dní druhé kolo volieb, v ktorom navrhuje kandidáta už Spolkový snem. Aj v tomto kole je k zvoleniu potrebná absolútna väčšina hlasov poslancov. Ak sa ani v druhom kole nedosiahne požadovaná väčšina, koná sa bez zbytočného odkladu ďalšie kolo volieb, v ktorom je za kancelára zvolený ten, kto získa najviac hlasov (relatívnu väčšinu); v prípade ak takto zvolený kandidát získal absolútnu väčšinu hlasov musí ho spolkový prezident do siedmich dní vymenovať. V opačnom prípade má prezident dve možnosti, buď v tejto lehote vymenuje spolkového kancelára, alebo rozpustí Spolkový snem (článok 63 ZZ).

Po vymenovaní spolkového kancelára vymenuje spolkový prezident na jeho návrh ostatných členov vlády; vláda ako celok už nepredstavuje pred Spolkový snem, t. j. nemusí sa

uchádzať o jeho dôveru (vzťah dôvery medzi vládou a snemom je teda daný samotným zvolením spolkového kancelára).

Vysoká stabilita spolkovej vlády je zabezpečená predovšetkým prostredníctvom inštitútu **konštruktívneho vyslovenia nedôvery** (článok 67 ZZ), ktorý spočíva v tom, že Spolkový snem môže spolkovému kancelárovi vysloviť nedôveru len tak, že zároveň absolútnou väčšinou zvolí jeho nástupcu a požiada spolkového prezidenta, aby doterajšieho spolkového kancelára odvolal. Vďaka tomuto inštitútu nemôže v SRN *de facto* vzniknúť vládna kríza, t. j. stav, keď doterajšej vláde (kancelárovi) bola vyslovená nedôvera, ale nová vláda ešte nebola konštituovaná. Základný zákon nepozná inštitút vyslovenia nedôvery individuálnemu členovi spolkovej vlády, t. j. spolkoví ministri sú zodpovední Spolkovému snemu len sprostredkované, prostredníctvom spolkového kancelára, ktorému jedinému môže Spolkový snem vysloviť nedôveru, ale len „konštruktívnym spôsobom“.

Spolkový kancelár môže aj sám požiadať Spolkový snem o vyslovenie dôvery, ku ktorému je potrebná tiež absolútna väčšina hlasov. Ak kancelár v hlasovaní dôveru nezíska, môže spolkový prezident na návrh spolkového kancelára v lehote 21 dní rozpustiť Spolkový snem; toto jeho právo zaniká v prípade ak Spolkový snem v tejto lehote zvolí iného kancelára (článok 68 Základného zákona). Ak nedôjde podľa tejto procedúry k rozpusteniu Spolkového snemu, môže spolkový prezident na žiadosť spolkovej vlády a so súhlasom Spolkovej rady vyhlásiť pre určitý návrh zákona, ktorý Spolkový snem zamietol hoci ho spolková vláda označila za naliehavý, **núdzový stav zákonodarstva** (kancelár môže hlasovanie o svojej dôvere spojiť aj s hlasovaním o návrhu určitého zákona). Ak Spolkový snem po vyhlásení núdzového stavu zákonodarstva opätovne zamietne návrh zákona, resp. ho schváli v podobe, s ktorou vláda nesúhlasí, považuje sa tento zákon za riadne schválený, pokiaľ s ním vysloví súhlas Spolková rada. Takýmto spôsobom môže byť v lehote šiestich mesiacov od vyhlásenia núdzového stavu zákonodarstva schválený aj každý ďalší návrh zákona; k vyhláseniu núdzového stavu zákonodarstva v priebehu funkčného obdobia toho istého spolkového kancelára môže dôjsť len raz (článok 81 ZZ). Z uvedeného vyplýva, že počas núdzového stavu zákonodarstva je Spolkový snem v podstate „vyradený“ z výkonu svojej zákonodarnej právomoci.

Základný zákon pozná aj **inštitút delegovaného zákonodarstva**, a to v dvoch formách; vo forme zákonnej alebo (priamej) ústavnej delegácie. Zákonnú delegáciu predpokladá článok 80 Základného zákona; na jeho základe možno spolkovým zákonom splnomocniť spolkovú vládu, spolkových ministrov alebo aj krajinské vlády na vydávanie právnych nariadení (v oblastiach, na ktorých úpravu by inak bol potrebný zákon); v takomto

zákon musí byť stanovený obsah, účel a rozsah udeleného splnomocnenia. Ústavná delegácia vyplýva z konkrétnych ustanovení Základného zákona (pozri napr. článok 119 ZZ), pričom jej podstata spočíva v tom, že v určených veciach môže spolková vláda so súhlasom Spolkovej rady vydávať nariadenia s mocou zákona do času, kým tieto veci nebudú upravené spolkovým zákonom.

Z už uvedeného vyplýva, že **dominantné postavenie** v štruktúre spolkovej vlády (a v podstate aj v celom systéme najvyšších ústavných orgánov) **má spolkový kancelár**, čo je dané nielen tým, že „osud“ spolkových ministrov je v jeho rukách (predkladá návrhy na ich vymenovanie aj odvolanie, ktorým prezident v zásade musí vyhovieť, konštruktívnym vyslovením nedôvery kancelárovi *de facto* končí svoje pôsobenie celá vláda atd.). Spolkový kancelár má Základným zákonom zabezpečené aj autonómne pôsobenie. Ide predovšetkým o jeho oprávnenie určovať „základný smer politiky“, za ktorý „nesie ... zodpovednosť“ (čl. 65 ZZ).

Na zabezpečenie úloh spolkového kancelára a organizovanie jeho činnosti sa zriadil Úrad spolkového kancelára, ktorý predstavuje spojnicu medzi kancelárom a ministrami. Postupom času sa v jeho štruktúre vytvorili útvary zodpovedajúce najvýznamnejším ministerstvám, t. j. každý významnejší minister má v Úrade spolkového kancelára svojho „protihráča“, čo môže byť nielen prejavom vzájomnej koordinácie, ale aj snahy kancelára riadiť a kontrolovať činnosť jednotlivých ministerstiev. Súčasťou Úradu spolkového kancelára je aj Spolková spravodajská služba a Tlačový a informačný úrad spolkovej vlády, čo nepochybne tiež posilňuje mocenské postavenie spolkového kancelára.

Sumarizujúc dosiaľ uvedené treba zdôrazniť, že Základný zákon konštituoval z hľadiska postavenia vzájomných vzťahov najvyšších ústavných orgánov **originálne (dovtedy nepoznané) ústavné riešenie**, čím výrazne obohatil modernú konštitucionalitiku. Základný zákon síce zachováva základnú črtu parlamentarizmu, ktorá je založená na politickej zodpovednosti exekutívy priamo voličmi legitimovanému zákonodarnému zboru, ale v značne modifikovanej podobe (aj preto označenie „*racionalizovaný parlamentarizmus*“). Vzťah politickej dôvery, resp. zodpovednosti nie je ale Základným zákonom koncipovaný po línii Spolkový snem – spolková vláda (ako celok), ale je založený na ústavných vzťahoch Spolkového snemu a spolkového kancelára; tento je Spolkovým snemom priamo volený, jemu zodpovedný za vládnu politiku, pričom Spolkový snem mu môže vysloviť aj nedôveru, ale len prostredníctvom inštitútu konštruktívneho vyslovenia nedôvery, ktorý predpokladá

spolu s vyslovením nedôvery doterajšiemu kancelárovi aj zvolenie nového spolkového kancelára.

Inštitút konštruktívneho vyslovenia nedôvery spolu s ďalšími ústavnými inštitútmi (napr. inštitút núdzového stavu zákonodarstva) značne oslabuje postavenie parlamentu (jeho priestor na „politické hry“), zaručuje vysokú stabilitu exekutívy a výrazne posilňuje predovšetkým postavenie spolkového kancelára. V spojení s oprávneniami, ktoré má spolkový kancelár vo vzťahu ku spolkovým ministrom (predkladanie návrhov na ich vymenovanie a odvolávanie prezidentovi, určovanie základnej línie vládnej politiky), v dôsledku ktorých je ich „politický osud“ plne v rukách kancelára, a slabým ústavným postavením spolkového prezidenta, sa tak **vytvoril ústavný mechanizmus, ktorého kľúčovou postavou je práve spolkový kancelár** (aj preto označenie „*kancelársky model vlády*“).

Ústavno-politický vývoj v SRN v druhej polovici 20. storočia (napriek zložitým problémom, ktoré bolo potrebné v Nemecku riešiť v súvislosti s prekonávaním dôsledkov fašizmu a politickými, hospodárskymi a sociálnymi dôsledkami spôsobenými totálnou porážkou v II. svetovej vojne) dostatočne preukázal životaschopnosť tohto modelu vlády (porovnaj množstvo ústavných a vládnych kríz v Taliansku, Francúzsku, ako aj iných európskych krajinách), a aj preto **pôsobí nemecký ústavný model ako jeden z najvýznamnejších inšpiračných vzorov** pre ďalšie európske štáty, ktoré nastúpili cestu formovania demokratického a právneho štátu (k tomu aj nižšie – podkapitola IV. 5.). Navyše k výraznej kultivácii nemeckého ústavného modelu, a teda jeho pozitívnemu obrazu, významnou mierou prispel svojou progresívnou a prodemokratickou judikatúrou aj Spolkový ústavný súd.

Spolkový ústavný súd

Neodmysliteľnou súčasťou nemeckého ústavného systému je **Spolkový ústavný súd**. Vzhľadom na spôsob deštrukcie Weimarskej ústavy a spôsob sformovania fašistického režimu (a aj s tým súvisiaci tlak spojencov) zrejme nebolo možné po II. svetovej vojne vytvoriť nový ústavný model bez orgánu, ktorý by plnil funkciu ochrany ústavnosti. Aj pod tlakom spojencov zostávala pri príprave Základného zákona otvorená len otázka, či nemecký ústavodarca zverí súdnu kontrolu ústavnosti jednému súdu, alebo zavedie americký typ difúznej kontroly ústavnosti. Vzhľadom na skutočnosť, že v tom období pôsobili v nemeckej

justícii mnohí sudcovia spätí s národno-socialistickým režimom, nebolo náhodné, že sa presadila myšlienka špecializovaného a koncentrovaného modelu kontroly ústavnosti.⁸⁹⁴

Základný zákon vymedzuje kľúčové právomoci Spolkového ústavného súdu (pričom umožňuje ich rozšírenie spolkovým zákonom), ako aj základy organizácie Spolkového ústavného súdu a v podrobnostiach odkazuje na úpravu v spolkovom zákone; ide o zákon o Spolkovom ústavnom súde (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz*; ďalej len „BverfGG“) z roku 1951, ktorý s viacerými, aj podstatnými zmenami a doplnkami, platí dodnes.

Z hľadiska organizácie Spolkový ústavný súd (po súdnej reforme z roku 1963) tvorí 16 sudcov, ktorí sú rozdelení do dvoch osemčlenných senátov, pričom v čele jedného senátu je predseda súdu a v čele druhého senátu podpredseda súdu. Spolkový ústavný súd sa nie zriedka označuje aj ako „súdne dvojča“, pretože senáty sú na sebe nezávislé a majú odlišnú kompetenciu, vymedzenú v § 14 BverfGG; z hľadiska vecí, ktoré sú zverené senátom, sa prvý z nich označuje spravidla ako „*Grundrechtsenat*“ a druhý senát ako „*Staatsrechtsenat*“. V rámci oboch senátov pôsobia tri trojčlenné komory (jeden zo sudcov je vždy v dvoch komorách); do komôr sa sústreďuje podstatná časť rozhodovacej činnosti (najmä rozhodovanie o ústavných sťažnostiach). Schválenie meritórneho rozhodnutia v komore vyžaduje súhlas všetkých troch sudcov; ak sa tento súhlas nedosiahne, postupuje sa vec na rozhodnutie senátu. Priamo do kompetencie senátu je zverený výkon niektorých najvýznamnejších kompetencií.

Sudcovia sú volení priamo do senátov (zákon neumožňuje počas funkčného obdobia prechod do druhého senátu). Polovicu sudcov (8) volí Spolková rada 2/3 väčšinou svojich členov a druhú polovicu Spolkový snem, a to nepriamo prostredníctvom 12 členného zboru voliteľov zvoleného snemom podľa zásady pomerného zastúpenia poslaneckých frakcií [ide o zvláštny orgán označovaný ako „volební muži“ (*Wahlmänner*)], pričom k zvoleniu sudcu je potrebných najmenej 8 hlasov voliteľov (t. j. tiež 2/3 väčšina). Do každého senátu musia byť zvolení 3 sudcovia vyšších spolkových súdov, ktorí tam pôsobili najmenej 3 roky; títo sudcovia sú volení na obdobie do dosiahnutia veku 68 rokov (ide o vek, v ktorom sudcovia v Nemecku odchádzajú do dôchodku); ostatní sudcovia sú volení na 12 rokov, pričom platí zásada ich opätovnej nevoliteľnosti. Predseda a podpredseda Spolkového ústavného súdu sú volení striedavo Spolkovým snemom a Spolkovou radou, pričom podpredseda je vždy volený do senátu, do ktorého nepatrí predseda. Po zvolení sú sudcovia formálne vymenovaní spolkovým prezidentom a skladajú ústavný sľub.

⁸⁹⁴ O tom MLSNA, P.: dielo cit. v pozn. č. 193, č. 10, s. 1028.

Spolkový ústavný súd sa vyznačuje mnohosťou kompetencií (15) rôznorodého charakteru, čo vyžaduje aj rozdielnu úpravu procesného postupu pri rozhodovaní jednotlivých vecí (obdobne v Slovenskej republike; pozri § 38 a nasl. zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov). Nemecká úprava kompetencií Spolkového ústavného súdu je všeobecne považovaná z hľadiska legislatívnej techniky za jednu z najprepracovanejších a najrozvinutejších. Jednotlivé kompetencie možno zhrnúť do niekoľkých skupín a na tomto základe stručne analyzovať aspoň najdôležitejšie z nich.

1. Následná kontrola ústavnosti noriem spolkového a krajinského práva

Ide predovšetkým o **abstraktnú kontrolu ústavnosti právnych noriem**, t. j. rozhodovanie sporov o zlučiteľnosti (súlade) spolkového práva alebo krajinského práva so Základným zákonom, alebo zlučiteľnosti (súlade) krajinského práva s inými normami spolkového práva (napr. spolkového zákona), a to na návrh spolkovej vlády, krajinských vlád, alebo najmenej 1/3 členov Spolkového snemu (pozri článok 93 ods. 1, body 2 a 2a ZZ v spojení s článkom 72 ods. 2 ZZ).

Do tejto kategórie možno zaradiť aj **konkrétnu kontrolu ústavnosti noriem**, ktorú môžu iniciovať v zásade všetky súdy (spolkové i krajinské) v súvislosti so svojou rozhodovacou činnosťou; ide o preskúvanie zlučiteľnosti (súlady) právnych noriem, ktoré má súd aplikovať pri rozhodovaní konkrétneho sporu s normami vyššieho stupňa právnej sily. Aj v týchto prípadoch ide teda o rozhodovanie o zlučiteľnosti (súlade) spolkových a krajinských zákonov so Základným zákonom, alebo zlučiteľnosti krajinského zákona alebo iného krajinského práva so spolkovým zákonom (článok 100 ods. 1 v spojení s článkom 93 ods. 1, bodmi 2 a 2a ZZ), ale tiež riešenie sporov o platnosť práva ako spolkového práva (článok 126 ZZ), ako aj riešenie sporov o tom, či určité pravidlo medzinárodného práva je súčasťou spolkového práva a zakladá priamo pre jednotlivcov práva alebo povinnosti (článok 100 ods. 3 v spojení s článkom 25 ZZ).

Ak Spolkový ústavný súd v rámci následnej kontroly ústavnosti rozhodne o nezlučiteľnosti (nesúlade) napadnutej právnej normy so Základným zákonom, príp. iným predpisom vyššej právnej sily, tak toto rozhodnutie spôsobuje neplatnosť tejto právnej normy s účinkami „*ex tunc*“ (od momentu jej schválenia); neplatnosť napadnutej právnej normy nemá ale za následok neplatnosť všetkých individuálnych rozhodnutí, ktoré boli na jej základe vydané. Navyše Spolkový ústavný súd môže, v prípade, ak to považuje za účelné a vhodné, rozhodnúť aj tak, že neprehlási napadnutú právnu normu za neplatnú, ale len za nezlučiteľnú so Základným zákonom, v dôsledku čoho môže byť táto norma ešte aplikovaná až do jej

zrušenia zákonodarcom; v niektorých prípadoch poskytol Spolkový ústavný súd zákonodarcovi lehotu na odstránenie protiústavnej právnej úpravy, aby predišiel komplikáciám vyvolaným jeho rozhodnutím (medzera v práve a pod.).⁸⁹⁵

2. Výklad Základného zákona

Spolkový ústavný súd podáva výklad Základného zákona v súvislosti s rozhodovaním sporov o rozsah práv a povinností najvyššieho spolkového orgánu alebo iných účastníkov verejnoprávneho vzťahu, ktorým Základný zákon alebo rokovací poriadok najvyššieho spolkového orgánu ustanovuje samostatné práva (článok 93 ods. 1, bod 1 ZZ). Ide o veľmi významnú a spravidla politicky mimoriadne citlivú rozhodovaciu agendu, keďže prostredníctvom nej sa Spolkový ústavný súd stáva najvyšším arbitrom v politicky najzávažnejších sporoch medzi legislatívou a exekutívou. Nemecká konštitucionalistika zastáva názor, že ide o najcitlivejšiu a obtiažne realizovateľnú právomoc.⁸⁹⁶

V širšom kontexte možno do tejto kategórie zaradiť aj rozhodovanie kompetenčných sporov o právach a povinnostiach Spolku a spolkových krajín, najmä pri vykonávaní spolkového práva spolkovými krajinami a pri výkone spolkového dozoru (článok 93 ods. 1, bod 3 ZZ), ako aj rozhodovanie iných verejnoprávných sporov medzi Spolkom a spolkovými krajinami, medzi rôznymi spolkovými krajinami, alebo spory vo vnútri spolkových krajín, ak neexistuje iná právna forma ich riešenia (článok 93 ods. 1, bod 4 ZZ); ide v podstate o **spory vyplývajúce so spolkového usporiadania**.

3. Rozhodovanie o ústavných sťažnostiach

Rozhodovanie o ústavných sťažnostiach predstavuje kvantitatívne najrozsiahlejšiu časť rozhodovacej agendy Spolkového ústavného súdu. Ústavný základ tejto právomoci je vymedzený v článku 93 ods. 1, bod 4a ZZ, podľa ktorého Spolkový ústavný súd rozhoduje „o ústavných sťažnostiach, ktoré môže podať ktokoľvek, kto tvrdí, že boli verejnou mocou porušené jeho základné práva alebo práva obsiahnuté v článku 20 ods. 4, 33, 38, 101, 103 a 104.“

Z citovaného vyplýva, že ústavnú sťažnosť môže podať každá fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá tvrdí, že aktom verejnej moci (rozhodnutím, zásahom, postupom) boli porušené jej práva garantované Základným zákonom. Ústavná sťažnosť môže smerovať nielen proti individuálnym právnym aktom, ale aj proti normatívnym právnym aktom (ak sťažovateľ preukáže, že bol osobne a bezprostredne poškodený zákonom alebo iným normatívnym právnym aktom na svojich právach garantovaných Základným zákonom);

⁸⁹⁵ O tom pozri KLOKOČKA, V.: dielo cit. v pozn. č. 23, s. 392.

⁸⁹⁶ BLAHOŽ, J.: dielo cit. v pozn. č. 194, s. 296 – 297.

v takomto prípade môže byť ale ústavná sťažnosť podaná len do jedného roka odo dňa nadobudnutia účinnosti, resp. vyhlásenia príslušného normatívneho právneho aktu (§ 93 ods. 1 a 2 BVerfGG). Právomoc Spolkového ústavného súdu je subsidiárna, t. j. ústavnú sťažnosť možno podať až po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov (zákon pripúšťa výnimku v prípade, ak má sťažnosť všeobecný význam, alebo ak by sťažovateľovi hrozila neodvratná ujma v prípade, ak by bol odkázaný na využitie všetkých opravných prostriedkov).

O ústavných sťažnostiach rozhodujú v zásade trojčlenné komory, ktoré najprv rozhodujú o ich prijatí na ďalšie konanie (k tomu je potrebný súhlas 2 sudcov) a následne rozhodujú vo veci samej, pričom k tomuto rozhodnutiu je už potrebný súhlas všetkých členov komory (ak sa takýto súhlas nedosiahne, tak sa vec postúpi na rozhodnutie senátu).

Obdobne ako v Slovenskej republike sú aj v Nemecku od ústavných sťažností fyzických osôb a právnických osôb odlišené tzv. **komunálne ústavné sťažnosti** (článok 93 ods. 1, bod 4b ZZ), ktoré môžu podať obce a zväzy obcí, ak namietajú porušenie práva na samosprávu vymedzeného v článku 28 ZZ (s podmienkou, že ide o vec, ktorá nemôže byť podaná na rozhodnutie krajiniskému ústavnému súdu).

4. Rozhodovanie o protiústavnosti politických strán a pozbavení základných práv

Právomoc ústavného súdu rozhodovať o protiústavnosti politických strán má základ v článku 21 Základného zákona, ktorý v odseku 1 vymedzuje v základných črtách postavenie a funkcie politických strán v nemeckom ústavnom systéme a ustanovuje aj požiadavky na ich vnútornú (demokratickú) organizáciu, ako aj povinnosť skladať verejne účty o pôvode a použití svojich prostriedkov a majetku, a v odseku 2 ustanovuje, že *„Strany, ktoré svojimi cieľmi alebo správaním (konaním, pozn.) svojich stúpcov smerujú k tomu, aby poškodili alebo odstránili slobodné demokratické zriadenie alebo trvanie Spolkovej republiky Nemecka, sú protiústavné. O otázke protiústavnosti rozhoduje Spolkový ústavný súd.“*

Ide o právomoc, ktorú možno považovať za súčasť prostriedkov tzv. *„streitbare Demokratie“* (pozri vyššie). Konanie o protiústavnosti politickej strany začína na návrh Spolkového snemu, Spolkovej rady a spolkovej vlády (krajiniská vláda môže podať takýto návrh, ak smeruje proti strane, ktorej pôsobnosť sa obmedzuje na jej územie). Ak Spolkový ústavný súd návrhu vyhovie, vysloví, že politická strana, resp. jej samostatná organizačná zložka odporuje Základnému zákonu, pričom s týmto výrokom je spojené rozpustenie politickej strany (jej zložky) a zákaz vytvoriť „náhradnú“ organizáciu; ústavný súd môže tiež rozhodnúť aj o prepadnutí majetku politickej strany. Z histórie je známe rozpustenie

Socialistickej ríšskej strany v roku 1952 a rozpustenie Komunistickej strany Nemecka z roku 1956.

K prostriedkom „*strietbare Demokratie*“ možno zaradiť aj právomoc Spolkového ústavného súdu rozhodnúť o pozbavení základných práv podľa článku 18 ZZ („*Kto zneužíva slobodu prejavu, predovšetkým slobodu tlače (čl. 5 ods. 1), slobodu výučby (čl. 5 ods. 3), slobody zhromažďovania (čl. 8), spolčovaciu slobodu (čl. 9), listové, poštové a telekomunikačné tajomstvo (čl. 10), vlastníctvo (čl. 10) alebo azyl (čl. 16a) k boju proti demokratickému zriadeniu, môže byť pozbavený týchto práv. O pozbavení a jeho rozsahu rozhoduje Spolkový ústavný súd*“). Spolkový ústavný súd uplatňuje túto právomoc na základe návrhu Spolkového snemu alebo spolkovej, príp. krajinskej vlády; ak ústavný súd dôjde k záveru, že návrh je odôvodnený, tak rozhodne, ktorých základných práv bude odporca pozbavený a na akú dlhú dobu (môže ísť najmä o pozbavenie volebného práva, spôsobilosti zastávať verejné úrady a pod.).

5. Rozhodovanie o ústavných žalobách

Do tejto skupiny patrí popri rozhodovaní Spolkového ústavného súdu o ústavnej žalobe proti prezidentovi podľa článku 61 ZZ (pozri vyššie), tiež rozhodovanie o ústavných žalobách proti sudcom spolkových a krajinských súdov, ktorí sa previnili pri výkone svojej funkcie alebo aj mimo nej proti zásadám Základného zákona alebo proti krajinskému ústavnému zriadeniu. Spolkový ústavný súd môže na základe takého návrhu (žaloby) rozhodnúť o preložení sudcu do iného úradu alebo, že „ho dá na odpočinok“, ak ide o úmyselné previnenie, môže rozhodnúť o prepustení sudcu (pozri článok 98 ZZ).

Z dosiaľ uvedeného vyplýva, že Základný zákon vybavil Spolkový ústavný súd celým radom veľmi významných právomocí, čo vytvorilo základné ústavné predpoklady pre jeho ústavné aktivity. Aj vďaka nim si nemecký ústavný súd v priebehu svojej existencie (aj napriek počiatocnému sústredenému odporu viacerých ústavných orgánov a významných ústavných činiteľov)⁸⁹⁷ vybudoval mimoriadnu autoritu jednak v Nemecku, ako aj v zahraničí. V súčasnosti patrí nepochybne k najuznávanejším ústavným súdom v Európe. V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že Spolkový ústavný súd vo svojej judikatúre preferuje materiálne chápanie ochrany ústavnosti, založené na ochrane (aj) nepísaných ústavných hodnôt a aktívneho „odhaľovania“ zmyslu a „ducha“ Základného zákona. K tomu nepochybne výrazne napomáha aj koncepcia Základného zákona, predovšetkým v ňom

⁸⁹⁷ Pozri k tomu napr. KLOKOČKA, V.: dielo cit. v pozn. č. 23, s. 387 – 389.

zakomponovaná idea nadpozitívneho práva. V judikatúre Spolkového ústavného súdu sa sformovali rozhodovacie doktríny (napr. zásada prednosti ústavne konformného výkladu práva, zásada vyvažovania, zásada proporcionality), ktorými sa výrazne inšpirujú aj iné (najmä európske) ústavné súdy a premietajú ich do svojej činnosti.

Základný zákon predpokladá popri konštituovaní Spolkového ústavného súdu aj vytvorenie **krajinských ústavných súdov** (článok 100 ods. 1 a 3 ZZ), čo sa premietlo do obsahu krajinských ústav. Krajinské ústavné súdy majú rôznorodé kompetencie, pričom ich základom je posudzovanie súladu krajinského práva s krajinskou ústavou a rozhodovanie ďalších krajinských ústavných sporov, vo viacerých spolkových krajinách existuje aj inštitút „krajinských ústavných sťažností“. Za účelom zabezpečovania súladu judikatúry krajinských ústavných súdov s judikatúrou Spolkového ústavného súdu je ustanovený v článku 100 ods. 3 ZZ osobitný mechanizmus; tento článok Základného zákona znie: *„Ak sa chce ústavný súd niektorej krajiny pri výklade Základného zákona odchýliť od rozhodnutia Spolkového ústavného súdu alebo ústavného súdu inej krajiny, vyžiada si tento ústavný súd rozhodnutie Spolkového ústavného súdu.“*

Spolkové usporiadanie (nemecký federalizmus)

Spolkovú republiku Nemecko tvorí v súčasnosti 16 samostatných štátnych útvarov (13 spolkových krajín a mestá Berlín, Brémy a Hamburg, ktorým bol tiež priznaný status spolkových krajín) rozprestierajúcich sa v zásade na svojom „historickom“ území. Ide o štátne útvary, ktoré sa od seba odlišujú veľkosťou, počtom obyvateľstva a najmä po zjednotení Nemecka aj rozdielnym stupňom hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

Aj keď spolkové usporiadanie je nedotknuteľné, Základný zákon nevyklučuje nové členenie spolkového územia. K jeho zavedeniu možno ale pristúpiť v zmysle článku 29 ods. 3 ZZ len vtedy, ak prostredníctvom neho bude *„... zabezpečená schopnosť krajiny účinne plniť úlohy jej prislúchajúce z hľadiska veľkosti a výkonnosti. Pritom je treba rešpektovať populačnú súvislosť krajov, historické a kultúrne súvislosti, hospodársku účelnosť a požiadavky priestorového usporiadania a územného plánovania.“* Navyše Základný zákon ustanovuje pomerne podrobne procedúru uskutočnenia zmien v členení spolkového územia (článok 29 ods. 2 až 6 ZZ); opatrenia k novému členeniu spolkového územia možno vykonať len spolkovým zákonom, ktorý musí byť schválený priamym rozhodnutím ľudu (referendom) vo všetkých spolkových krajinách, ktorých sa nové členenie dotýka.

Aj keď Základný zákon poskytuje spolkovým krajinám relatívne vysokú mieru autonómie, je **nemecký federalizmus** v porovnaní s americkým federalizmom (porovnaj

podkapitolu IV. 2.) značne **centralizovanejší**, čo vyjadruje okrem iného ústavná zásada prednosti spolkového práva („*Spolkové právo ruší krajiniské právo*“ - článok 31 ZZ), ako aj skutočnosť, že Základný zákon formuluje v článku 28 záväznú požiadavku na právny poriadok spolkových krajín („*Ústavný poriadok v krajinách musí zodpovedať zásadám republikánskeho, demokratickeho a sociálne právneho štátu v zmysle tohto Základného zákona ...*“).

Koncepcia silnej spolkovej moci sa premieta aj do rozdelenia pôsobnosti medzi Spolok a spolkové krajiny, ktoré vychádza zo všeobecnej zásady, v zmysle ktorej Spolok patria Základným zákonom pozitívne vymedzené kompetencie a spolkovým krajinám „nepridelený zvyšok“. Základný zákon upravuje rozdelenie pôsobnosti medzi Spolok a spolkové krajiny pomerne podrobne, pričom ho vymedzuje rozdielne vo vzťahu k zákonodarnej sfére a sfére exekutívy (správy).

V zákonodarnej sfére je kompetencia Spolku široká. V zmysle Základného zákona ju v podstate možno členiť do troch základných oblastí:

a) výlučnej zákonodarnej kompetencie Spolku (*ausschliesliche Gesetzgebung*) vymedzenej vecne v článku 73 Základného zákona, v rámci ktorej má zákonodarnú právomoc zásadne Spolok, spolkové krajiny „*len vtedy, ak sú k tomu výslovne splnomocnené spolkovým zákonom a v medziach tohto splnomocnenia*“ (článok 71 ZZ);

b) spoločnej zákonodarnej kompetencie Spolku a spolkových krajín, tzv. konkurujúce zákonodarstvo (*konkurrierende Gesetzgebung*), vecne vymedzená v článku 74 a článku 74a ZZ, v rámci ktorej majú spolkové krajiny právomoc vydávať zákony dovedy, pokiaľ túto právomoc nevyužije Spolok (článok 72 ods. 1 ZZ), pričom po jej využití platí zásada prednosti spolkového práva (Základný zákon pritom uplatnenie zákonodarnej právomoci Spolku v tejto sfére viaže na celoštátny záujem spočívajúci vo „*vytvorení rovnocenných životných pomerov alebo udržaní právnej a hospodárskej celistvosti*“ – článok 72 ods. 2 ZZ);

c) rámcovej zákonodarnej kompetencie Spolku (*Rahmengesetzgebung*), vecne vymedzenej predovšetkým v článku 75 ZZ, v rámci ktorej Spolok ustanovuje len rámcovým spôsobom základné zásady právnej úpravy v určitých oblastiach práva, ktoré sú záväzné pre krajiniskú právnu úpravu (ak Spolok vydá rámcové predpisy, sú spolkové krajiny povinné v primeranom čase vydať potrebné krajiniské zákony).

Relatívne slabé postavenie spolkových krajín v zákonodarnej sfére je kompenzované rozsiahlou kompetenciou spolkových krajín pri vykonávaní spolkových krajín a formami ich spolupôsobenia na spolkové zákonodarstvo prostredníctvom Spolkovej rady (o tom pozri vyššie). Navyše Spolkový ústavný súd sa tradične zdráha interpretovať zákonodarnú

pôsobnosť Spolku extenzívne, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že vo svojej doterajšej judikatúre prehlásil viacero spolkových zákonov za neústavné s poukazom na to, že presahujú rámec zákonodarnej kompetencie Spolku.⁸⁹⁸

Z už uvedeného vyplýva, že **pôsobnosť spolkových krajín vo sfére exekutívy (správy), je ďaleko širšia ako v zákonodarnej sfére**, keďže v nemalom rozsahu zabezpečujú nielen vykonávanie vlastných zákonov, ale aj spolkových zákonov. V zásade možno konštatovať, že ťažisko správy spočíva na spolkových krajinách, čo koncentrovane vyjadruje článok 83 Základného zákona, podľa ktorého *„Krajiny vykonávajú spolkové zákony ako vlastnú záležitosť pokiaľ tento Základný zákon neustanoví inak alebo nepripustí niečo iného.“*

V oblasti správy možno v zásade rozlišovať

a) vlastnú spolkovú správu vykonávanú spolkovými orgánmi a inštitúciami (článok 86 ZZ),

b) správu zabezpečovanú orgánmi a inštitúciami spolkových krajín realizovanú „pod spolkovým dohľadom nad vykonávaním zákonov“; spolková vláda môže za účelom spolkového dohľadu vyslať k jednotlivým najvyšším krajiným úradom svojich splnomocnencov s ich súhlasom, resp. súhlasom Spolkovej rady (článok 84 ZZ),

c) správu vykonávanú spolkovými krajinami „na príkaz (z poverenia) Spolku k vykonávaniu spolkových zákonov“; v tejto sfére krajiné úrady podliehajú priamym príkazom príslušných najvyšších spolkových úradov (článok 85 ZZ).

V rámci exekutívnej sféry je potrebné spomenúť aj inštitút spolkovej intervencie upravený v článku 91 Základného zákona, v zmysle ktorého môžu spolkové krajiny k odvráteniu nebezpečia ohrozujúceho slobodné demokratické zriadenie požiadať o pomoc policajné sily iných spolkových krajín. Ak nie je určitá spolková krajina schopná alebo pripravená takéto nebezpečenstvo zdolať, môže spolková vláda podriať svojim príkazom políciu tejto spolkovej krajiny, ako aj polície iných spolkových krajín a tiež nasadiť za týmto účelom spolkové jednotky (tieto opatrenia musia byť zrušené po odstránení tohto nebezpečia a vždy na žiadosť Spolkovej rady).

V medziach vymedzených Základným zákonom majú spolkové krajiny právo na vlastnú ústavu, vlastné zákonodarstvo (tak vo sfére svojej výlučnej zákonodarnej kompetencie, ako aj vo sfére vyššie charakterizovanej spoločnej a rámcovej zákonodarnej

⁸⁹⁸ Porovnaj PALÚŠ, I.: *Štátne právo porovnávacie*. Košice UPJŠ 2002, s. 203 aj s odkazom na štúdiu FROWEIN, J. A. – NOLTE, G.: *Federatívni usporiadani Spolkové republiky Nemecko*. Právník 1990, č. 12, s. 196 – 197.

kompetencie), vlastnú krajinšnú správu (vo veciach patriacich do výlučnej kompetencie spolkových krajín a tiež pri vykonávaní spolkových zákonov) a relatívne autonómne zriaďovanie vlastných krajinšných orgánov a inštitúcií.

Nemecký federalizmus koncepčne vychádza z princípu spolupráce Spolku a spolkových krajín. Spolkové krajiny viaže k Spolku zásada vernosti, čo ich zaväzuje k rešpektovaniu záujmov Spolku pri svojej činnosti. Základný zákon venuje síce veľký priestor rozdeleniu kompetencií medzi Spolok a krajiny, ale ich dôsledná analýza vedie k záveru, že ide o pružné rozdelenie pôsobnosti, pri ktorom nedochádza k ich striktnému oddeleniu, ale naopak k ich funkčnému prepojeniu vedúceho k aktívnej spolupráci orgánov Spolku a spolkových krajín. Aj preto sa nemecký federalizmus spravidla označuje ako „**kooperatívny federalizmus**“ a predstavuje jednu z mála životaschopných európskych federácií (pozri rozpad bývalých socialistických federácií a súčasné problémy vo federalizovanom Belgicku).

IV. 5. Ústavy štátov strednej a východnej Európy (základná charakteristika)

Jednou z nepochybne kľúčových udalostí posledného decénia minulého storočia bol rozpad tzv. východného bloku, t. j. zoskupenia štátov, ktoré sa po druhej svetovej vojne dostali do sféry mocensko-politického vplyvu Zväzu sovietskych socialistických republík a niekoľko desaťročí formovali svoju štátnosť na princípoch tzv. „reálneho socializmu“ (k tomu pozri aj Exkurz č. 1 lokalizovaný v I. kapitole „Socialistický typ ústav - základná charakteristika“). V podstate všetky štáty patriace do tohto zoskupenia sa po neúspešných pokusoch o vnútorné reformy ekonomického a politického systému dostali koncom 80-tých rokov 20. storočia do hlbkej spoločenskej krízy, ktorá vyústila do totálnej porážky existujúcich mocenských režimov. Zároveň sa v týchto štátoch pomerne rýchlo sformovali nové mocensko-politické pomery založené na zásadnej zmene sociálno-ekonomickej, spoločensko-politickej a hodnotovej orientácie, ktorej základným inšpiračným zdrojom sa stali hodnoty vyznávané tradičnými západnými demokraciami.

Ak sa dnes s odstupom času „pestuje“ mýtus o pokojnom priebehu týchto mocenských zmien (revolúcií), tak toto tvrdenie nepochybne platí o viacerých štátoch strednej Európy (nevynímajúc bývalé Československo), v ktorých od začiatku vypuknutia masových občianskych nepokojov prevládla namiesto násilia a otvorenej mocenskej konfrontácie snaha o politickú dohodu za „okruhlymi stolmi“ medzi predstaviteľmi dovtedy vládnučích komunistických a socialistických strán a nových politických elít, opierajúcich sa o masovú

podporu podstatnej časti obyvateľstva. Netreba ale zabúdať, že v nie malej časti štátov bývalého východného bloku boli tieto mocenské zmeny sprevádzané prejavmi „revolučného“ násillia a teroru (Rumunsko, čiastočne Albánsko a pobaltské štáty), a nie zriedka vyústili aj do krvavých občianskych vojen (štáty bývalej Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie, zvlášť Bosna a Hercegovina, Chorvátsko, Srbsko, čiastočne tiež Slovinsko).⁸⁹⁹

Štáty, ktoré tvorili bývalý východný blok započali na prelome 80-tých a 90-tých rokov minulého storočia strastiplnú cestu komplexnej transformácie spoločenských vzťahov, ktorej východiskovým a strategickým cieľom v štátoprávnej rovine bolo (malo byť) sformovanie základov moderného demokratického a právneho štátu a jemu zodpovedajúceho právneho poriadku. Logickým krokom pri realizácii tohto zámeru bolo prijímanie nových základných zákonov, resp. uskutočnenie zásadných zmien platných ústav a to už v prvej fáze transformačného procesu.

Bezprostredne po nastolení nových mocenských pomerov (1989-1990) sa z hľadiska spôsobu realizácie ústavných zmien uplatnili v týchto štátoch v podstate dva koncepčné prístupy. Prevládajúci z nich bol založený na **čiasťkových zásahoch do platných „socialistických“ ústav**; išlo najmä o odstránenie ústavne fixovanej vedúcej úlohy komunistickej (socialistickej) strany a marxisticko-leninskej ideológie, zmeny označenia štátu, príp. tiež ďalšie zmeny ústavných základov politického a hospodárskeho systému (fixácia politického pluralizmu, princípov trhovej ekonomiky, rovnosti vlastníckych foriem a pod.).⁹⁰⁰ Iný prístup sa zvolil napr. v Rumunsku, alebo Albánsku, kde pôvodné ústavy prestali byť okamžite fakticky rešpektované a boli na prechodnú dobu nahradené iným druhom právnych predpisov.⁹⁰¹

Cesta postupných a čiastkových zmien platných ústav pochádzajúcich z obdobia socialistickej štátnosti sa pomerne rýchlo ukázala ako nedostatočná a nesystémová, keďže

⁸⁹⁹ Porovnaj JIRÁSKOVÁ, V.: *Ústava České republiky v evropských souvislostech*. In. SUCHÁNEK, R. – JIRÁSKOVÁ, V. et alii: *Ústava České republiky v praxi*. 15 let platnosti základního zákona. Praha Leges 2009, s. 21.

⁹⁰⁰ Táto cesta bola príznačná aj pre Československo v období od novembra 1989 až do prijatia Ústavy Slovenskej republiky a Ústavy Českej republiky v spojení so zánikom spoločnej česko-slovenskej štátnosti. K tomu viac pozri napr. OROSZ, L.: *Ústavný systém Slovenskej republiky – všeobecná charakteristika, hodnotenie, perspektívy*. In. OROSZ, L. a kol.: *Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy)*. Košice UPJŠ 2009, s. 9 –29, alebo PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, E.: *Štátne právo Slovenskej republiky. Vydanie druhé*. Košice UPJŠ.2008, s. 33 –51.

⁹⁰¹ Tými sa v Rumunsku stali dekréty a dekréty - zákony Frontu národnej spásy a neskôr Dočasnej rady národnej jednoty. Kľúčovú úlohu zohral dekrét - zákon č. 92 o voľbách parlamentu a prezidenta zo 14. marca 1990, v ktorom bol načrtnutý aj systém vlády a vzájomných vzťahov medzi najvyššími štátnymi orgánmi, a preto tento predpis plnil reálne aj funkciu dočasnej ústavy. V Albánsku túto úlohu plnil v podstate až do roku 1998 zákon „o hlavných ustanoveniach ústavy“ z 29. apríla 1991, následne viackrát novelizovaný a dopĺňaný. K tomu pozri JIRÁSKOVÁ, V.: *Prechodní období a přijetí nových ústav v zemích střední a východní Evropy*. In. PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Sborník statí a texty ústav I. část (1998). Praha UK 1999, s. 34 – 35.

základný zákon sa v týchto štátoch dostával do podoby nesúrodého zlepenca tvoreného vzájomne len obtiažne kompatibilnými ustanoveniami. Preto sa spravidla po prvých slobodných a demokratických voľbách, opadnutí revolučného nadšenia a určitej stabilizácii nových spoločenských pomeroch **so značnou rýchlosťou pristúpilo vo väčšine štátov bývalého východného bloku k príprave a schvaľovaniu nových základných zákonov založených na fixácii demokratickej a právnej štátnosti.**

Snáď najintenzívnejšie a najplodnejšie bolo z hľadiska prípravy a prijímania nových ústav v štátoch strednej a východnej Európy obdobie rokov 1990 –1992, keď boli v krátkom časovom slede postupne prijímané Ústava Chorvátska (12. 12. 1990), Ústava Slovinska (25. 6. 1991), Ústava Bulharska (12. 7. 1991), Ústava Macedónie (17. 11. 1992), Ústava Rumunska (21. 11. 1991), Ústava Zväzovej republiky Juhoslávie (27. 4. 1992), Ústava Estónska (28. 6. 1992)⁹⁰², Ústava Slovenskej republiky (1. 9. 1992), Ústava Litvy (25. 10. 1992) a Ústava Českej republiky (16. 12. 1992). Z tohto obdobia nemožno zabudnúť ani na Lotyšskú republiku, kde bola už 4. mája 1990 obnovená platnosť ústavy z roku 1922 (najprv v obmedzenom a následne - od 21. augusta 1992 - v plnom rozsahu, pričom súčasťou ústavy bol v tomto období aj ústavný zákon o právach a povinnostiach ľudí a štátnych občanov z 10. 12. 1991, ktorý sa v roku 1998 premietol priamo do textu ústavy), pričom táto v znení viacerých zmien a doplnkov platí aj v súčasnosti.

V ďalšom období boli postupne prijímané ďalšie ústavy; Ústava Ruskej federácie (12. 12. 1993), Ústava Bieloruska (15. 3. 1994) a Ústava Moldavska (29. 7. 1994). Rok 1995 je rokom zrodu Ústavy Bosny a Hercegoviny, pre ktorú je špecifický jej „oktrojovaný charakter“ nadiktovaný Daytonskou mierovou zmluvou parafovanou prezidentmi Bosny a Hercegoviny, Srbska a Chorvátska v novembri 1995 (jej súčasťou je aj Príloha 4 Všeobecnej rámcovej dohody uzavretej v americkom Daytone).

V druhej polovici 90-tych rokov boli potom schválené Ústava Ukrajinskej republiky [28. 6. 1996 (po predchádzajúcej vážnej ústavnej kríze a uzavretí ústavnej zmluvy medzi parlamentom a prezidentom)], Ústava Poľskej republiky (2. apríla 1997)⁹⁰³ a Ústava Albánska (22. 11. 1998).

⁹⁰² V Estónsku bola najprv po vyhlásení nezávislosti v roku 1990 obnovená platnosť predvojnovnej ústavy z roku 1938, čím sa symbolicky demonštrovala kontinuita štátnosti s ústavným stavom pred obsadením Nemeckom a následným pripojením k Sovietskemu zväzu. Obdobne sa postupovalo aj v Litovskej republike, kde bola tiež najprv obnovená platnosť ústavy z roku 1938.

⁹⁰³ V Poľsku dovtedy platil ústavný zákon o vzájomných vzťahoch medzi zákonodarnou a výkonnou mocou zo 17. októbra 1992, v poľskej konštitucionalistike označovaný ako Malá ústava z roku 1992, čím sa vytvoril časový priestor pre dôslednejšiu prípravu základného zákona štátu (k tomu pozri viac OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: *Ústavné právo porovnávacie (Základy ústavného práva Českej republiky, Maďarskej republiky a Poľskej republiky)*. Košice UPJŠ 2007, s. 202 a nasl.

Ako nepriamo vyplýva už z dátumu ich zrodu, podstatná časť z uvedených ústav vznikla bezprostredne po mocensko-politických zmenách, resp. na počiatku transformačného obdobia, nie zriedka spontánne až živelne, a po časovo značne obmedzenej prípravnej fáze (napr. ústavy Slovenskej republiky a Českej republiky, čo bolo do značnej miere spôsobené blížiacim sa zánikom ČSFR); na príprave týchto ústav sa zástupcovia ústavnej teórie podieľali výraznejšou mierou skôr výnimočne (Poľsko)⁹⁰⁴. **Aj preto možno solídnu kvalitu týchto ústav, ktoré minimálne z legislatívno-technického hľadiska znesú porovnanie aj s ústavami tradičných západných demokracií, hodnotiť ako príjemné prekvapenie.**⁹⁰⁵ Takýto hodnotiaci záver možno formulovať aj napriek tomu, že ďalší vývoj si vyžiadal vo väčšine z týchto štátov určité (nie zriedka aj zásadnejšie) korekcie pôvodne schválených ústavných textov prostredníctvom celého radu novelizácií. Išlo prevažne o ústavne zmeny reagujúce na dynamiku spoločenského vývoja, ktorá vyvolávala potrebu modernizovať ústavný text; v nemalej skupine štátov aj v nadväznosti na vytváranie ústavného priestoru pre napĺňanie integračných ambícií (vstup do NATO a Európskej únie). V niektorých štátoch (napr. Ukrajina, Bielorusko) boli ústavné zmeny vyvolané aj pokračujúcim mocensko-politickým zápasom.

Proces konštituovania nových ústavných základov v štátoch strednej a východnej Európy bol završený až v tomto storočí, keď bola najprv 30. 9. 2006 schválená Ústava Srbska (táto nahradila ústavný text z 28. 9. 1990) a následne 19. 10. 2007 aj Ústava Čiernej Hory. Vyhlásením nezávislosti Čiernej Hory sa rozpadol posledný spoločný štátny útvar na území bývalej Juhoslávie. Z medzinárodnoprávného hľadiska sporným spôsobom vznikla a časťou medzinárodného spoločenstva bola následne aj uznaná nezávislosť Kosovskej republiky, ako bývalej autonómnej oblasti Srbska. Kosovský parlament niekoľko mesiacov po vyhlásení nezávislosti (17. 2. 2008) aj za účinnnej pomoci zahraničných expertov schválil kosovskú ústavu (15. 6. 2008).⁹⁰⁶

Jediným štátom z európskej časti bývalého východného bloku, ktorý dlhodobo nepristúpil k schváleniu novej ústavy bolo Maďarsko, kde až 18. apríla 2011 schválilo Štátne zhromaždenie novú Ústavu Maďarska, ktorá by mala nadobudnúť účinnosť od 1. januára 2012. V Maďarsku tak viac ako dve desaťročia po zásadnej zmene mocensko-politických pomerov základný zákon formálne „prežíval v socialistickom šate“ (Ústava Maďarskej

⁹⁰⁴ K tomu viac pozri OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 42, s. 203 –204, tiež. FILIP, J. : *Ústavní systém Polska*. In. KRUPA, K. a kol.: *Soudobé ústavní systémy*. Brno MU 2001, s. 128.

⁹⁰⁵ OROSZ, L.: *Ústavy štátov strednej a východnej Európy (pokus o všeobecnú charakteristiku)*. Právník, 2009, č. 11, s. 1150.

⁹⁰⁶ Pozri JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 901, s. 24.

ľudovej republiky z roku 1949), aj keď so zásadnými obsahovými zmenami, ktoré boli uskutočnené prostredníctvom viac ako dvoch desiatok ústavných novelizácií; za kľúčové možno považovať novelizácie vykonané zákonmi č. XXXI z roku 1989 a č. XL z roku 1990. Vzhľadom na celý rad negatívnych reakcií, ktoré nová maďarská Ústava bezprostredne po svojom schválení vyvolala, bude jej základnej charakteristike venovaný osobitný priestor (pozri nižšie Exkurz č. 2).

Historické obdobie, v ktorom boli nové ústavy štátov strednej a východnej Európy schvaľované v nemalej miere podmienilo a predurčilo ich obsah a kvalitu, a to tak z hľadiska formálnych, ako aj materiálnych znakov, čo umožňuje ich spoločnú charakteristiku a to aj v kontexte s naznačením ich možného vplyvu na ďalší vývoj moderného konštitucionalizmu.

Spoločné črty

V ústavnej teórii v zásade existuje zhoda v tom, že kľúčovými faktormi, ktoré objektívne podmieňujú výslednú podobu ústav sú predovšetkým a) základné ústavno-politické zámery „ústavodarcu“, ktoré reflektujú aktuálne mocenské pomery; b) dosiahnutý stupeň rozvoja konštitucionalizmu a tradičnými historickými väzbami podmienená voľba zahraničných ústavných vzorov; c) domáce ústavné tradície (o tom aj podkapitola I. 4.). Ak budeme posudzovať ústavy štátov strednej a východnej Európy z tohto zorného uhla, tak nám to nesporne umožní nájsť také faktory, ktoré objektívne predurčili niektoré ich spoločné znaky, a teda umožňujú aj ich spoločnú všeobecnú charakteristiku.

Kľúčovým zámerom politických síl, ktoré nadobudli na prelome 80-tých a 90-tých rokov minulého storočia v štátoch bývalého východného bloku mocenskú prevahu, bolo skončiť aj v ústavnej rovine s prežitým a neživotaschopným socialistickým modelom ústavnosti založeným na etatistickom poňatí štátu riadenom z ústredia ústavou privilegovanej komunistickej strany a fixovať ústavnou cestou principiálne novú ideovo-hodnotovú orientáciu štátu a spoločnosti.

Aktuálne mocenské pomery, za ktorých sa pristúpilo v sledovaných štátoch k ústavným reformám boli síce podobné, ale zďaleka nie rovnaké. Napriek tomu bola voľba kľúčovej ideovej a hodnotovej orientácie týchto ústavných reforiem objektívne geopoliticky i historicky podmienená **príklonom k osvedčeným západoeurópskym ústavným vzorom**, ktoré reflektujú vo svojom obsahu tendencie rozvoja moderného konštitucionalizmu.

Na tomto základe možno konštatovať, že **nové ústavy štátov strednej a východnej Európy majú (aspoň v deklaratórnej rovine) spoločný hodnotový a ideový základ** charakterizovaný

- a) princípom vlády ľudu a vlády práva (konceptia demokratickeho a právneho štátu),
- b) princípom politického pluralizmu a slobodnej súťaže politických síl,
- c) princípom slobody jednotlivca a univerzality ľudských práv a základných slobôd a ich všestranného garantovania zo strany orgánov verejnej moci,
- d) princípom rešpektovania a dodržiavania medzinárodného práva s osobitným zreteľom na medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách,
- d) princípom del'by moci, ktorý je inštitucionálne premietnutý do postavenia a vzájomných vzťahov orgánov verejnej moci,
- e) republikánskym princípom.

Spoločné črty ústav štátov strednej a východnej Európy nie sú ale dané len prevzatím kľúčových prvkov zo západoeurópskych ústavných modelov, ale **sú (boli) objektívne podmienené aj ich spoločnou „socialistickou ústavnou minulosťou“**; to sa prejavuje najmä

a) v pomerne veľkorysom zakotvení hospodárskych a sociálnych práv, ako „vymoženosti“ štátnopaternalistických režimov, na ktoré „museli“ noví ústavodarcovia prihliadnuť a premietnuť ich do obsahu ústav⁹⁰⁷, a to aj napriek tomu, že si boli vedomí zložitej hospodárskej a sociálnej situácie, ktorá bude sťažovať možnosti ich reálneho materiálneho zabezpečenia,

b) v zabudovaní ústavných poistiek proti reštaurácii antidemokratickeho režimu, a to najmä v súvislosti s úpravou postavenia a pôsobenia politických strán (zásada oddelenosti politických strán od štátu, zákaz ich pôsobenia na pracoviskách, zákaz monopolizácie politického života, výslovná fixácia princípu slobodnej súťaže politických síl, ustanovenie právnych mechanizmov umožňujúcich zákaz resp. rozpustenie „antidemokratických“ politických strán)⁹⁰⁸, resp. vo výraznejšom akcente na zabudovanie prvkov del'by moci do systému najvyšších ústavných orgánov.

V nezanedbateľnej miere poznamenali objektívne obsah ústavných reforiem v sledovaných štátoch aj **formy uskutočnenia mocenských prevratov**, ktoré boli z nemalej

⁹⁰⁷ O tom napr. SUCHÁNEK, R. : *Právní stát – strukturální princip ústav států střední a východní Evropy*. In.: PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Sborník příspěvků a statí z konference. II. část. Praha UK 2000., s. 109 – 111, v tom istom zborníku, s. 61 - 72 tiež BEŇA, J.: *Sociálně-ekonomické práva v ústavách transformujících sa štátov strednej a východnej Európy*, alebo aj OROSZ, L.: *Inštitút hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv ako predmet politického zápasu medzi slovenskou ľavicou a pravickou*. In. GBÚROVÁ, M. (ed.): *Ľavica a pravica na Slovensku. Prešovské politologické dni*. VI. Ročník. Prešov PU 2004, s. 56 – 71.

⁹⁰⁸ Pozri napr. článok 3 maďarskej ústavy, článok 13 poľskej ústavy, § 48 estónskej ústavy, ale aj článok 5 českej ústavy, alebo článok 29 v spojení s článkom 31 slovenskej ústavy. Obdobné ústavné poistky smerujúce k vymedzeniu ústavných rámcov pôsobenia politických strán nájdeme aj v niektorých západoeurópskych ústavách, ktoré mali negatívne historické skúsenosti s fašistickým, resp. autoritatívnym režimom (pozri napr. článok 21 Základného zákona SRN, článok 51 portugalskej ústavy, článok 29 gréckej ústavy, článok 6 a článok 22 španielskej ústavy).

miery podobné a vo väčšine sledovaných štátov charakterizované masovou a spontánnou občianskou podporou. Táto skutočnosť sa objektívne musela odraziť v demokratickom obsahu ústav a vo výraznej miere ovplyvnila najmä (v doposiaľ nebývalom rozsahu) **ústavnú fixáciu priamych foriem demokracie a tiež prevládajúci príklon k zavedeniu priamej voľbe hlavy štátu občanmi do ústavných úprav.**⁹⁰⁹ Na tejto spoločnej črte nových ústav štátov strednej a východnej Európy sa výrazne podpísala aj skutočnosť, že pre charizmatiké a v nemalej miere populistické vodcovské osobnosti mocenských prevratov sa stal celkom prirodzene prítlačlivým plebiscitný spôsob výkonu moci.⁹¹⁰ Bez ambície o komplexnejšie zhodnotenie tohto javu možno v tejto súvislosti konštatovať, že referendová prax vo viacerých štátoch strednej a východnej Európy bola nie zriedka spätá so zámerom upevňovania osobnej moci politických lídrov („Lukašenkove referendá“ v Bielorusku), ako aj s vyhrotením spoločenského napätia (napr. „zmarené“ referendum o priamej voľbe hlavy štátu v Slovenskej republike), ktoré naznačujú, že v štátoch s deficitom politickej a právnej kultúry je uplatňovanie nástrojov priamej demokracie spojené s viacerými rizikami.

V neposlednom rade sa na obsahu nových ústav štátov strednej a východnej Európy výrazne podpísalo **aj historické obdobie, v ktorom boli prevažne prijímané** (koniec 20. storočia), **t. j. obdobie globalizácie** akcentujúce nevyhnutnosť riešiť, resp. prispievať k riešeniu globálnych problémov ľudstva. Aj preto sa v katalógoch ľudských práv objavujú výraznejšie ako v platných ústavách západných demokracií aj práva tretej generácie (právo na zdravé životné prostredie, právo na informácie o ňom, ochrana kultúrneho dedičstva a pod.), či ekologické požiadavky na trhovú ekonomiku⁹¹¹ a pod.

Pre vývoj konštitucionalizmu na prelome tisícročí je vo všeobecnosti charakteristický aj vyšší stupeň legislatívno-technickej a jazykovej, teda formálnej kvality ústavných textov. Táto skutočnosť sa pozitívne prejavila aj vo väčšine nových ústav štátov strednej a východnej Európy, ktoré majú **veľmi solídnu formálno-právnu úroveň spracovania a prehľadnú,**

⁹⁰⁹ O tejto problematike sa v odborných i politických kruhoch naďalej živo diskutuje, osobitne v Českej republike, kde sa aspoň zatiaľ zachovala voľba hlavy štátu parlamentom. Z množstva publikačných výstupov venovaných tejto problematike pozri najmä monografiu NOVÁK, M. – BRUNCLÍK, M. (eds.): *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentkých režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Praha Dokořan 2008. Česká republika zároveň patrí k malej skupine štátov, ktorá vo svojej ústave vytvorila len minimálny priestor pre inštitút referenda – odkazom na prijatie osobitného ústavného zákona upravujúceho tento inštitút, (pozri v článku 2 ods. 2 českej ústavy); o celom rade neúspešných pokusov o prijatie ústavného zákona o referende pozri JIČINSKÝ, Z.: *Sporný institut referenda v ČR. Kapitola z ústavněpolitického vývoje ČR*. In. POSÍŠIL, I. – WAGNEROVÁ, E. (eds.): *Vladimír Klokočka. Liber Amicorum*. Praha Linde 2009, s. 59 –76.

⁹¹⁰K tomu pozri aj OROSZ, L.: *Forma vlády na prelome tisícročí (stredná a východná Európa – vybrané otázky)*. Právny obzor, 80, 1997, č. 3, s. 300 – 306.

⁹¹¹ Pozri napr. článok 15 a 58 bulharskej ústavy, článok 46 a 54 litovskej ústavy, § 18 a § 70/D ods. 2 maďarskej ústavy, článok 44, 45 a článok 55 ods. 1 slovenskej ústavy, článok 72 a 73 slovinskej ústavy, článok 16, 50 a 66 ukrajinskej ústavy.

systémovo previazanú vnútornú štruktúru. V tejto súvislosti možno spomenúť tiež výrazný akcent ústavodarcov na ústavnú fixáciu prameňov práva, vrátane precízne vyjadrenej hierarchickej štruktúry právneho poriadku (pozri napr. III. kapitolu poľskej ústavy, alebo aj článok 125 slovenskej ústavy, článok 15 ruskej ústavy), vrátane vymedzenia postavenia a vzťahov vnútroštátneho poriadku k medzinárodnému, prípadne európskemu právu. Vyzdvihnúť možno aj podrobne upravený mechanizmus ústavných zmien smerujúci k posilneniu rigidity základných zákonov; príkladmo možno v tejto súvislosti poukázať najmä na Ústavu Bulharskej republiky (články 153 –163), Ústavu Rumunska (články 146-148), Ústavu Ruskej federácie (články 134-137), ale aj Ústavu Ukrajinskej republiky (články 154-159).

Odlišnosti

Každá ústava je vo svojej podstate originálnym ľudským dielom, a preto sa nutne musí líšiť od iných základných zákonov a to tak z objektívnych, ako aj subjektívnych dôvodov. Za kľúčové faktory, ktoré objektívne podmienili rozdiely medzi ústavami sledovaných štátov možno považovať najmä

- a) mieru využiteľnosti, resp. aj reálneho využitia domácich ústavných tradícií,
- b) inšpiráciu rôznymi ústavnými vzormi, podmienenú tradičnými historickými väzbami (prevažujúco pôsobili ako inšpiračné zdroje v posudzovaných štátoch najmä Základný zákon SRN z roku 1949 a Ústava V. Francúzskej republiky z roku 1958),
- c) špecifické okruhy problémov, ktoré bolo v tom ktorom štáte potrebné riešiť (z tohto hľadiska je na prvom mieste potrebné spomenúť emancipačné úsilie národov bývalých socialistických federácií smerujúce k sformovaniu, resp. obnove národných štátov a vôbec riešenie národnostných otázok).

Súvzťažné pôsobenie spomínaných faktorov umocnené ďalšími špecifickými (prevažne subjektívnymi) okolnosťami, v ktorých sa uskutočnili „mocenské prevraty“ a za ktorých sa uskutočnila ich ústavná fixácia, spôsobili, že popri už uvedených spoločných črtách, je pre platné ústavy štátov strednej a východnej Európy charakteristická aj značná rozmanitosť úpravy jednotlivých ústavných inštitútov, pričom niektoré z nich možno označiť prívlastkom „originality“.

Najviac sa rozmanitosť v riešeníach, ktoré zvolili ústavodarcovia v sledovaných štátoch **prejavuje v organizácii verejnej moci, predovšetkým v postavení a vzájomných vzťahoch najvyšších ústavných orgánov (formách vlády),** aj keď aj v tejto oblasti možno pozorovať určité spoločné tendencie (už spomínaný príklon k priamej voľbe hlavy štátu, zrod,

resp. renesancia ústavného súdnictva v podobe špecializovaného a koncentrovaného modelu súdnej kontroly ústavnosti⁹¹², v mnohých štátoch tiež ústavná fixácia inštitútu ombudsmana). V ústavách štátov strednej a východnej Európy sa totiž stretávame s celou plejádou riešení postavenia a vzájomných vzťahov najvyšších ústavných orgánov, ktoré boli viac, či menej známe (ale i neznáme) v doterajšej histórii konštitucionalistiky.

V ústavách sledovaných štátov sa objavujú také formy úpravy postavenia a vzájomných vzťahov najvyšších ústavných orgánov, ktoré možno charakterizovať ako viac, či menej sa blížiacie **ku klasickému republikánskemu parlamentarizmu** (Česká republika a Slovenská republika zrejme aj vďaka svojim domácim ústavným tradíciám, obdobne pobaltské štáty, tiež Slovinská republika), ale aj také, ktoré v značnej miere preberajú **prvky kancelárskeho modelu vlády**, resp. racionalizovaného parlamentarizmu; Maďarsko (oproti západonemeckému vzoru ale s pomerne aktívnym postavením prezidenta) a Poľsko, pre ktorého formu vlády je ale zároveň príznačná aj výrazná „kombinácia“ kancelárskeho modelu vlády s ústavným modelom V. francúzskej republiky.⁹¹³

Prítlačivosť francúzskeho hybridného modelu vlády (neoprezidentskej formy vlády, resp. prezidiálneho parlamentarizmu) sa výrazne podpísala aj na ústavných riešeniach zvolených na Balkáne, či už z dôvodu tradičného vplyvu francúzskej právnej kultúry (Rumunsko), alebo aj z dôvodu „šitia“ ústavného systému podľa predstáv charizmatických vodcov (napr. Chorvátsko). Autonómne, a teda silné postavenie hlavy štátu charakterizuje aj bulharskú ústavnú úpravu.

Charakter priebehu mocenských prevratov, ktorý vygeneroval prirodzených vodcov (B. Jelcin, neskôr V. Putin), ale v nemalej miere aj „genetické“ črty ruského národa podmienené dlhodobým historickým vývojom, vyústili v Ruskej federácii v podstate objektívne do sformovania tzv. **parlamentného prezidencializmu**⁹¹⁴, v ktorom je postavenie prezidenta v porovnaní s francúzskym modelom vlády ešte silnejšie a v mnohom „originálne“, ktoré ale nepochybne môže pri doposiaľ nepoznanej personálnej konštelácii „napomôcť“ k ústavno-mocenskému zápasu medzi prezidentom na jednej strane a predsedom vlády a parlamentom na strane druhej, a preto má svoje úskalia.

⁹¹² Osobitne silné ústavné postavenie poskytli ústavodarcovia ústavným súdom najmä v Slovenskej republike, Českej republike, ale aj Poľsku, alebo v Ruskej federácii.

⁹¹³ K poľskej forme vlády popri učebnicovej literatúre pozri napr. zborník DZIAŁOCHA, K (red.): *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport wstępny*. Warszawa 2004 a ňom najmä príspevky JAROSZ, Z.: *Model konstytucyjny władzy ustawodawczej a praktyka ustrojowa – parlament* a GRZYBOWSKI, M.: *System rządów w Rzeczypospolitej Polskiej – model konstytucyjny i praktyka ustrojowa*. s. 220 a nasl. resp. s. 232 a nasl.; tiež OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 42, s. 235 a nasl., alebo KLOKOČKA, V.: dielo cit. v pozn. č. 23, s. 220 – 225.

⁹¹⁴ Takto označuje ruský model vlády napr. V. Klokočka v diele uvedenom v predchádzajúcej poznámke, s. 220.

V dlhotrvajúcom mocenskom zápase sa zrejme ešte stále len formuje forma vlády v Ukrajinskej republike, kde sa podľa pôvodného znenia Ústavy z roku 1996 v podstate fixovala neoprezidentská forma vlády, ktorú síce ústavné zmeny uskutočnené po „oranžovej revolúcii“ (2004) viac priblížili k parlamentnej forme vlády⁹¹⁵, ale následne po politickom rozchode lídrov tejto revolúcie (Juščenko, Tymošenková) a ich volebnej porážke došlo k ďalším ústavným zmenám (posledné z roku 2011), ktoré charakterizuje okrem iného opätovné posilnenie postavenia prezidenta, a teda návrat k prezidiálnemu parlamentarizmu.

Silný autoritatívny režim v Bielorusku, ktorý nemožno nielen z hľadiska fungovania, ale ani platného ústavného textu zaraďovať k demokratickým ústavným modelom, sa postupne sformoval ako dôsledok posilňovania osobnej moci súčasného prezidenta A. Lukašenka. Práve bieloruský ústavný model v súčasnosti najplastickejšie potvrdzuje nielen „genetickú príťažlivosť“ vlády silnej ruky vo väčšine nástupníckych štátov bývalého ZSSR, ale naznačuje aj úskalia plebiscitnej demokracie a tiež značný deficit demokratického povedomia obyvateľstva v tejto časti Európy, ktorý práve pri ústavných modeloch vychádzajúcich zo silného postavenia hlavy štátu vytvárajú značné nebezpečenstvo pre ďalší spoločensko-politický vývoj v tejto časti východnej Európy.

Rozmanitosť zvolených ústavných riešení v sledovaných štátoch sa prejavuje nielen v rôznorodosti foriem vlády ako celku, ale aj v rôznorodosti ústavného postavenia a funkcií jednotlivých ústavných orgánov, či už ide o **parlamenty a ich rozdielnu vnútornú štruktúru** (unikameralizmus resp. bikameralizmus a v rámci neho rôznorodé formy kreovania, rôzne funkcie a právomocí druhých komôr)⁹¹⁶, **organizáciu súdnej moci** (všeobecné, správne, ako aj špeciálne súdy, ústavné súdy s rozdielnym rozsahom ústavných

⁹¹⁵ K tomu viac pozri napr. SOVINSKÝ, J.: *Forma vlády na Ukrajine po prvej novele ukrajinskej ústavy*. In. MALACKA, M. (ed.): *Sborník příspěvků z konference Monseho právnické dny*. Olomouc 2006, s. 443 – 455. Značne diskutabilným rozhodnutím Ústavného súdu Ukrajinskej republiky z 30. septembra 2010 o nesúlade Zákona o zmenách Ústavy Ukrajinskej republiky z 8. decembra 2004 s Ústavou Ukrajinskej republiky (z dôvodu porušenia ústavnej procedúry jeho prerokovania a schvaľovania), bola táto ústavná zmena zbavená právnej sily (zrušená); pozri <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/documnet?id=123438>.

⁹¹⁶ K tomu pozri napr. SYLLOVÁ, J.: *Ústavní úprava pravomocí horních komor v nových demokraciích střední a východní Evropy*. In. PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Praha UK I. část (1998). Praha UK 1999, s. 37 – 49, alebo KUDRNA, J.: *Postavení Státní rady v slovinskem ústavním systému*. In. PAVLÍČEK, V. – JIRÁSKOVÁ, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů států střední a východní Evropy*. III. část. Praha 2001, s. 385- 404, ako aj viaceré časti v monografii KYSELA, J.: *Dvoukomorové systémy. Teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů*. Praha EUROLEX BOHEMIA 2004.

kompetencií), alebo **postavenie orgánov prokuratúry** (dekonštitucionalizácia, zachovanie nezávislého postavenia, či jej podriadenie výkonnej moci)⁹¹⁷ a pod.

Niektoré špecifické črty ústav štátov bývalého východného bloku podmienil aj už spomínaný „**národný resp. národnostný prvok**“, príznačný prirodzene najmä pre tie štáty, ktoré paralelne s mocenskými zmenami riešili aj svoju národnú a štátnu emancipáciu, ako aj tie, v ktorých sa zachovala pestrá národnostná a etnická štruktúra. Aj keď viaceré štáty si zachovali aj v porovnaní s tradičnými západnými demokraciami **vysoký štandard ochrany práv národných a etnických menšín** (Slovenská republika)⁹¹⁸, resp. ho z rôznych (možno aj utilitaristických) dôvodov zvýšili (Maďarsko), **objavili sa vo viacerých ústavách resp. skôr vo „vykonávacom zákonodarstve“ aj črty vedúce k diskriminácii menšín** (najmä pobaltské štáty).⁹¹⁹ Zároveň sa ale žiada zdôrazniť, že samotná ústavná fixácia menšinových práv nedáva ani zďaleka odpoveď na zložitosti riešenia národnostnej problematiky v sledovaných štátoch, ktorá aj v súčasnosti tvorí jeden z rizikových faktorov ústavno-politického vývoja viacerých štátov strednej a východnej Európy.

Analýze a hodnoteniu nových ústav štátov strednej a východnej Európy sa v poslednom období venuje celý rad autorov. Vzniklo viacero hodnotných publikačných výstupov či už konštitucionalistického alebo politologického zamerania obsahujúcich množstvo cenných informácií.⁹²⁰ Ide o rozsiahlu a stále prítlačlivú tému, ktorá (aj vzhľadom na skutočnosť, že ústavno-politické pomery v nemalej časti štátov strednej a východnej Európy stále nemožno považovať za stabilizované) ešte zďaleka nie je vyčerpaná. Dynamika vývoja v tejto časti sveta, ktorá stále nevyklučuje mocenské zvraty, sťažuje podmienky na

⁹¹⁷K tomu pozri napr. BENEČ, Š.: *Ústavné postavenie prokuratúry*. In. OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): 15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice 6. – 7. septembra 2007. Košice 2008, s. 314 a nasl. ; tamtiež ZIEBA-ZALUCKA, H.: *Prokuratura jako organ konstytucyjny i pozakonstytucyjny na przykladzie Polski i Slowacji*, s. 393 a nasl.

⁹¹⁸O tom viac pozri napr. OROSZ, L.: *Ústavná úprava práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám a jej komparatívna analýza*. In. ŠUTAJ, Š. (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov UNIVERSUM 2004, s. 44 – 55.

⁹¹⁹ K tejto problematike z dostupnej literatúry pozri NOSKOVÁ, H.: *Postavení národnostných menšin v Lotyšsku, Estonsku a Litvě*. In. PETRÁŠ, R. – PETRÚV, H. – SCHEU, H. CH. (eds.): *Menšiny a právo v České republice*. Praha Auditorium 2009, s. 411 – 418.

⁹²⁰ Za mimoriadne významný vklad do skúmania tejto problematiky možno považovať napr. riešenie grantového projektu „Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy“ koncom 90-tych rokov pod gesciou Katedry ústavného práva Právnickej fakulty UK v Prahe, ktorého výsledkom je okrem iného trojdielna vedecká publikácia s rovnomenným názvom PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Praha UK publikovaná v rokoch 1999 (I. časť), 2000 (II. časť) a 2001 (III. časť). Vysokú informačnú hodnotu majú tiež viaceré politologicky orientované vedecké publikácie venované tejto problematike, napr. KUBÁT, M. a kol.: *Politické a ústavní systémy zemí střední a východní Evropy*. Praha Eurolex Bohemia 2004, alebo obdobná publikácia poľskej provinencie SOKÓL, W. – ŻMIGRODSKI, M. (ed.): *Systemy polityczne państw Europy środkowej i wschodniej*. Lublin 2005.

formulovanie jednoznačnejšej odborne erudovanej a argumentmi dostatočne podloženej odpovede na kvalitatívne hodnotenie ústav štátov bývalého východného bloku, ako aj ich prínos pre rozvoj moderného konštitucionalizmu.

Bez ohľadu na uvedené, ale možno na jednej strane konštatovať, že mnohé z ústavných riešení, ktoré boli vo väčšine týchto štátov zvolené už na počiatku transformačného procesu neboli vždy a všade domyslené a bolo ich potrebné viac, či menej korigovať cestou ústavných noviel (treba povedať, že tiež nie vždy vydarených). Na druhej strane ale možno s určitou mierou zjednodušenia a zovšeobecnenia **považovať ústavy štátov strednej a východnej Európy v platnom znení za moderné, ale aj (až na niektoré výnimky) demokratické a pokrokové ústavy, ktoré reflektujú všeobecné tendencie vývoja moderného konštitucionalizmu a zároveň ho obohacujú o niektoré netradičné, či menej tradičné riešenia**, ktoré vyvolalo obdobie, v ktorom boli prijímané, a preto predstavujú pre ústavnú teóriu aj perspektívne neobyčajne rozsiahly zdroj skúmania.

Exkurz č. 2: **Maďarský ústavný vývoj po roku 1989 a nová Ústava Maďarska z roku 2011**

K rozhodujúcemu mocenskému zvratu v Maďarsku, obdobne ako vo väčšine štátov strednej a východnej Európy, došlo tiež v priebehu roka 1989. V ústavnej rovine možno v tejto súvislosti spomenúť najprv pokus vtedajšej reformne orientovanej vlády Miklósa Németha o zásadnejšiu zmenu platného ústavného systému, ktorý bol ideovo sformulovaný v dokumente *„Konceptia regulatívnych princípov novej ústavy“* (*Az új alkotmány szabályozási koncepciója*); Štátne zhromaždenie tento dokument v marci 1989 schválilo. V tom čase začali ale už preberať iniciatívu formujúce sa opozičné politické strany (k výraznému posilneniu ich vplyvu došlo najmä po oslavách štátneho sviatku – 15. marca 1989), ktoré konštituovali tzv. „opozičný okrúhly stôl“ a z jeho pôdy verejne deklarovali názor, podľa ktorého súčasné Štátne zhromaždenie nemá legitimitu na prijatie novej ústavy (aj keď táto je potrebná) a jeho úlohou by mala byť len *„regulácia pokojného odovzdania moci a prijatie prechodnej ústavy“*.⁹²¹

V nadväznosti nato vláda M. Németha upustila od svojich cieľov a rokovania o ústavných zmenách sa sústredili na pôdu Národného okrúhleho stola (*Nemzeti kerekasztal*), ktorého rokovacie strany tvorili zástupcovia opozičného okrúhleho stola, zástupcovia vládnucej MZRS a zástupcovia spoločenských organizácií a hnutí; rokovania vyústili v septembri 1989 do konsenzuálnej dohody o všetkých zásadných politických otázkach stelesnených do šiestich kľúčových legislatívnych návrhoch (návrh rozsiahlej novely Ústavy, návrhy zákona o ústavnom súde, zákona o činnosti a hospodárení politických strán, zákona o voľbách poslancov Štátneho zhromaždenia, ako aj novely trestného zákona a trestného poriadku), ktoré boli v priebehu jesene 1989 aj schválené.

Dohodnuté ústavné zmeny sa premietli do zákona č. XXXI z 23. októbra 1989 o zmene Ústavy, ktorý bol síce formálno-právne len novelizáciou platnej Ústavy Maďarskej ľudovej republiky z roku 1949, ale „... v jej normatívnom obsahu možno nájsť úplne nové hodnoty. Ústavodarca v októbri 1989 premietol do ústavy princípy parlamentnej republiky, nezávislého právneho štátu, delby moci, suverenity ľudu, systému viacerých politických strán a vlády zákona ...“⁹²². Kľúčovú úlohu zásadnej ústavnej reformy uskutočnenej týmto zákonom koncentrovane vyjadril nový text preambuly maďarskej ústavy, v ktorom bolo uvedené: *„V záujme napomôcť pokojnému politickému prechodu k právnemu štátu*

⁹²¹ KUKORELLI, I.a kol.: *Alkotmánytan I.* Budapest Osiris 2003, s. 63.

⁹²² Tamtiež, s. 64.

založenému na systéme viacerých politických strán, parlamentnej demokracii a sociálnom trhovom hospodárstve sa – **do prijatia novej ústavy našej krajiny** – Štátne zhromaždenie uznieslo na tomto texte Ústavy Maďarskej republiky.“ Z citovaného vyplýva, že **parlament označil svoj ústavný akt ako „dočasný“**, pričom táto dočasnosť pretrvala v podstate až do schválenia novej Ústavy Maďarska schválenej Štátnym zhromaždením 18. apríla 2011 a podpísanej maďarským prezidentom 25. apríla 2011.⁹²³

V období od schválenia zákona č. XXXI z 23. októbra 1989 až do apríla 2011 prijal maďarský parlament takmer tridsať ďalších zákonov novelizujúcich Ústavu z roku 1949 (za najvýznamnejší z nich sa považuje zákon č. XL. z roku 1990)), čím *de facto* vznikla úplne nová Ústava „prežívajúca“ v starom šate, ktorej znenie znieslo porovnanie s ústavami tradičných západných demokracií. Takto konštituovaná „nová“ Ústava vychádzala z poznatkov modernej európskej konštitucionalistiky, jej kľúčových hodnôt a princípov, pričom zároveň obsahovala niektoré špecifické „národné“ črty, z ktorých viacero vyvolalo zvýšenú pozornosť ústavnej teórie.⁹²⁴ Sumarizáciu špecifických črt maďarského ústavného modelu možno ilustrovať slovami jedného z najuznávanejších maďarských konštitucionalistov I. Kukorelliho, podľa ktorého je pre maďarský ústavný model príznačné „množstvo kuriózných alebo aspoň menej používaných ústavných riešení; ako napríklad široký okruh dvojtretinových zákonov, kombinovaný volebný systém, trojkolová parlamentná voľba prezidenta, konštruktívne vyslovenie nedôvery, voľba predsedu vlády parlamentom, rozsiahly katalóg právomocí ústavného súdu, Celoštátna rada súdnictva, či model ústavou chránených práv samosprávy.“⁹²⁵

Stagnujúca ekonomika, a z nej vyplývajúci celý rad ekonomických a sociálnych problémov, viacero korupčných škandálov a politických prešľapov, ktoré sprevádzali koalíčné vládnutie *MSZP* (socialistov) a *SZDSZ* (slobodných demokratov) po parlamentných voľbách v roku 2006 vyvolali veľkú nespokojnosť obyvateľstva, čo vytvorilo podmienky na zdrvujúce

⁹²³ Pokus prijať (formálne) novú ústava sa črtal najmä po parlamentných voľbách v roku 1994, z ktorých vzišla dvojčlenná vládna koalícia disponujúca ústavnou väčšinou [Maďarská socialistická strana (*MSZP*) a Zväz slobodných demokratov (*SZDSZ*)]. Vláda predložila do parlamentu Konceptiu novej ústavy, ktorú parlament v apríli 1996 aj schválil. V závere volebného obdobia sa ale črtajúci ústavný konsenzus vytratil, a preto Štátne zhromaždenie o návrhu novej Ústavy už nerozhodovalo. Po ďalších parlamentných voľbách (1998, 2002) sa už otázka prijatia novej Ústavy aj vzhľadom na vyhotené vzťahy medzi koalíciou a opozíciou v parlamente ani nenastolila.

⁹²⁴ Podrobne o charakteristike maďarského ústavného modelu existujúceho do schválenia novej maďarskej ústavy v apríli 2011 pozri z dostupnej literatúry OROSZ, L.: *Ústavný systém Maďarskej republiky – náčrt ústavného vývoja a základná charakteristika ústavy*. Právny obzor, 2006, č. 1, s. 48 a nasl., alebo OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 42, s. 121 – 196.

⁹²⁵ KUKORELLI, I. a kol.: dielo cit. v pozn. č. 921, s. 72.

víťazstvo najsilnejšej opozičnej strany *Fidesz* [Zväz mladých demokratov (na kandidátnej listine *Fideszu* sa do parlamentu dostali aj členovia Kresťansko-demokratickej ľudovej strany; KDNP] vedenej V. Orbánom v parlamentných voľbách konaných v roku 2010 [do parlamentu sa dostali aj socialisti (MSZP) a extrémne pravicovo orientované politické hnutie *Jobbik* a niekoľko nezávislých poslancov]. Orbánov *Fidesz* (spolu s poslancami z KDNP) získal ústavnú väčšinu, a aj preto mohol vo vlastnej réžii nielen pripraviť, ale aj schváliť novú maďarskú ústavu. Za účelom prípravy návrhu novej ústavy bol v júni 2010 zriadený Národný konzultačný orgán a tiež ad hoc Parlamentný výbor pre návrh ústavy, ktorý vypracoval koncepčnú štúdiu, ktorá mala v procese prípravy novej ústavy charakter pracovného dokumentu. V skutočnosti návrh novej ústavy vypracovala skupina poslancov za *Fidesz* a KDNP, a do parlamentu ho predložila 14. marca 2011. **Štátne zhromaždenie schválilo návrh novej Ústavy Maďarska 18. marca 2011** (za návrh hlasovalo 262 poslancov *Fideszu*, poslanci *Jobbik* hlasovali proti, socialisti sa nezúčastnili hlasovania) a prezident ju podpísal 25. apríla 2011. Nová ústava má nadobudnúť účinnosť 1. januára 2012.⁹²⁶

Na schválenie novej maďarskej ústavy bezprostredne reagovali kritickými komentármi v podstate všetky významné svetové médiá, pričom kritika sa sústredila najmä do nasledovných bodov⁹²⁷; a) nacionalisticky ladený obsah a charakter preambuly, b) nový oficiálny názov Maďarska, c) nadmerná starostlivosť o zahraničných Maďarov a exteritoriálne účinky ústavy, d) tzv. „dvojtretinová moc“ garantujúca vládnucemu *Fideszu* podiel na moci aj po prehraných voľbách, e) obmedzenie kompetencií ústavného súdu, e) zvýšená ochrana ľudskému plodu a ústavná bariéra proti homosexuálnym zväzkom.

S uvedenými kritickými postrehmi možno v zásadných črtách vysloviť súhlas, aj keď sa zdá žiadúce niektoré z uvedených tvrdení precizovať a objektivizovať, a to aj konfrontáciou textu novej ústavy s doposiaľ platným textom „doterajšej“ maďarskej ústavy, opierajúc sa pritom aj o závery a odporúčania obsiahnuté v „bleskovo“ spracovanom Stanovisku k novej Ústave Maďarska prijatom Európskou komisiou pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia) na jej 87. plenárnom zhromaždení v Benátkach 17. – 18. júna 2011 (ďalej len „Stanovisko Benátskej komisie“, alebo „stanovisko“).

⁹²⁶ Podrobnejšie o procese prípravy a parlamentnej rozprave o návrhu novej maďarskej ústavy pozri najmä internetové stránky maďarského parlamentu; <http://www.mkogy.hu/fotitkar/alkotmany/alkotmanyozas.htm>.

⁹²⁷ Porovnaj niektoré prvé komentáre v slovenských a českých denníkoch, napr. *Fidesz bude s ústavou supersilný*. Sme, 19. apríla 2011, s. 1 a 10; *Maďarská ústava patrí do 19. storočia*. Hospodárske noviny, 26. apríla 2011, s. 6; *Maďarska ústava*. Lidové noviny, 19. apríla 2011, s. 6; *Orbán prosadil novou ústavu, ta podpoří autonomii krajanů*, Právo, 19. 4. 2011, atd.

Text preambuly začínajúci slovami „*Isten, áld meg a magyart*“ (v preklade „Bože požehnaj Maďara“) a označený názvom „*Nemzeti hitvallás*“ (v preklade „Národné krédo“, príp. „Národné vyznanie“; ďalej len „Národné krédo“) nepochybne vyžaduje zvýšenú pozornosť, a to z ústavnoprávneho hľadiska najmä preto, že v článku R (odseku 3) uvodzovacej časti ústavy (*Alapvetés*) je uvedené základné interpretačné pravidlo, podľa ktorého „*Ustanovenia základného zákona je potrebné interpretovať v súlade s ich cieľom, s Národným krédom v ňom obsiahnutom a s výdobytkami našej historickej ústavy*“; **čím nadobúda text preambuly celkom zjavne zásadný normatívny význam pri interpretácii a aplikácii ústavy.**

Preambula vychádza celkom nepochybne v prvom rade z národného princípu („*My príslušníci maďarského národa, na začiatku nového tisícročia, so zodpovednosťou za všetkých Maďarov ...*“), z úcty k národným historickým a kresťanským tradíciám („*Sme hrdí na to, že náš kráľ Svätý Štefan pred tisíc rokmi položil maďarský štát na pevné základy a z našej domoviny vytvoril súčasť kresťanskej Európy*“). Preambula zároveň obsahuje celý rad pojmov s neurčitým obsahom (napr. „*naša historická ústava*“, alebo „*Svätá Koruna*“, ktorá „*stelesňuje ústavnú štátnu kontinuitu Maďarska a jednotu národa*“); tieto žiaľ vytvárajú priestor aj pre nacionalistickú až iredentistickú interpretáciu ústavného textu. Z textu preambuly zjavne vyplýva pôsobenie aj na Maďarov žijúcich v zahraničí, čo možno ilustrovať najmä na texte „*Sľubujeme, že zachováme intelektuálnu a duchovnú jednotu nášho národa, ktorý sa počas búrok minulého storočia roztrieštil na časti*“, pričom toto exteritoriálne pôsobenie základného zákona Maďarska je následne rozvinuté v ďalších ustanoveniach ústavy (k tomu nižšie). Na druhej strane sa žiada poznamenať, že preambula výslovne označuje „*s nami žijúce národnosti*“ za „*súčasť politického spoločenstva a štátotvorných činiteľov*.“ V tejto súvislosti možno ale pripomenúť, že takýto status priznávala menšinám aj doterajšia ústava (§ 68 ods. 1), ako aj zákon č. LXXVII z roku 1993 o právach národných a etnických menšín.⁹²⁸

Kriticky je hodnotená preambula novej maďarskej ústavy aj v Stanovisku Benátskej komisie, osobitne možno upozorniť na jeho bod 34, v ktorom sa uvádza „*...v preambule je niekoľko výrokov a pojmov, ktoré môžu vyvolať obavy. Tieto výroky, pojmy a základný prístup sú o to problematickejšie, že podľa čl. R (odsek 3) ústavy má mať preambula podstatný vplyv na výklad celej ústavy, a zdá sa, že bude mať právnu dôležitosť. Hoci sa preambuly väčšinou považujú za jeden z viacerých prostriedkov výkladu ústavy, odkaz na preambulu v čl. R*

⁹²⁸ Pozri OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 42, s. 188 a nasl.

odseku 3 môže v maďarskom prípade viesť k problémom, keďže textu preambuly chýba presnosť, ktorá je základom pre zákonný text a obsahuje niekoľko potenciálne kontroverzných prvkov ...“.

Zmenu oficiálneho názvu štátu z Maďarskej republiky na Maďarsko, ktorá vyplýva z textu ústavy (ústavy iných demokratických štátov v úvodných ustanoveniach v drvivej väčšine prípadov výslovne fixujú republikánsku, resp. monarchistickú formu vlády), možno snáď nechať bez širšieho komentára, len s poznámkou, že na rozdiel od slovenčiny, maďarčina nerozlišuje medzi pojmi „Maďarsko“ a „Uhorsko“.

Exteritoriálne účinky novej maďarskej ústavy, popri už zmienenom texte z preambuly, možno vyvodit' najmä z textu článku D uvodzovacej časti ústavy, podľa ktorej *„Maďarsko majú na zreteli spolupatričnosť jednotného maďarského národa nesie zodpovednosť za osud Maďarov žijúcich mimo jeho hraníc, napomáha zachovaniu a rozvoju ich komúní, podporuje ich snahy smerujúce k zachovaniu ich maďarstva, uplatnenie ich individuálnych a kolektívnych práv, vytvorenie ich kolektívnych samospráv, ich prosperujúci život v rodnej zemi, ako aj podporuje ich vzájomnú spoluprácu a spoluprácu medzi nimi a Maďarskom.“* V tejto súvislosti možno uviesť, že doterajšia maďarská ústava síce obsahovala porovnateľné ustanovenie *„Maďarská republika cíti zodpovednosť za osud Maďarov žijúcich mimo jej územia a posilňuje ich vzťahy k Maďarsku“* (článok 6 ods. 3)⁹²⁹, ale už na prvý pohľad je zrejmé, že toto nemalo tak „expanzívnu“ náplň ako to, ktoré je obsiahnuté v novej Ústave. Kriticky sa na článok D maďarskej ústavy poukazuje aj v Stanovisku Benátskej komisie; podľa Benátskej komisie sa článok D *„dotýka veľmi delikátneho problému suverenity štátov, je pomerne širokou a nie príliš presnou formuláciou a môže byť dôvodom znepokojenia. V tomto kontexte Benátska komisia považuje za nešťastné najmä použitie pojmu „zodpovednosť“. Tento pojem možno interpretovať ako oprávnenie maďarských orgánov prijímať rozhodnutia a kroky v prospech osôb maďarského pôvodu, ktoré sú občanmi iných štátov, a takto môže viesť ku konfliktu kompetencií medzi maďarskými orgánmi a orgánmi danej krajiny“* (bod 41). V tomto kontexte Benátska komisia poukazuje aj na svoje závery obsiahnuté v Správe o preferenčnom zaobchádzaní s národnostnými menšinami príbuzenským štátom a zdôrazňuje, že *„zodpovednosť za ochranu menšín majú predovšetkým domáce štáty“* [(CDL-INF (2001), 19].

⁹²⁹ V slovenskej ústave porovnateľnú funkciu plní článok 8a, podľa ktorého *„Slovenská republika podporuje národné povedomie a kultúrnu identitu Slovákov žijúcich v zahraničí, podporuje ich inštitúcie na dosiahnutie tohto účelu a vzťahy s materskou krajinou.“*

Podpora uplatnenia kolektívnych práv menších žijúcich v zahraničí tiež vyvoláva negatívne asociácie, už aj vzhľadom na to, že tieto netvoria súčasť medzinárodne všeobecne akceptovaného katalógu menšinových práv⁹³⁰, ako aj preto, že základné zákony štátov susediacich s Maďarskom priznávajú príslušníkom menších práva spravidla len na individuálnom princípe. Na tom nemení nič skutočnosť, že nová maďarská ústava (rovnako ako doterajšia) zaručuje menšinám žijúcim na jej území aj kolektívne práva prostredníctvom článku XXIX, ktorý v podrobnostiach odkazuje na organický zákon. Táto skutočnosť je zvýraznená aj v Stanovisku Benátskej komisie, podľa ktorej nič „*nebráni Maďarsku na svojom území poskytnúť svojim vlastným menšinám kolektívne práva. Avšak nie je na maďarských orgánoch, aby rozhodovali o tom, či Maďari žijúci v iných štátoch majú mať kolektívne práva alebo vytvárať ich vlastné samosprávy*“ (bod 43).

S problematikou exteritoriálnych účinkov novej maďarskej ústavy úzko súvisí aj otázka volebného práva do parlamentu a to najmä v nadväznosti na skutočnosť, že už (pred schválením novej ústavy) prijaté zmeny zákona o štátnom občianstve umožňujú bez väčších problémov získať maďarské štátne občianstvo aj občanom iných štátov na etnickom princípe. Napriek očakávaniam nedala nová Ústava Maďarska na otázku, či Maďari žijúci mimo územia Maďarska budú prípadne disponovať aj volebným právom do parlamentu jednoznačnú odpoveď; v ustanovení článku XXIII ods. 4 sa „*len*“ ustanovuje, že „*Organický zákon môže viazať volebné právo alebo jeho úplnosť na pobyt v Maďarsku a možnosť byť volený na ďalšie podmienky*.“ Táto skutočnosť tiež oprávnene vyvoláva obavy, pretože do úvahy prichádzajúce riešenia tejto otázky (v kontexte s princípmi, na ktorých je založená nová ústava) môžu ešte viac vyhrotiť politické napätie nielen v Maďarsku, ale aj v celom stredo európskom regióne.

Nová Ústava Maďarska vo svojich 47 (!) ustanoveniach obsahuje odkazy na úpravu v tzv. **organických zákonoch** (*sarkalatos törvény*), ku ktorých schváleniu je potrebný súhlas 2/3 väčšiny prítomných poslancov Štátneho zhromaždenia (na schválenie bežného zákona stačí nadpolovičná väčšina prítomných poslancov a na zmenu ústavy dvoch tretín všetkých poslancov).⁹³¹ V tejto súvislosti sa žiada uviesť, že v maďarskej konštitucionalistike nejde o nový prvok, tzv. „*dvojtretinové zákony*“ poznala aj doterajšia ústavná úprava, ktorá na nich

⁹³⁰ Podľa Dôvodovej správy k Rámcovému dohovoru o ochrane národnostných menšín „*práva a slobody vyplývajúce z princípov Rámcového dohovoru môžu byť vykonávané jednotlivo alebo v spoločenstve*“, ale „*neuvážuje sa o žiadnych kolektívnych právach národnostných menšín*.“

⁹³¹ Z ich vecnej analýzy možno vyvodit', že maďarský ústavodarca predpokladá za účelom vykonania ústavy prijatie 32 organických zákonov (o tom aj <http://www.mkogy.hu/fotitkar/sarkalatos/sarkalatosvekjegyzeke.pdf>).

odkazuje v celkom 29 ustanoveniach.⁹³² Treba tiež poznamenať, že inštitút tzv. organických zákonov nie je maďarským špecifikom. Inštitút tzv. organických zákonov pozná aj ústavné zákonodarstvo iných štátov (napr. Francúzsko, Rakúsko, Chorvátsko, Čierna Hora, Albánsko), ale v značne menšom kvantitatívnom i vecnom rozsahu.

Vo všeobecnosti zrejme nemožno inštitút organických zákonov hodnotiť negatívne, pretože prostredníctvom nich sa zaručuje politickej opozícii významný vplyv na legislatívu, čo zároveň prispieva k formovaniu „konsenzuálnej demokracie“ na pôde primárne najvýznamnejšieho ústavného orgánu – parlamentu, a tiež k vyššej miere stability právneho poriadku. Na druhej strane treba len súhlasiť s názorom Benátskej komisie, podľa ktorej v novej maďarskej ústave **„je príliš široké použitie organických zákonov problematické“**, keďže *„parlamenty by mali byť schopné konať flexibilným spôsobom ... a čeliť novým výzvam spoločnosti. Funkčnosť demokratického systému je zakorenená v jeho permanentnej schopnosti meniť sa. Čím viac politických záležitostí bude prenesených nad rámec právomocí jednoduchej väčšiny, tým menšiu dôležitosť budú mať budúce voľby, a tým viac možností má súčasná dvojtretinová väčšina na „zabetónovanie“ svojich politických preferencií a právneho poriadku krajiny. Voľby ... by sa stali bezvýznamnými, ak by zákonodarca nebol schopný zmeniť dôležité aspekty legislatívy, ktorá by mala byť prijatá jednoduchou väčšinou ...“* (bod 24 stanoviska).

Z hľadiska **úpravy základných práv a slobôd** vyznieva nová maďarská ústavná úprava (táto problematika je upravená najmä v časti označenej nadpisom „Sloboda a zodpovednosť“ - článok I. až XXXI.) v porovnaní s ústavami tradičných demokracií na prvý pohľad síce v zásade štandardne, ale jej komplexnejšie hodnotenie bude v mnohom závislé na obsahu viacerých organických a iných (bežných) zákonov, na ktoré sa v tejto časti ústavy na mnohých miestach odkazuje. Žiada sa tiež poznamenať, že na rozdiel od väčšiny európskych štátov, ktoré v ústavnej úprave základných práv a slobôd, až na niektoré výnimky (napr. Ústava Írskej republiky), preferujú liberálny prístup (konceptiu), sa v novej maďarskej ústave objavuje viacero konzervatívnych prvkov. Možno to ilustrovať najmä na úprave práva na život *„Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná. Každý človek má právo na život a na ľudskú dôstojnosť, život plodu je chránený od momentu počatia.“* (článok II lokalizovaný v časti

⁹³² Zaujímavé sú historicko-politické okolnosti zrodu tzv. „dvojtretinových zákonov“ v Maďarsku; tieto sa viažu na politickú dohodu medzi MDF a SZDSZ z roku 1990 uzavretú v záujme presadenia zásadných ústavných zmien (išlo o už spomínaný zákon č. XL. z roku 1990); slobodní demokrati, ktorí boli v tom čase v opozícii, na základe tejto dohody „získali“ vplyv na parlament práve cez inštitút „dvojtretinových zákonov“ a zároveň aj podporu MDF pre svojho kandidáta na úrad prezidenta (A. Göncz). K tomu pozri OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 42, s. 130.

ústavy označenej nadpisom „Sloboda a zodpovednosť“, a tiež na článku L. (tento je lokalizovaný v uvodzovacej časti ústavy), podľa ktorého „*Maďarsko chráni inštitút manželstva ako životné spoločenstvo vytvorené na základe slobodného rozhodnutia medzi mužom a ženou, ako aj rodinu ako základ zachovania národa.*“; z jeho textu možno vyvodíť negatívny postoj maďarského ústavodarcu k homosexuálnym zväzkom. Citované ustanovenia sú predmetom kritického hodnotenia aj v Stanovisku Benátskej komisie, v ktorom sa aj pri reflektovaní značnej miery autonómie vnútroštátneho zákonodarcu a neexistencie európskych štandardov pri úprave týchto otázok naznačujú určité výhrady a obavy vo vzťahu k nim (najmä body 46 až 50 a 61 až 67 stanoviska), a to zvlášť vo vzťahu k deklarovanej ochrane života od momentu počatia, keďže „*Existujú obavy, že toto ustanovenie môže byť použité na zdôvodnenie legislatívnych a správnych opatrení obmedzujúcich alebo dokonca zakazujúcich prerušenie tehotenstva*“ (bod 67 stanoviska).

Benátska komisia vo svojom stanovisku tiež vyslovuje poľutovanie nad tým, že „*ani čl. II, a ani žiadny článok ústavy nespomína výslovne úplné zrušenie trestu smrti*“ (bod 68 stanoviska) a vystavuje kritike aj to, že nová Ústava Maďarska pripúšťa uloženie „*doživotného trestu bez možnosti podmieneného prepustenia, aj keď len v súvislosti so spáchaním úmyselných a násilných trestných činov*“ (bod 69 stanoviska); ide o kritiku článku IV ods. 2 ústavy.

Vo vzťahu ku kritike **ústavného postavenia ústavného súdu**, ktorá sa objavila v prvých komentároch masmédií, treba v záujme upresnenia poukázať tiež na doterajšiu ústavnú úpravu. Pre doterajšiu úpravu právomocí ústavného súdu bola v súlade s dohodou za Národným okrúhlym stolom (pozri vyššie) charakteristická jej rámcovosť (pozri § 32/A doterajšej ústavy); išlo o tzv. „otvorenosť“ jeho ústavných právomocí, prostredníctvom ktorej sa ponechal priestor na ich rozšírenie prostredníctvom zákona o ústavnom súde (išlo tiež o tzv. dvojtretinový zákon). Túto konštrukciu maďarský zákonodarca v širokom rozsahu využil a vybavil ústavný súd veľmi širokými právomocami. Práve veľmi široký okruh právomocí umožnil maďarskému ústavnému súdu plniť mimoriadne aktívnu úlohu pri konštituovaní demokratického a právneho štátu v Maďarsku.⁹³³ K reštrikcii právomocí maďarského ústavného súdu došlo už pred schválením novej ústavy, keď *Fideszom* ovládaný parlament prostredníctvom ústavnej zmeny z novembra 2010 (Zákon č. CXIX o zmene

⁹³³ O aktívnej úlohe maďarského ústavného súdu pri formovaní demokratického a právneho štátu v pôvodnej maďarskej literatúre obšírne pozri najmä SÓLYOM, L.: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest Osiris 2001.

Ústavy Maďarskej republiky z roku 1949) v zásade odňal ústavnému súdu možnosť posudzovať súlad zákonov týkajúcich sa verejných financií s ústavou⁹³⁴, čo nová Ústava Maďarska v texte článku 37 ods. 4⁹³⁵ (lokalizovanom v časti ústavy označenej nadpisom „Štát“) vo svojej podstate len potvrdila. Popri obmedzení priestoru na ústavnú kontrolu prostredníctvom označeného ustanovenia ústavy nemalé obavy vyvoláva aj skutočnosť, že nová ústava „predpisuje“ ústavnému súdu určitý spôsob interpretácie ústavy, a to jednak už spomínaným ustanovením článku R odsek 3 (výklad v súlade s cieľmi vyjadrenými v Národnom kréde a výdobytkami historickej ústavy), ale aj ustanoveniami článku N, v zmysle ktorých je aj ústavný súd povinný pri svojej činnosti rešpektovať „*princíp vyváženého a trvalo udržateľného spravovania rozpočtu*.“ V Stanovisku Benátskej komisie sa v tejto súvislosti uvádza, že „*finančné dôvody môžu vplývať na výklad a aplikáciu noriem, ale ...V žiadnom prípade nesmú obmedzovať záväzok súdu preskúmať akt štátu a vyhlásiť ho za neplatný, ak porušuje ústavu*“ (bod 51).

Na druhej strane treba pre objektivnosť poznamenať, že v porovnaní s predchádzajúcou ústavnou úpravou (§ 32/A), ale i zákonnou úpravou sa právomoci maďarského ústavného súdu prostredníctvom novej ústavy rozširujú o právomoc rozhodovať o individuálnych ústavných sťažnostiach v porovnateľnom rozsahu (aspoň na prvý pohľad) ako slovenský ústavný súd. Táto skutočnosť je pozitívne hodnotená aj v Stanovisku Benátskej komisie (pozri bod 142).

Pokiaľ ide o ďalšie ustanovenia týkajúce sa postavenia najvyšších ústavných orgánov a ich vzájomných vzťahov, nová Ústava Maďarska z tohto hľadiska (z hľadiska formy vlády, pozn.) neprináša oproti doterajšiemu stavu zásadnejšie zmeny. **Ústava vychádza naďalej z parlamentnej formy vlády s viacerými prvkami kancelárskeho modelu** (voľba premiéra

⁹³⁴ Táto ústavná zmena bola predmetom kritiky zo strany Benátskej komisie už v jej Stanovisku z marca 2011 schválenom na jej 86. plenárnom zhromaždení konanom 25. – 26. marca 2011 /CDL-AD (2011)001/, v ktorého bode 54 sa k úlohám a právomociam ústavného súdu okrem iného uvádza „... dostatočne široká škála právomocí je základom na zabezpečenie tohto, aby súd dohliadal na ústavnosť najdôležitejších princípov a usporiadania spoločnosti vrátane všetkých ústavou garantovaných základných práv. Preto obmedzenie právomocí súdu takým spôsobom, že by preskúmaval určité zákony len v súvislosti s obmedzenou časťou ústavy, je v rozpore s jasným cieľom ústavnej legislatívy v maďarskom parlamente zvýšiť ochranu základných práv v Maďarsku.“

⁹³⁵ „Dokým miera štátneho dlhu presahuje polovicu hrubého domáceho produktu, môže Ústavný súd pri výkone svojich kompetencií podľa článku 24 odseku (2) bodov b) - e) preskúmať ústavnosť zákonov o centrálnom rozpočte, o vykonávaní rozpočtu, o centrálnych formách dane, o poplatkoch a príspevkoch, o clách a centrálnych podmienkach miestnych daní výhradne v súvislosti s právom na život a ľudskú dôstojnosť, s právom na ochranu osobných údajov, s právom na slobodu myslenia, svedomia a náboženskú slobodu alebo právami súvisiacimi s maďarským občianstvom a v prípade protiprávnosti ich môže aj rušiť. Ústavný súd je oprávnený bez obmedzenia rušiť aj zákony spadajúce do tohto okruhu, ak nie sú splnené v Ústave uvedené procesné podmienky na tvorbu a vyhlásenie právneho predpisu.“

parlamentom, konštruktívne vyslovenie nedôvery). Obavy o plynulý a efektívny výkon zákonodarnej funkcie jednokomorového Štátneho zhromaždenia vzbudzuje už spomínané obmedzenie práv parlamentnej väčšiny spôsobené tým, že podľa predstavy ústavodarcu bude podstatná časť právneho poriadku obsiahnutá v organických zákonoch, ku ktorých schváleniu sa vyžaduje súhlas najmenej 2/3 väčšiny prítomných poslancov, ako aj silné právomoci Rozpočtového rady (Rozpočtová rada pozostávajúca z predsedu menovaného prezidentom na šesť rokov, guvernéra Národnej banky Maďarska a predsedu Najvyššieho kontrolného úradu má mať v zmysle článku 44 ods. 3 ústavy právo veta voči návrhu štátneho rozpočtu; podrobné pravidlá jej činnosti má upraviť organický zákon). Prezident by mal byť naďalej volený Štátnym zhromaždením, pričom ústava mu, tak ako doposiaľ, poskytuje výrazný priestor na aktivitu (právo veta v preventívnej i následnej podobe, zákonodarná iniciatíva, menovacie oprávnenia, predkladanie návrhu na voľbu predsedu vlády,), resp. ho mierne aj posilňuje (napr. právo rozpustiť parlament v prípade, ak neschváli do 31. marca štátny rozpočet).

V zásade štandardným spôsobom je v novej maďarskej ústave upravené aj postavenie všeobecných súdov, aj keď za povšimnutie stojí, že už výslovne nepočíta s existenciou Celoštátnej rady súdnictva, a tiež to, že ústavné ustanovenia o všeobecných súdoch sú „*vágne a všeobecné*“ (pozri bod 104 Stanoviska Benátskej komisie), pričom podrobnú úpravu organizácie a správy súdov, ako aj statusu sudcov, vrátane ich odmeňovania ponecháva ústava tiež na organický zákon (článok 25 ods. 7 ústavy). Zachováva sa aj ústavná úprava prokuratúry, aj keď jej postavenie bude oproti doterajšiemu stavu pravdepodobne mierne oslabené (podľa stavu do prijatia novej ústavy bolo možné postavenie orgánov prokuratúry v Maďarsku v porovnaní s inými štátmi považovať za jedno z najsilnejších)⁹³⁶; jednoznačnejšiu odpoveď na túto otázku bude možné formulovať až po prijatí organického zákona, na ktorý ústava odkazuje.

Za pozoruhodnú, aj v porovnaní s inými modernými európskymi ústavami, možno považovať pomerne podrobnú **časť maďarskej ústavy venovanú verejným financiám** (najmä čl. 36 až 44), ktorá svojim obsahom smeruje k zvýšeniu zodpovednosti pri tvorbe a spravovaní verejných financií (!). Ide o ústavnú úpravu, o ktorej sa vo väčšine moderných demokracií zatiaľ skôr diskutuje (len nedávno sa podrobnejšie ustanovenia o verejných financiách stali súčasťou Základného zákona SRN, v Slovenskej republike je príprava návrhu ústavného zákona o rozpočtovej zodpovednosti súčasťou programového vyhlásenia aktuálnej

⁹³⁶Viac o tom pozri OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: dielo cit. v pozn. č. 42, s. 173 –176.

vlády – vlády I. Radičovej). Preto nepochybne možno označiť túto časť novej maďarskej ústavy minimálne za inšpirujúcu, a to aj v kontexte s aktuálnym (zjavne neuspokojivým) stavom maďarskej ekonomiky. Na druhej strane nemožno nevidieť, že ide o úpravu, ktorá obsahuje viacero diskutabilných prvkov; už spomínané obmedzenie kontrolnej pôsobnosti ústavného súdu na oblasť verejných financií, silné postavenie Rozpočtovej rady a značný priestor pre podrobnejšiu úpravu týchto otázok v organickom zákone (k tomu aj pozri hodnotenie zo strany Benátskej komisie obsiahnuté najmä v bodoch 36 až 45 stanoviska).

Nová Ústava Maďarska bola schválená len niekoľko týždňov pred odovzdaním rukopisu tejto publikácie do tlače. Aj napriek tomu sa nám, aj vzhľadom na tradičné historické väzby (ale aj historické traumy) medzi slovenským a maďarským národom, ktoré sa premietajú do ich aktuálneho súžitia v geopolitickom centre zjednocujúcej sa Európy, zdalo vhodné a potrebné rozšíriť jej obsah aspoň o tézovitú analýzu nového základného zákona Maďarska. Táto vychádza, popri východiskách naznačených v Stanovisku Benátskej komisie, len z ústavného textu a jeho stručnej konfrontácie s doterajšou ústavou, a preto nemožno (aj vzhľadom na krátkosť času na jej spracovanie i priestorové možnosti tejto publikácie) hodnotiace závery formulované v tomto exkurze považovať za komplexné a už vonkoncom nie konečné (bez výhrady ich doplnenia a prípadne aj korekcie), ale len načrtávajúce problémy, ktoré môžu byť spojené s uplatňovaním novej maďarskej Ústavy v ústavno-politickej praxi.

Zoznam použitej literatúry

Monografie, učebnice, vedecké zborníky

- ARISTOTELES: *Politika II*. Praha OIKOYMENH 2004.
- AVAKJAN, S. A.: *Konstitucionnoje pravo Rossiji. Toml I*. Moskva Jurist 2006.
- BANASZAK, B.: *Prawo konstytucyjne 3. wydanie*. Warszawa C-H-Beck 2004.
- BANASZAK, B.: *Porownawcze prawo konstytucyjne wspolczesnych państw demokratycznych. 2. wydanie*. Warszawa. Oficyna 2007.
- BARENDT, E.: *An Introduction to Constitutional Law*. Oxford 1998.
- BLAHOŽ, J. a kol.: *Státní právo kapitalistických zemí*. Praha Panoráma 1985.
- BLAHOŽ, J.: *Soudní kontrola ústavnosti. Srovnávací pohled*. Praha ASPI 2001..
- BLAHOŽ, J. – BALAŠ, V. – KLÍMA, K.: *Srovnávací ústavní právo. 2. přepracované vydání*. Praha ASPI Publishing 2003.
- BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (EDS.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno MU 2009.
- BÖCKENFÖRDE, E. W.(ed.): *Staat, Verfassung, Demokratie. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht*. Frankfurt am Main 1991.
- BOGUSZAK, J. – ČAPEK, J.: *Teorie práva*. Praha Codex 1997.
- BOGUSZAK, J. – ČAPEK, J. – GERLOCH, A.: *Teorie práva. Druhé přepracované vydání*. Praha ASPI 2004.
- BREHME, G. a kol.: *Verfassungs und Verfassungswirklichkeiten in Ländern Asiens und Afrikas*. Berlín 1984.
- BRÖSTL, A.: *Dejiny politického a právneho myslenia*. Bratislava 1999.
- BRÖSTL, A. a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Plzeň Aleš Čeněk s. r. o. 2010. (pozn. 52)
- BRÖSTL, A. – DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I.: *Teória práva*. Košice 2007.
- DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 2 vydanie*. Šamorín. HEURÉKA 2007.
- DRGONEC, J.: *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava EUROKÓDEX 2010.
- DZIALOCHA, K (red.): *Podstawowe problemy stosowania Konstytucyj Rzeczypospolitej Polskiej. Raport wstepny*. Warszawa 2004.
- ERMACORA, E.: *Allgemeine Staatslehre. Zweiter Teilband*. Berlin 1970.
- FELDKAMP, M. F.: *Der Parlamentarische Rat 1948 – 1949. Die Entstehung des Grundgesetzes*. Göttingen Vandenhoeck & Ruprecht 2008.
- FILIP, J.: *Ústavní právo I. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR*. Brno MU 1999.
- FILIP, J.: *Ústavní právo České republiky. I. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy České republiky. 4. opravené a doplněné vydání*. Brno MU 2003.
- FILIP, J. – SVATON, J. – ZIMEK, J.: *Základy státovědy*. Brno MU 2003.
- GRANAT, M.: *Sadowa kontrola konstytucyjności prawa w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. Warszawa Wydawnictwo Sejmowe 2003.
- HAMILTON, A. – MADISON, J. – JAY, J.: *Listy federalistov*. Bratislava KALLIGRAM 2002.
- HAMULÁK, O.: *Právo Evropské unie v judikatúře Ústavního soudu České republiky*. Praha Leges 2010.
- HESSE, K.: *Grundzüge des Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Heidelberg 1990.

- HEYWOOD, E.: *Politologie*. Praha EUROLEX BOHEMIA s. r. o. 2004.
- HOLLÄNDER, P.: *Nástin filosofie práva (úvahy strukturální)*. Praha Všehrd 2000.
- HOLLÄNDER, P.: *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha Linde 2003.
- HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň Aleš Čenek s. r. o. 2006.
- HOLLÄNDER, P.: *Základy státovědy*. Plzeň. Aleš Čenek s. r. o. 2009.
- HOLLÄNDER, P.: *Filipika proti redukcionizmu*. Bratislava Kalligram 2009.
- CHYTÍLEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D.: *Volební systémy*. Praha Portál 2009.
- JÁNOŠÍKOVÁ, M. : *Komunitárne právo v judikatúre ústavných súdov SR a ČR*. Bratislava IURA EDITION 2009.
- JELLINEK, G.: *Všeobecná státověda*. Praha 1906.
- JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds.): *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha Ústav státu a práva 2008.
- JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds.): *Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz*. Praha Ústav státu a práva 2010.
- JIRÁSEK, J. (ed.): *Listina a současnost. Sborník příspěvků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010*. Olomouc UP 2010.
- KELSEN, H.: *Allgemeine Staatslehre*. Leipzig 1925.
- KELSEN, H.: *Ryzí náuka právní, metoda a základní pojmy*. Praha – Brno Orbis 1933.
- KLÍMA, K.: *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. Praha ASPI 2003.
- KLÍMA, K.: *Ústavní právo. 3. rozšířené vydání*. Plzeň Aleš Čenek s. r. o. 2006..
- KLÍMA, K. a kol.: *Encyklopedie ústavního práva*. Praha ASPI 2007.
- KLÍMA, K. a kol.: *Komentář k Ústavě a Listině. 2. rozšířené vydání*. Plzeň Aleš Čenek s. r. o. 2009.
- KLOKOČKA, V.: *Ústavní zřízení evropských států (srovnávací studie)*. Praha Linde 1996.
- KLOKOČKA, V.: *Ústavy států Evropské unie. 2. díl*. Praha Linde 2005.
- KLOKOČKA, V.: *Ústavní systémy evropských zemí. 2. aktualizované a doplnené vydání*. Praha Linde 2006.
- KLOKOČKA, V. – WAGNEROVÁ, E.: *Ústavy států Evropské unie. I. díl*. Praha Linde 2004.
- KNAPP, V.: *Teoretické problémy tvorby československého práva*. Praha Academia 1983 (pozn. 95)
- KRESÁK, P.: *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava UK 1993.
- KRSKOVÁ, A.: *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava IURA EDITION 2002.
- KROUPA, J. a kol.: *Soudobé ústavní systémy*. Brno MU 2001.
- KUBÁT, M. a kol.: *Politické a ústavní systémy zemí střední a východní Evropy*. Praha Eurolex Bohemia 2004.
- KUKORELLI, I. a kol.: *Alkotmánytan I*. Budapest Osiris 2003.
- KÚHN, Z.: *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha Karolinum 2002.
- LASSALLE, F.: *O ústavě*. Praha 1947.
- LOEWENSTIEN, K.: *Verfassungsgeschichte. 2. Auflage*. Tübingen 1969.
- MALENOVSKÝ, J.: *Poměr mezinárodního a vnitrostátního práva. obecně a v českém právu zvláště*. Brno Doplněk. 2000.
- MARCHGEJM, M. V. – SMOLENSKIJ, M. B.: *Konstitucionnoje pravo Rossijskoj federacii. Učebnik. 1. vydání*. Rostov na Done MarT 2003.
- MAZÁK, J. – JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Základy práva Európskej únie. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava IURA EDITION 2009.
- MLSNA, P. (et alii): *Ústava ČR – vznik, vývoj, perspektívy*. Praha Leges 2011.

- MLSNA, P - KNĚŽÍNEK, J.: *Mezinárodní smlouvy v českém právu*. Praha Linde 2009.
- MORAVCOVÁ, D.: *Výmarská republika*. Praha Karolinum 2006.
- NEUBAER, Z.: *Státověda a teorie politiky*. Praha 1947.
- NOVÁK, M. – BRUNCLÍK, M. (eds.): *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentkých režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Praha Dokořan 2008.
- OROSZ, L.: *Štátne právo vybraných európskych štátov a USA. I. (Základy štátneho práva Švédska a Rakúska)*. Košice UPJŠ 1990.
- OROSZ, L. a kol.: *Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy)*. Košice UPJŠ 2009.
- OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): *15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 6.- 7. septembra 2007*. Košice UPJŠ 2008.
- OROSZ, L. – JIRÁSKOVÁ, V.: *Ústavné právo porovnávacie (Základy ústavného práva Českej republiky, Maďarskej republiky a Poľskej republiky)*. Košice UPJŠ 2007.
- OTOVÁ, E.: *Teória práva*. Bratislava 2002.
- PALÚŠ, I.: *Štátne právo porovnávacie*. Košice UPJŠ 2002.
- PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, E.: *Štátne právo Slovenskej republiky. Vydanie druhé*. Košice UPJŠ 2008.
- PAVLÍČEK, V. a kol.: *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda*. Praha Linde 1998.
- PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Sborník statí a texty ústav I. část (1998)*. Praha UK 1999.
- PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Sborník příspěvků a statí z konference. II. část*. Praha UK 2000.
- PAVLÍČEK, V. – JIRÁSKOVÁ, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů státu střední a východní Evropy. III. část*. Praha 2001.
- PERNTHALER, P.: *Der Verfassungskern Gesamtänderung und Durchbrechung der Verfassung im Lichte der Theorie. Rechtsprechung und europäischen Verfassungskultur*. Wien 1998.
- PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. CH. (eds.): *Menšiny a právo v České republice*. Praha Auditorium 2009.
- POSLUCH, M. – CIBUĽKA, E.: *Štátne právo Slovenskej republiky. 2. vydanie*. Heuréka Šamorín 2006.
- POSPÍŠIL, I. – WAGNEROVÁ, E. (eds.): *Vladimír Klokočka Liber amicorum*. Praha Linde 2009.
- PRAŽÁK, J.: *Rakouské právo ústavní. Část I., 2. vydání*. Praha 1900.
- PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava 2002.
- RICHTER, I. – SCHUPPERT, G. F.: *Caseboock Verfassugsrecht*. München 1991.
- ROUSSEAU, J. J.: *O spoločenskej zmluve*. Bratislava Kalligram 2010.
- SARNECKI, P.: *Ústroje konstytucyjne państw współczesnych. Wydanie II*. Zakamycze 2005.
- SLÁDEČEK, V.: *Ústavní soudnictví. 2. podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha C. H. Beck 2003.
- SCHMITT, C.: *Verfassugslehre. 9. Auflage*. Berlin 2003.
- SKOTNIKI, K. (red.): *Demokratyczne państwo prawne w teorii i w praktyce w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. Łódź. Łódzkie Towarzystwo Naukowe 2010.
- SOKÓL, W. – ŻMIGRODSKI, M. (ed.): *Systemy polityczne państw Europy środkowej i wschodniej*. Lublin 2005.
- SÓLYOM, L.: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest Osoris 2001.
- STARODUBSKIJ, B. A. – ČIRKIN, V. E.: *Gosudarstvennoje pravo buržuaznych i osvobodivšichsja stran*. Moskva. Vyššaja škola 1986.

- STRAŠUN, B. A. a kol.: *Konstytucionnoe (gosudarstvennoje) pravo zarubežnych stran*. Moskva NORMA 2007.
- SVÁK, J. – CIBULKA, L. – KLÍMA, K.: *Ústavné právo Slovenskej republiky. Všeobecná časť*. Bratislavská vysoká škola práva 2008.
- SUCHÁNEK, R. – JIRÁSKOVÁ, V. et alii: *Ústava České republiky v praxi. 15 let platnosti základního zákona*. Praha Leges 2009.
- ŠIMÍČEK, V.: *Ústavní stížnost. 2. zcela přepracované a aktualizované vydání*. Praha Linde 2001.
- ŠMÍD, M.: *Tvorba a interpretácia práva v Kanade*. Bratislava Charis 1996.
- VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. a kol.: *Právní dějiny 2. Státy západní Evropy a USA*. Brno MU 1999.
- WEYR, F.: *Československé ústavní právo*. Praha 1937.
- WEYR, F.: *Soustava československého práva státního*. Brno 1921.
- WILSON, J. Q.: *Jak se vládne v USA*. Praha VICTORIA PUBLISCHING 1995.
- WITKOWSKI, Z. a kol.: *Pravo konstytucyjne*. Toruń 2006.
- ZDOBINSKÝ, S. – ZLATOPOLSKIJ, D. L. a kol.: *Ústavní systémy socialistických zemí*. Praha Panorama 1988.

Vedecké štúdie, odborné články

- BÁRÁNY, E.: *Právny štát v rozhodnutiach Ústavného súdu Slovenskej republiky*. Ústavnosť a politika 2000, roč. 2, č. 3.
- BÁRTA, J.: *Modus operandi ústavných delikventů*. Právník, 2010, č. 5.
- BENEČ, Š.: *Ústavné postavenie prokuratúry*. In. OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): 15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 6. – 7. septembra 2007. Košice 2008.
- BEŇA, J.: *Sociálno-ekonomické práva v ústavách transformujúcich sa štátov strednej a východnej Európy*. In. PAVLÍČEK, V. a kol.: Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Sborník příspěvků a statí z konference. II. část. Praha UK 2000.
- BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Neústavné ústavné zákony ? – I. časť*. Justičná revue, 63, 2011, č. 1.
- BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Neústavné ústavné zákony ? – II. časť*. Justičná revue, 63, 2011, č. 2.
- BRÖSTL, A.: *O ústavnosti ústavných zákonov* In.: MASOPUST, Z. – JERMANOVÁ, H. (eds.): *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha Ústav státu a práva 2008.
- DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I.: *Vplyv doktrín Ústavného súdu SR na právne princípy*. Právny obzor, 2003, č. 3.
- DRGONEC, J.: *Pozitívny záväzok štátu a možnosti jeho uplatnenia pri zabezpečovaní práv priznaných Ústavou Slovenskej republiky*. Bulletin slovenskej advokácie, 1966, č. 5.
- FRWEIN, J. A. – NOLTE, G.: *Federatívni usporiadani Spolkové republiky Nemecko*. Právník 1990, č. 12.
- GAJDOŠÍKOVÁ, Ľ. – LUBY, J. – MOCHNÁČOVÁ, M. – OROSZ, L. – MACKO, R.: *Rozširovanie právomocí Ústavného súdu Slovenskej republiky a aktuálne problémy rozhodovacej praxe*. In. OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): 15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 6.-7. septembra 2007. Košice UPJŠ 2008.
- GRINC, J.: *Přezkum ústavních zákonů v Německu a Rakousku*. Jurisprudence, 2010, č. 1.
- GRZYBOWSKI, M.: *System rzadow w Rzeczypospolitej Polskiej – model konstytucyjny i praktyka ustrojowa*. In. DZIALOCHA, K (red.): *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. Raport wstepny. Warszawa 2004.
- HERC, T.: *Polemika o ústavnom poriadku a jeho kompatibilite*. Právny obzor, 92, 2009, č. 5.

- HOLLÄNDER, P.: *Materiální ohnisko ústavy a diskrece ústavodarce*, Právník, 2005, č. 4.
- CHUDOBA, J.: *Ústava Ruskej federácie aneb pyramída v pyramíde*. Právník, 2010, č. 5.
- JAKAB, A. – HOLLÁN, M.: *Dogmatické dědictví socializmu v dnešním právu: příklad Maďarska*. Právník, 2006, č. 2.
- JANČO, M.: *Mílniky aplikácie komunitárneho práva v judikatúre talianskeho ústavného súdu. (I. časť)*. Právny obzor, 2010, č. 1.
- JANČO, M.: *Mílniky aplikácie komunitárneho práva v judikatúre talianskeho ústavného súdu. (II. časť)*. Právny obzor, 2010, č. 2.
- JAROSZ, Z.: *Model konstytucyjny wladzy ustawodawczej a praktyka ustrojowa – parlament*. In. DZIALOCHA, K (red.): *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport wstepny*. Warszawa 2004.
- JIČINSKÝ, Z.: *Sporný institut referenda v ČR. Kapitola z ústavněpolitického vývoje ČR*. In. POSÍŠIL, I. – WAGNEROVÁ, E. (eds.): *Vladimír Klokočka. Liber Amicorum*. Praha Linde 2009.
- JIRÁSKOVÁ, V.: *Přechodní období a přijetí nových ústav v zemích střední a východní Evropy*. In. PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Sborník statí a texty ústav I. část (1998)*. Praha UK 1999.
- JIRÁSKOVÁ, V.: *Ústava České republiky v evropských souvislostech*. In. SUCHÁNEK, R. – JIRÁSKOVÁ, V. et alii: *Ústava České republiky v praxi. 15 let platnosti základního zákona*. Praha Leges 2009.
- JIRÁSKOVÁ, V.: *„Ústavní vzory“ – jejich přijetí a legitimita*. In. MLSNA, P. (et alii): *Ústava ČR – vznik, vývoj, perspektivy*. Praha Leges 2011
- KLUČKA, J.: *Konanie o súlade medzinárodných zmlúv s Ústavou alebo ústavnými zákonmi pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Justičná revue 2001, č. 8-9.
- KROŠLÁK, P.: *K teórii štruktúrovania právnych noriem (pokús o logicko-sémantickú analýzu v evolučnej perspektíve)*. Právník, 2009, č. 4.
- KUDRNA, J.: *Postavení Státní rady v slovinském ústavním systému*. In. PAVLÍČEK, V. – JIRÁSKOVÁ, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů státu střední a východní Evropy. III. část*. Praha 2001.
- KUST, J. – PITROVÁ, L.: *„Lisabonská smlouva“ a předběžná kontrola ústavnosti mezinárodních smluv*. Právník, 2008, č. 5.
- KYSELA, J.: *Předpoklady soudní kontroly ústavnosti ústavních zákonů*. Jurisprudence, 2010, č. 1.
- LAPČÁKOVÁ, M.: *Rigidné a flexibilné ústavy (Porovnávacia štúdia členských štátov Európskej únie)*. Justičná revue, 2007, 59. č. 8 – 9.
- LAPČÁKOVÁ, M.: *Retrospektívny pohľad na postavenie ústavy a ústavných zákonov v systéme normatívnych právnych aktov*. In.: OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): *15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 6.- 7. septembra 2007*. Košice UPJŠ 2008.
- MALENOVSKÝ, J.: *Dúvěřuj, ale prověřuj: prověrka principu přednosti unijního práva před právem vnitrostátním měřítka pramenů mezinárodního práva*. Právník, 2010, č. 8.
- MAZÁK, J.: *Súdy Európskej únie po Lisabonskej zmluve*, Justičná revue, 2010, č. 1.
- MIKULE, V.: *Může Ústavní soud zrušit ústavní zákon*. Jurisprudence, 2010, č. 1.
- MLSNA, P.: *Ústavní soudnictví ve státovědnem myšlení*. Právník, 2009, č. 10.
- MLSNA, P.: *Lidská důstojnost jako esenciální ústavní princip*. In. JIRÁSEK, J. (ed.): *Listina a současnost. Sborník příspěvků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010*. Olomouc UP 2010.
- NIKODÝM, D.: *Kompatibilita ústavného systému*. In.: OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): *15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 6.- 7. septembra 2007*. Košice UPJŠ 2008.

- NIKODÝM, D.: *K problematike procesu normotvorby*. In.: MASOPUST, Z. – JERMANOVÁ, H. (eds.): *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha Ústav státu a práva 2008.
- NOSKOVÁ, H.: *Postavení národnostných menšin v Lotyšsku, Estonsku a Litvě*. In. PETRÁŠ, R. – PETRUV, H. – SCHEU, H. CH. (eds.): *Menšiny a právo v České republice*. Praha Auditorium 2009.
- GERLOCH, A.: *Záměrnost a spontannost v působení práva*. In. Právnická fakulta 1348 – 1998, jubilejní sborník. Praha UK 1998.
- OROSZ, L.: *Princíp del'by moci v ústavnom systéme Slovenskej republiky*. Právny obzor, 1995, č. 5.
- OROSZ, L.: *Forma vlády na prelome tisícročí (stredná a východná Európa – vybrané otázky)*. Právny obzor, 80, 1997.
- OROSZ, L.: *Všeobecné ústavné princípy – základná charakteristika a spôsob ich vyjadrenia v ústavnom systéme Slovenskej republiky*. Právny obzor, 86, 2003, č. 4.
- OROSZ, L.: *Ústavná úprava práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám a jej komparatívna analýza*. In. ŠUTAJ, Š. (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov UNIVERSUM 2004.
- OROSZ, L.: *K problémom kompatibility ústavného systému Slovenskej republiky*. Justičná revue, 57, 2005, č. 6.
- OROSZ, L.: *Ústavný systém Maďarskej republiky – náčrt ústavného vývoja a základná charakteristika ústavy*. Právny obzor, 2006, č. 1.
- OROSZ, L.: *O preventívnej kontrole ústavnosti*. Právny obzor, 89, 2006, č. 6.
- OROSZ, L.: *Rast moci ústavných súdov – limity a úskalia*. In. JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds.): *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha Ústav státu a práva 2008.
- OROSZ, L.: *Ústavy štátov strednej a východnej Európy (pokus o všeobecnú charakteristiku)*. Právník, 2009, č. 11.
- OROSZ, L.: *Ústava v ohrození ((ústavodarné iniciatívy v rokoch 1993 – 2010 a ich dopady na aktuálnu podobu ústavného systému Slovenskej republiky)*. In. JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds.): *Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz*. Praha Ústav státu a práva 2010.
- OROSZ, L. – KRÁĀOVÁ, E.: *Referendum o zmene ústavy vo Francúzskej republike*. Právny obzor, 80, 1997, č. 6.
- PECHO, P.: *Zásady sankčného mechanizmu a zodpovednosti členských štátov v prípade porušenia práva Európskej únie*. Justičná revue, 2010, č. 1.
- PRUSÁK, J.: *Princípy v práve*. Právny obzor, 1997, č. 3.
- SOVINSKÝ, J.: *Forma vlády na Ukrajine po prvné novele ukrajinskej ústavy*. In. MALACKA, M. (ed.): *Sborník příspěvků z konference Monseho právnické dny*. Olomouc 2006.
- SUCHÁNEK, R.: *Právní stát – strukturální princíp ústav států střední a východní Evropy*. In. PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Sborník příspěvků a statí z konference. II. část. Praha UK 2000.
- SYLLOVÁ, J.: *Ústavní úprava pravomocí horních komor v nových demokraciích střední a východní Evropy*. In. PAVLÍČEK, V. a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Praha UK I. část (1998). Praha UK 1999.
- ŠIMÍČEK, V.: *Materiální ohnisko ústavního pořádku, jeho ochrana a nález Ústavního soudu ve věci Melčáka*. In. POSPÍŠIL, I. – WAGNEROVÁ, E. (eds.): *Vladimír Klokočka Liber amicorum*. Praha Linde 2009.
- ŠIMÍČEK, V. – KYSELA, J.: *Ústavní právo*. In.. BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (EDS.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějín bezpráví*. Brno MU 2009.

WAGNEROVÁ, E.: *Základní práva*. In.: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (EDS.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějín bezpráví*. Brno MU 2009.

WINTR, J.: *Desáté září českého ústavního systému*. *Jurisprudence*, 2010, č. 1.

ZIEBA-ZALUCKA, H.: *Prokuratura jako organ konstitucijny i pozakonstitucijny na przykladzie Polski i Slowacji*. In. OROSZ, L. – DOBROVIČOVÁ, G. (ed.): *15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 6. – 7. septembra 2007*. Košice 2008.